

1353
Җенимәктәв

1928

N 1-12

Barometrə vəzifəsi qərən nəbatlar.

Havanın və by vasitə jlədə həvaja ajid bir çok hadisələrin dəjizliqlərini kejd edən alətin barometrə adlandığı hamıja mə'lym dyr.

Barometrə havadaqlı təzjikin artyb əqsilməsini qəstərir; havanın təzjikinə ölçməqlə məzgyıl olan alimlər qərmuzlərqi rutybət artanda barometrədəqi cive sutyny enir, jə'ni təzjik azalır; əqsi vaki oldykda "rutybət azaldıkda," sutyn juqsəlir jə'ni təzjik artır.

Bynynla əlakədar olaraq ryzqar, jagmyr, xoz hava və səjir cəvvi hadisələr baz verdiji mə'lym bir əejdir; xus silə təzjikin bircədən birə azalması mutləka jagmyra və fyrtnaja səbəb olыр.

Əlbəttə barometrə tədariqi hamıja mumqun dəjil, hələ qəndlər də,,qi havadaqlı hadisələri əvvəlcədən əqrənəməq ən zizadə byra insanlarına lazımdır,, heç tapılmayır. By halda nə kajırmalı, havaji hadisəlrədən kabakca xəbərdar olmaqdan məhrymmy kalmalı? xəjir. Bynyn çarəsi var, by hadisələri əvvəlcədən xəbər verən bir çok nəbatlar mevcydydyr; bynlardar. Əlqəmizdə tapılan bir neçəsini oky-cylara səjləjəq.

Qələin barmagı

Jaj qecəsini ormanda qəcirənlər, qələin barmagı çiçəqinin oraları qəzəl koky ilə dyldyrdygyny səjləjirlər. By nəbata jakından baksanız, agaqlara, qollara sarmazdıqlını qərərsiniz; çiçəqin kyrylyv-zynda bir xusysijət var. Xəlkin ad yjdyrmakdaqlı məharətini by çiçəqin kyrylyzy daha qəzəl isbat edir, Jazıl japrak üzərindəqi ag-sarılımsı çiçəqləri dogrydanda qələin barmagına bənzijir.

Çiçəqin jykarılsı azagızına bakanda qənizdir, iqi dodagı var, qunduz tiq və kapalı dyryr; akzam olynca qecə qəpənəqlərini də'vət için basını əjir, dodaklarını açır, ətrafə qəzəl ij saçır. Xoz kokysynyn xatiri için bagbanlar byna bagçada jer verirlər. By qun etirli qələin barmagı bagçalara xoz rəjhələr saçmaqdadır.

By çiçəqdən hava hadisələrini əjrənəməq mumqundur; o barometrə vəzifəsi qərə bilir. Jagmyryn jagmasına 15-20 saat kalanda qələin barmagı dyjyrqi havada rutybət artmışdır, o zaman halını dəqizdirir. Nəm qəcməq için məsəmələrini qənizlədir, çiçəjin jagı artar "ətər jagı təbəxxur etdir,, byxarlanmagın nəticəsi olaraq çiçəjin kokysyda qəsqinləzər.

Əqər havalar sıcaq qeçəcəq olursa by hadisənin tərsi əmələ qələr; jə'ni məsamələr kapanar, təbəxxur dajanar, koky dyjylmaz; bojləliqlə rajihənin çokalıb azalmasılə havada olacaq dəqizicliqlə bil-məq olar

Ag kanat

Bataklıklarda, dyrgyn syların qənarında bitən bir nəbat var. Qəqunun əqli surunən plana okzajır; çiçəjinin otyragında, "çəldən jazıl" içəridən ag, kanada okzajan xusysy bir uzuv var, byna „ag kanad“ dijerlər. Kanad, çiçəqi zəmsijə qibi ertur. Bə'z vəktlərdə kanad birdən birə açılır, çiçəqlə bynyn arasında duz bycak əmələ qəlir. Bir çok təcrubələr qəstərmizdir qi nəbatın by halı havaların jagmyrly qıçəcəjini xəbər verir. Qunəzli havalarda isə kanad çiçəqlə qip japızır.

Çiçəq nəbatın dajimi bir hissəsi olmadıqlından çok əmur surən kızımları ilə havaji təjin etməq daha əlverişlidir. Byna qərə çiçəqlərdən bir iqı numynə qəstərib başka hissələrə qeçəq.

Hind kamızıl

Qəndlilər için havadaqlı dəqizicliqlə bilməqdən ətru hind kamızıl dejiən məhyr nəbatı jetizdirməq daha əlverişlidir. Byny çok jerdə, evdə saklıqıb barometre qibi istifadə edirlər.

By kamızılın jyrdy Bengala və Birmadır. Oralarda bataklıkların, nəhirlərin qənarında jetizərəq qeçilməz ormancıklar husylə qətirirlər. Havadaqlı təbəddulatı duzqun xəbər verdiqləri için jerlilər by nəbatı çok əziz dytyrlar. Jerlilər dejiirlər qi; „kamız aglajır, jagmyr olacak“. Dogrydanda sabahləjin saat 8-10 raddələrində japrakların quncundə qəz jazılma okzajansy damcılar qərunur. Bir muddət sonra kyyjyr. Həman sy damlaları, havanın jagmyrly qeçəcəjini qəzləməqdən etəri ən dogry nizandır.

Hind kamızıl Bengala və Birmada jagmyry 25-30 saat əvvəl xəbər verir. Fəket jyrdyndan ajrılıq bizim zərəjitə duzənlər jagmyry 6-8 saat kabak xəbər verə bilirlər.

Ev zərəjitində jetizdirilən hind kamızılın havadaqlı təbəddulatı qəstərməq xusysynda olan məharəti o kədər duzqundur qi Almanlar byna „jagmyr agacı“ adını vərmizlər. Cənybi almanjada həman hər evdə jetizdirilir.

Cənybi almmanjada həman hər evdə jetizdirilir, və yndan bir barometrə qibi istifadə olynyr.

At qəstanəsi

Belə zən edirlərqi, at qəstanəsinin jyrdy zımaı jynanıstandır. Oradan dunjanın hər jerinə jayılmı, bytun insan ajagı dəqən jər- lərdə byna təsaduf etməq mumqundur. Jijirmi mətə kədər juqsəq- liqi olan by agacın sərın qəlqəsi vardır. İnsanlar at qəstanəsinə byl- varlarda, xijabanlara səslı qımqələrdə, saqıt kəbristanlarda, əqirlər.

At qəstanəsinin odyıny jymyzakdır. Kakasını kızıda ac kalan qeçi və dongyzlar jıjırlər. Bir necə parcadan əmələ qələn japragı, təcə iqən bəjaz tujlər ilə örtulu olır., bəjuduqca tujlər təqulur., jalı- nız sapa jakın jərlərdə kalır.

At qəstanəsinin japragı, həvanın təbəddulatını bildirir, bizə jər- dım edir. Jagmyr jagmaga 20-50 saat kalanda sapın əzagısına ja- kın, tujlu jərdə bir cur jayıskanlı usarə çıkır, bəzən o kədər ço- galırqi damla zəqlində jərə akır. Bə'z vəkt japragın butun sethi luzıcy və jayıskanlı usarə ilə örtulur. Usarənin cıkmadasi bir qun kabak jagmyr jagacagını bildirir.

Katır kyjrygy

Havadaqi dəqiziqi „katır kyjrygy“ ilə də əqrənəq olar. By nəbat ormanların kottı, sylak jərlərində, batakların qənarlarında jə- tizir. Dikkət qəzilə bakanda iqi cürə dal-bydağı oldygy nəzərə car- pır. Bir parasının ucynda ziz paparga okşajan kisim varqi toxmyın- dan ibarətdir, bir parasında bynlar jokdyr.

Əqər subh tezdən cəvan katır kyjryklarından birisinin qəvdə- sini sındırıp bygymyna baksanız bir mikdar usarə qərəceqsınız. Əqər həva ajdın qunəzli olaksa usarə bygyma heddindən zjadə toplanacakdır. Jok jagmyrly qəcəceq isə usarənin mikdarı nisbətən azalacakdır.

Əlbəttə tazəcə sınağa bazlayanlar için birdən birə duzqun, tə- jin etməq urumqun olmajacak, qərəq bynyn üzərində bir kədər mələqə qəsb edilsin. Bir necə sınaq japyp usarənin mikdarı ilə tə- nız oldykdan sonra „katır kyjrygyndan“ barometrə qibi istifadə edi- lə bilər, fəkət bir zəji xatirdə saklamalıdır, tecrubə için gajiet qənc qəvdə qəturməq lazımdır. Çünqi kocalarda qəvdə odyınlazır. By- nın nəticəsi olaraq lazımı kədər usarə toplanı bilməjir.

Saat çiçəqi

Yzakların saat çiçəqi dedikləri nəbatda by xusysda isə jarar. By nəbat koryklarda, çəmənlərdə jetisir. Jazıl zərif otlardan üzərin-dəqi rəngləri ilə seçilir. Uzerində bir bazı toparlak diqər ycy ib-rəjə bənzejən bir çok kisimlər qerunur. Toparlak bazı tuqlər ilə ertulubdur, yzakların byna saat çiçəqi adı vermələri boz jerə dəqil. Jaj qirincə ko'ryklara qedib haman ibrəjə bənzejən kisimləri top-lajır, toparlak bazıni kol və ja xod jakalarına sahcırlar, ibrə byryl-dygy zaman saat fənarı qibi javaz javaz kıvrılır, sy gyydykdan sonra təqrar saat fənarı qibi javaz javaz açılır.

Yzakların japdıqları təcrübədən belli olır qi rutybət artanda ibrə kıvrılır, azalanda açılır.

Dogrydanda havanın rutybəti artanda, jagmyr jagməgə bir nə-çə saat kalandə ibrə javaz javaz kıvrılmaya başlajır. O vaxt byna bakarsak jagmyr jagacagını muəjjən etməq olar, havalar kyrək qeçəcəq isə ibrə jyvarlak bazıni uzərində dim diq dyryr.

1) BIJOLOZYNYN MUVƏFFƏKIJJTLƏRİ

*Profressor K. C. Mullərin sun'i syrətdə irsi deqizdirmə işlərindən..

Son onbez ildə Rontqen suajı cyr bə cyrə jerlərdə işlədilməje başladı: heqimliqdə, maqinə kajırmakda, tokymacılıqda, nəbatatda, kristallografjada, qimijada və bejlə bir çok jerlərdə. Əmma by suain ilm və fən aləminə bəxş etmiş oldygy fajdalar bynynla tamam olma-jır, dalı da qəsilməjir, By adət xaricində olan suain tətbiqatı hələ jayılmakda davam edir.

Rontqen suainin son tətbiqi jerlərindən birisi də irsə olan te'siri oldy. Sun'i syrətdə irsi deqizdirməq jolyny jakında qəzf və e'lan edən professor Muller by suai vasitəsilə hejatdaqlı istifa dəvrini 10-15 dəfə sürətləndirdiqini sejləməqdir.

Hejvanların muhitə javaz javaz yjuzmaları və bynynla əlakə-dar olarək deqizmələri məsələsi hamıja mə'lymdyr, və qənə mə'lymdyr qi by deqizmə məsələsindən etəri yzyn vəktlər və qah-qah əsirlər lazım olırdy. Mullərin qəzfi iddia edir qi by deqizməji 10-15 dəfə sürətləndirməq mümkün olacaktır.

By hisabdan 150 ildə hejvan və nəbatlar üzərində ja təbii və ja xod suni syrətdə əmələ qətilrilən deqiztiqlər, (isdifalar) 10 ildə:

¹⁾ ryscadan təqarə. məcmuəsində kitbas.

100 ilin əl 7,5 ildə əmələ qələ biləcəkdir. By qəsfın hejvan və nəbatın nəvələrini dəyişdirməyə xüsusiyyətdə, əhəmiyyətini hər qas təkdir edər.

Müjlərin, diqqətə cəlan olan by qəsfını sarh ejləmədən kabak, istifa usylilə (padbor ilə) hejvan və nəbat nəvələrinin nə cür deqləndirildiqindən danışak:

Binlərcə nüsxə nəbatların içində hər zaman bir-iqi danə, təbi haldan çıkan nüsxə tapmaq mümkün olmaqdadır. Bə'zi vaxtdə tuvejc və qə's mikdarı az və jaxyd çok ola bilər, bə'zi vaxtdə qəvdənin təbiiqindən çıxarak yzın və jaxyd qədəq qəqərməsi mümkün olır, və bejlə...bejlə... By cür hadisələrə təbiiqatda mytasijon (ibda') dejilir.

Fərz edəq qı, jeni cinsdə aq lələ əmələ qətirməyə istəjiriq, by nəbatın əqilmiz oldygy və jaxyd təbi halda qəjərmiz bylyndygy sahədə qı, nüsxələrin içində ən zıjadə aq çicəqə malıq olanlarını ajrarık, toxymyny xüsysicə dərərək saklarık, qələcəq il jərə səpəriq, əmələ qələcəq lələlərin içində subhəsiz by dəfədə qəzə çarpası, kəder agları olacaq, təqrar ən qərqəmlilərinə ajrarık və bejləcə bir neçə il davam ejlədiqdən sonra çicəqi fəvkelədə aq olan lələ jettimiz olır.

Byna „istifa“ dejerlər' əzu də sənajədə çok işlənir, əməliyyatı da by kəderlə bitməjir, bir çok mürəqqəb işləri də var, biz byrada umymy və ana xətləri qəstərməqlə iqtifa ediriq.

Jykarıda səilədiymizdən qərulurqı by usylilə jeninəvdə bir nəbat əmələ qətirməyə mümkün olmaır, amma başlangıç ilə sifətcə təfəvytly olan cinslər mejdana qətilirmiz ola bilər. Əvvəlqi başlangıç nəbatilə sonqi arasında isə yzın və çok pilləli nərdijanlar bylynır.

Ajdın oldy qı, „istifa“ ancak mytasijona səqənir, əqər nəbatlar və hejvanları havi oldykları nəmə, jolyndan azıb qah-qah əzqə sifətlər ilə mejdana çıkməsajdılar, ony sun'i cinsləri əldə ejləməyə hardan mümkün olardı?

Adi zərəcitdə mytasijona oqramız nəbat və hejvan tez-tez və çok mikdarda tapılacaq olsajdı, alimlər istifajı çok kabaka aparar və jeni-jeni nəbat və hejvan cinsləri əmələ qətilərdilər. Mytasijon da ancak sun'i syrətdə yapılmalı idi, by da təəssufqı mümkün olmaırdı.

Sun'i mytasijony əmələ qətirməji alimlər ondan qəri bəcarmırdılarqı əsasən by hadisənin səbəbi elm və fəncə hələ mə'lym dejildi.

پکی مکتب

۵
۱۹۲۸ میل:

یانوار

۱
۴۶-۴۷ سایی:

آذربایجان خلق معارف قومبالیغی
رونی علمی سولسک فنی به راغوری بوله سی اورنمانی

آذربایجان دولت نشریاتی

۱۹۲۸ - باکم

آذونشیر
مطبعه سینده باسیلدی

عمومی قسم

لەنن سز دورت ایل

بو کون دونیادا اڭ بویوک سایلان پرولەتار بولشەویک فرقه سی، 30 ایل ایجریسینده لەنینک اوز رهبرلکی آلتیندا قوریلاراق میدانا چقمشدر. لەنینک بلاواسطه رهبرلکی آلتیندا، بو فرقه /وچ بویوک انقلاب باریقاداریندا کسکین و آغیر مبارزه آپاراراق، نهایت روسیه نڭ ملکدار قاپیتالیست قوریلشینا غالب گلمشدر. بویوک اوقتیابر انقلابی قطعی اولاراق اسکى قوریلشی آرادان کونورمشدر.

اوقتیابر انقلابی لەنینک رهبرلکی آلتیندا مطلقیتلی ملکدار قوریلشی نڭ یبوروقراتیزم ماکیناسینی سیندیراراق، دونیادا برینجی دفعه معین فورمایا مالک پرولەتار دولتی سیستمینی میدانا چقارمشدر. بو پرولەتاریات دولتی ایسه، تدریج ایله سوسیالیزم جمعیتی قورماغی اوزینه اساس مقصد کونورمشدر.

لەنینک رهبرلکی آلتیندا روسیه پرولەتاریاتی آغیر اوقتیابر انقلابی گون لرنی، وطنداش محاربه سینی، قاپیتالیست تصرفات تطبیقینی کیچیر - دیگی کی، بزم ایچین اڭ چتین، آغیر و خوش کلمه یین بیر تدییره (لەنین) یڭی اقتصادی سیاسته کیچدی. اساس مقصد اوغریندا اقتصادی رجته یول ویردی. یڭی اقتصادی سیاستک برینجی ئەتایینی بز لەنینک وقتیدا، اونڭ رهبرلکی آلتیندا آباردق. لازمی اقتصادی رجعتدن سوڭرا، قوملرمزى توپلا- یاراق، نظاما سالاراق ایکنجی ئەتابا کیچدک. بز بلا واسطه سوسیالیزم قورماغا باشلادق.

ايكنجى ئەتابك باشلانغىچىدا، سوسىيالىزم قورلىشىنا باشلايدىغىز زاماندا، فرقمىز بويۇك رەبىرىنى و معلمىنى ايتىردى. اوندان سوڭرا بىز موقتىمىز، ايلرى كىتمىمىز آتچاق ئەنىك وصىتىلرى، گوسترلىرى، ئەنىمىز اساسلارى اوزىرە اولايىلەردى. لەنىسز كىچىرىدىكىمىز بو دورت ايل گوزلجە ئوت ايدىرگە، لەنىن رەبىرلىكى آلىندا تىجىرەلىمىش و تىرىيەلىمىش فرقمىز ئوز عەمدە سىنەدوشن بر چوق چىنىلىكلىرى و بويۇك مسئلهلرى موقتىلە حل ايدە يىلمىش و بوتون بو ايشلاردا لەنىن يولىندان چىقاماش فرقمىز سوسىيالىزم قورلىشى ايشىنىدە بويۇك موقتىلەردە ايتىمىشدر.

لەنىك اڭ بويۇك وصىتىلەردىن بىرى فرقمىز بىرلىكىنى قومونىستىن-المللىك بىرلىكىنى مدافە ايتىمىك، اونى گوزلەمىك ايدى.

لەنىك وفاتىندان چوق كىچىمىدىكە فرقمىز بىرلىكىنى بىرىنچى سە قىمىد اولىنىدى:

تروتسكىزىم ئەنىمىزىمىك تشكىلات اساسلارنى تفتىش ايتىمىك ايتىمىدى. بو بىرىنچى سە قىمىد بىر سەسلە بىرلەشكەنلەر طرفىندىن، فرقمىز كىچى تشكىللىرى سەبەبىنىدە دفع ايدىلدى. اما تروتسكىزىم فرقمىز بىرلىكىمىز بوزماق فكىرىندىن ال چىكىمەيۇپ، داھادا كىسكىن بىر درجەدە غەلبەمىز چىقىدى. بو دفعە تروتسكىزىم آرتق فرقمىزىمىك، بولشەوىزىمىك ايدەئالوژى اساسلا-رىنى قىرماق ايتىمىدى.

مخالفلىق فرقمىز ايلە مبارزەسى و اونىك ايجرىسىنىدە اغتشاش ياراتماق فكىرلىرى فرقمىزىمىك 14 ىنچى قورولتاينىدان سوڭرا داھادا شەتلىدى.

2 ايلدىن زىيادە فرقمىز يارم مىنشەويك (Неоменьшевизм) غزوينىچو-رىلمىش و بىرلىشىش مخالفلىرى ايلە قىمى مبارزە آپارماق مجبورىتىدە قالدى. بو غروپا كۆھنە تروتسكىستلر و اونلارلا بىرلەش بىر نىچە فرقمىزىمىك ليدەرلىرى داخلى اولوردى.

15 ىنچى فرقمىز قورولتايى، لەنىك تاپشۇرغىنا عمل ايدەركى، فرقمىزى داغىتماق ايتىمىن، يولىنى آزمىش، مخالفلىرى ايلە قىمى ايتىدى. اونلارلى لەنىن فرقمىزىمىك كىنار ايلەدى.

واحد لەنن فرقهسى بیر سسله، آزمىش مەخالفەردن آریلاراق، اوز دەمیر برلیکینی داھادا محکەملەدى.

لەنن، فرقه مەز ایجریسینە، قومە مەزە ایشامایانلارک اساس سز قورقویا دو- شەنرک برینجی دشەمنی ایدی.

لەنن آبدینجاسینا دوشونیردیکە، بۇ قایتالیست دولتاری طرفیندن احاطە اولینمازما باقمایاراق نە ایشکە «تک باشینا» حتی اولارلا کسکین مەبارزە آپاراراق، اولکە مەزدە سوسیالیزم قورمالییق. لەنن بۇ مەسئەلەدن ھەبج دارىخمايىردى و ھەمیشە دېردى كە: بۇ س. ش. ج. اتقايندا موقىيەتلە سوسیالیزم قورایلەرک و بۇ ایشدە غالب گلە جگیک.

بونک ایچین برینجی شرط اولاراق لەنن فەلە صفی ایلە، کەندلی کەنلەسى آراسیندا سیقی رابطة و دوغری مەناسەت یاراتماغی تکیلف ایدردى:

«قبول ایتدیکمىز یىغی ايقونومىقا ایلە، اولکە مەزدە ملیونلارلا، کەندلەرک ایشلەندیکى، کەندلی ايقونومىقاسی آراسیندا رابطة یاراتمالییق» (لەنن). بونکلا ییلە لەننک برولەتار دېقتاتوراسی شرایطینە کەند تصرفاتی نك یگی تەمایل آلاجاغینی قوئوبەراسیا واسطەسەلە سوسیالیزم قوران شەر، کەند ایلە علاقه یاراداجاغینی کوربردی.

لەننک قوئوبەراتیف پلانینى حیانا کیچیرمک مەسئەسى، اولکە فەتەندان سوگرا، فرقه مەزک الگ بویوک مەسئەلەلریندن بری ایدی.

قوئوبەراسیا - سوسیالیست قوئوبەراسیاسی او وقت اولایلەرکە، او سوسیالیزم صناعی ایلە رابطةدە اولسوز، بویوک ما کینه چیلک (Индустрия) اولەدان، سوسیالیزم مەمکن دکل. بونک ایچین نە لەننک اساس وصیتلریندن بریسینی اونوتمامالییق:

اولکە مەزک تصرفاتیندا «آرتق درجەدە قناعت ایدەرک الە ایتدیکمىز ھر بر ییغیتینی، عالی ما کینه صناعی یاراتماغا صرف ایتەلمیك. ما کینه لشمەیه، ایلقتیرقلمەیه، کیدروتورفا، ولخوستروى انشاسینا صرف ایتەلیيک» (لەنن) آتچاق عالی سوسیالیزم صناعی نی ترقی ایتدیرمگە، ایلقتیرقیقاسیا پلانینى حیانا

تەبىئىي ئىتمەكلە، استىھسالانمىزى يۈكسىتمەكلە، گېت - كېدە صنایع محصولاتىنى
 آرتىر، اقلا-قوئۇپەراسىيا واطەسىلە بىز اولكەمىزگە مىليونلارلا كەندىلىرىنى سوسىيالىزم
 قورۇلىشتا كىچىرەيەلەجىكىك. اتفامىزگە سوسىيالىزم قورۇلىشى حەقىدە، لەنىن تەرىپىدىن
 يۈرىدىغان اساس قانۇن بۇدۇر.

دۇرۇت ايل لەنىنىمىز. فرەمىز، لەنىنىڭ تەصرفات پىلانىنى حىياتا كىچىرەرك
 بۈيۈك مۇققىتلار دەيەلمەشكەدۇر. تەصرفاتى نظاما سالماق احيا ايتەك رېقۇنىستروقسىيۇن
 دۇرىنى كىچىرەيشك. كۈن گۈندىن سوسىيالىزم دۇغرى صنایعەمىزدە
 ايلەيەلەيىر. استىھسالات قۇملۇمىز ايلدىن ايلە تەرقى ايدىر. تەصرفاتىمىزدا سوسىيالىزم
 غەنىرلىرىنى گەرىگەتمەككە اولان چىنلىرىنى قۇيۇپ قاچان خۇسۇسى قابىئالى
 سىقىشىدىر مادادۇر.

عموما استىھسالات قۇملۇمىزگە تەرقى سەندە صنایع تەمەلەي، كەند تەصرفاتىنا نىسبەتەن
 اۋستۇن گەلەر.

24/25 يىنجى سەندە بۇتۇن خەلق تەصرفاتىدا صنایع محصولاتى كەلرى-
 خەرىدىن قىياكى قىمەت اۈزۈرە 32,4% ايدى.

26/27 يىنجى ايلدە صنایع قىمەتى 38% قالمىشكەدۇر، كەند تەصرفات قىمەتى
 ايسە 62% اىنىشكەدۇر.

دۇلەت پىلانىنىڭ كۈستەردىكى اۈزۈرە 27/28 ايلدە عموم تەصرفاتىمىزدا، صنایع
 خەسەسىنى 40,2% چاتىدىراجاغىق. كەند تەصرفات قىمەتىنى ايسە 159,8%
 ايدىرەلەجىكىك. (15 يىنجى فرەقە قۇرۇلتايدىدا يۇلداش ستالىن كە مەروشە سەندىن)

پىلانىلى سوسىيالىست تەصرفاتىنىڭ اھمىيىتى گېت-كېدە آرتىر. لەنىنىڭ ايلقەتەرىق
 پىلانى حىياتا كىچىرەيلىر. بۇتۇن اولكەمىزدە يەككى زاۋۇدلار، فابرىقالار، شاخىتالار،
 رۇدنىقلار، ايلقەتەرىق سەناسىونلار تەكەلەمەدەدۇر. بۇنىڭلا بىرەر، زەمەت و ادارە
 ايشلارمىزدە قەدەمە دۇشۇر. سوسىيالىزم قۇرۇلىشى اىچىن آرتق درجەدە اھمىيىتى
 اولان زەمەت استىھسالاتىدا آرتىر.

بىش ايلەككە تەصرفات پىلانمىز. مەملىكەتمىزدە سوسىيالىزم قۇرۇلغۇمىزدا جەمەلى

ئوتتۇر. او، بۇرۇن قاپتالېست امتىعە تەصرفاتىدا اولان تەصرفات آنارخىياسى نىڭ اولما- دىيىنى كۆستۈرۈر.

لەنين تەلىمىنە اساسلاناراق 15 يىلغىچە قورولتاي كەلگەن تەصرفات مەسىلە- لىرى، سوسىيالىزم قورۇلىشى مەسىلەلىرىنى تەيىن ايتتى. 15 يىلغىچە قورۇ- رولتاي نىڭ كىرىدىكى خىللىرىنى كۆرگەندە، اولارنى جاپا كىچىرىمەك، س. ش. ج. اتقانى نىڭ، خىللىرىنى تەصرفاتىنى، استىھالات قورۇلىشىنى چىچىرىمەك- جەك، اولنى بۇرۇن كەلگەن تەصرفاتىدا چىچىرىمەك. تەصرفاتىدا سوسىيالىزم غەنىر- لىرى نىڭ غەلبە كەلمەسەنە چالساچاق.

اتقانىمىزنىڭ استىھالات قورۇلىشىنىڭ آرتماسى ايله بىر، زىچىمەكلىرىنىڭ (فەلە و كەندىلىرى) مادىي ھەقىقىتىدە تەرقىي ايدىر. ايلدىن ايله مىلى كىرىمىز آرتماقلا اولنىڭ فەلە ھەقىقىتىدە دوشىن ھەقىقىتىدە آرتىر. مىلى كىرىمىز كۆستۈرۈن رەقلىرى:

25 - 1924	مىلى كىرىرى - 15.589 مىليون چەروون
26 - 25	20.252 » » 29.90%
27 - 26	22.560 » » 11.40%

دولت پلانىنىڭ قوتىرول رەقلىرىنىڭ كۆستۈرىدىگەن كۆرۈم 27/28 يىلغىچە ايلەمە 24.208 مىليون چىروونا مال كىچىرىمەك. (ستالىن)

خىللىرىنىڭ دائىمىي قىسمى ايسە غەنىمەش قىسمىنىڭ غەنىمەش قىسمى (обобщ. сектор.)

دولتى و قورۇمەراتىف سانىيى تەلىمات، ايلقۇرىقىياسىيا اولان خىللىرى:

1924/25	1.251 مىليون چەروون
26/27	2.683 » »
27/28	3.456 » »

بۇنىڭلا يىغىنتىمىز 24/25 يىلغىچە ايلەمە كىرىمىز 42,8% دىن 27/28 دە 65,3%

كىچىچە جەك.

تەصرفاتىمىزنىڭ غەنىمەش قىسمىنىڭ 24/25 يىلغىچە ايلەمە كىرىمىز 56,2%

دىن 27/28 دە 34,7% كىچىچە جەك.

(ستالىن)

اتفاقىمىزنىڭ مەركىزى قۇمىنەسىنى تەرىپىدىن بۇراقىلان سوڭ مانىفەست قىلغان، كەندىلەرنىڭ تەمىناتى، مەدەنىيەت ۋە ماددىي شارائىتىنىڭ تەدرىجىي ياخشىلانغانىغا كەڭىيىش بىر نەقىشە ئاچىدى. يەنى سەمىيەتلىك ئىش كۈنى نە كىچىك ۋە كەندە ئاجىزلىق سىغۇرتا ياراتماق قارارلىرى بىز سوتسىيالىزىمغا كەتمەسلىكىمىزنىڭ نە قەدەر بۈيۈك بىر ھەقىقەت ئولدىغىنى ئاچىقچە جەسەتلىك كۆرسىتىرى. بۇ، قەدەمىزنىڭ لەنىن ۋە سوتسىيالىزىمدا نە قەدەر ئېلىپ بارىلىشىنى بىلدۈرىدۇ.

سوتسىيالىزىم قۇرۇلىشىنىڭ سەرتەلەن ئىلگىرىلەشەن سوتسىيالىزىمغا كەلگەن بىر شارەپتە ئىستىھالەت قۇرۇلۇشىنىڭ تەدرىجىي ۋە ئاۋىدا سوتسىيالىزىم غەنىيلىكىنىڭ جۇغراپىيەسى مەسىلىسىدۇر. 14-ئەسىرنىڭ قەدەمىز قۇرۇلۇشىدىن سوڭرا، لەنىننىڭ ۋەقەلىرىنى، كەندە دوزگۇن سەمىيەت ئاۋامى، شورالارنىڭ جانلاندىرۇلۇشى مەسىلىلەرنىڭ ھايات كەچۈرۈلمەكچە، قەدەمىز كەندىلەر ئالەمىدە بولەتەرلىك ئاراسىدا سىقىرىپ بارىدۇ، يوقسۇل كەندىلەر ئالەمىدە ئورتاق كەندىلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى ياراتىدۇ. بۇنىڭلا كەندە قۇتۇپ راتىپلىشىمە، ئېلىقۇرۇلۇشىمە ئىچىن، قۇتۇپ راتىپلىشەن ئالەمىدە مەزەن ئاۋامى ئىچىن كەڭىيىش مەيدان ئاچىدۇ. لەنىن قۇتۇپ راتىپلىشەن پىلانىنىڭ بىرىنچى ئەمەلىي ھەل ئولدىنى. ئېلىمىز قەدەمىزنىڭ كەندە ئاساس مەسىلىسىنى خەيىر-خەيىر ئىش قىلىش ئارقىلىق بۇيۇك قۇتۇپ راتىپلىشەن چۈشەنچە ئولمىلىدۇر. 15-ئەسىرنىڭ قەدەمىز قۇرۇلۇشىنىڭ بۇ قارارى كەندە تەدرىجىي ئىچىن يەڭى بىر جەھەت ئاچىدۇ.

لەنىننىڭ سوڭ ۋەقەلىرىدە ئىش قىلىش ئارقىلىق ئاساس مەسىلىلەردىن بىرىدە زەھەت كەشلىك مەدەنىي مەعارىف ئىشى ئېلىدۇ. ئۇ، مەدەنىيەت مەسىلىلەرنى ياقىن بىر دورا ئىچىرىشىدە بىز ئىچىن ئىش قىلىش بىر مەسىلە ھېساب ئېلىدۇر ھەمىشە، ئوقۇ، ئوقۇ، يەنەدە ئوقۇ، دېيەردۇ. ئۇ مەدەنىي مەعارىف جەھەتتىدە جەلپىنىلەر ئارقىلىق مەدەنىيەتنى ياقىش ئارقىلىق ئىش قىلىش، تېز تېز يۈرۈپ بارىدۇ. بۇ جەھەتتەدە قەدەمىز بۇيۇك مەۋقەلىر ئالەم ئېلىشىدۇر. ئۇ يەنەدە ئىش قىلىش كەڭىيىش مەزەن ئاۋامى. بۇ ئىش قىلىش ئارقىلىق ئىش قىلىش. بۇنىڭ ئىچىن بۇ كۈنكى كۈنمىزنىڭ شەخىرى-مەدەنىي ئىنقىلاب شەخىرى ئولمىلىدۇر.

لەنىن ئىش قىلىش رۇسىيە بولەتەرلىك ئىش قىلىش رەھبىرى دىگەن ئېلىدۇ. ئۇ. مەدەنىي ئىنقىلاب

پرولەتارىيات، اسارت ئالتىدا ازىيان مىليونلارلا شىرق خەلقى نىك داھىيىسى، رەھبىرى
 ايدى. لەنن دىنيا انقلابى رەھبىرى. قوومونىست بىن المىلى نىك رەھبىرى ايدى.
 قاپتالىست اولكەلەرنىدە كى آردى كىسىلمز پرولەتارىيات حرىكانى. انگىترەدە عومومى
 تعطىل، آبلارلا دوام ابدەن مەدن ايشىجىلرى تعطىلى، وپانا پرولەتارىياتى نىك
 تعطىلى، آلمانىادا، فرانسادا كى گىنىش فەلە جىقەشلارى، مغلوب اولماز بويوك
 چىن انقلابى، ماراكش، سوربا، هندىستاندا كى حرىكات، قىسمى سورتەدە، دىنيا
 انقلابى نىك مانىپورا ايتىدىگىنى اثبات ايدىر. بو انقلابىك باشلانغىچى 17 ىنجى
 ايل بويوك اوقىتار ايله باشلاندىر.

دىنيا انقلابى نىك ترقى سىندە، لەنىنك زامانىدا اولدىغى كىبى، اىمدىدە قىطع
 ايدىجى فاقىمور س. ش. ج. اتفاقى در. بوتون دىنيا پرولەتارىياتى و شىرق
 خەلقلىرى بو اتفاقىك تىجرەبە سىندىن درس آلاق، اونىك بىن المىل بىر قووم
 اولماسنا ايتانىر.

لەنن بىر يوقىر. اما لەنىنىزم، لەنن تەلىمى، اونىك وصىتىلرى، بويوك
 زىحمەتلى ياراندىغى قوومونىست فرقىسى دىنيا انقلابى نىك رەھبىرى. قوومونىست
 نىست فرقىسى ياشايدىر.

كندلى جوانلار مەكتىپىنە دائىر

رسول زاده م.

كندلى جوانلار مەكتىپى قارشى سىندا بىر چوق وظيفەلەر دورىر. بو مەكتىپلەر
 حاضردا كەندە بولان بىر چوق نىقسانلارنى قاباغىنى آلمالدىر.
 بوتون مەدىنى اولكەلەردە اولدىغى كىبى شورالار جەمورىتىلرىندە و سوڭ و قىتلەردە
 آذربايجاندا كەندىلەر، كەندىچىلىكى بىراقاق، شەھەرلە دولماقدا و ايش سىزلىرىنى مەقدارىنى
 آرتىرماقدا درلار.

جوانلار مەكتىپى بو ايشنىك اىقتىسادى سىپىلرىنى و مەنوى غەلىرىنى اطرافىلە
 تەيىن ايتىدىكىدىن سوڭرا، كەنجىلىرى كندلى تەصرفاتىنا باغلاماق اىچىن حياتى و

بوندان علاوه، آذربايجان لەنين قومسومولى تشبىله خلق معارف قوميسارلىقى گىجىلەر دوام ايتمك اوزره اينكى عدد كندلى جوانلار مکتبى آچماغادا قرار وېرىمىشدر، بو مکتبلەردە گنە عىن اجتماعى و اقتصادى مقصدى تعقيب ايدە جىكدر . بورايا گوندوز تصرفات اوستيندە ايشلە بن گنج كندلىلەر دوام ايدە جىكلەر . گىجىلەر اوقوناجاق « كندلى جوانلار مکتبى » اوج يىللەك اولاجاق 20 يا - شىنا قدر ، بدننى و بويى تصرفاتا آل وېرىشلى اولان جوانلار بورايا جلب اولينا جاقدر .

ايمدىكى حالدا كندلى جوانلار مکتبىنىڭ مقدارى، آذربايجان اراضىسىنە باقاندان چوق آز گورۇنۇر . بۇز هەلە لكىدە بو مکتبلىرى تىجرىبە ايچىن آچماقداق؛ شىك سۇ بونلارڭ مقدارى، گىتىدىكچە كندلەردە آرتىرىلا جاق و آخردا كىند تصرفاتى تعليمى بوتون تشكىلاتىلا بو موسسەنىڭ عەدەسىنە وېرىلە جىكدر .

گلە جىكدە كىند اقتصادياتىدا بو قدر مەھم روللار اوينا ماسى لازم گلن كندلى جوانلار مکتبىندە تعليم و تربىە ھانكى اساسلاردا استناد ايتىلەيدۇ ؟

البتە بورادا كى تعليم و تربىە اسكى كىند زراعت مکتبىندە كىندن آيرىلما - لىدۇر . ھەر شىدن اول بورادا تحصيل ايدىن جوانلار قوللە قىبوجى بۇر روح داشىمالى، بونىگلە بورۇزۇ آزا زراعت مکتبلىرىنىڭ يىتىشىدۇ . دىكى جوانلاردان آيرىلما لىدۇر . سۇگرا زىھمتى سوملى و عملياتدا مەلەكە نەملىدۇر . اسكىدە كى كىبى امر وېرىمك، دىسپلىنا گوسترمەك، استثمار خىلەلرېنى و تدبىرلرېنى قورماق ھنر - لرى ايلە اورتايا چىقان جوان، يىگى جەمئىيەتە فائىدە وېرە يىلمىز . بو تربىە جەتتى، تحصيل مائەربالىدا خصوصى پروگرام ايلە گوسترىلەمىشدر .

عموميتلە كىند تصرفاتى تحصيلى وېرىن مکتبلىرى 8 يىتچى قورولتايدا بولداش لەنين ياقشى قاراقتەرىزە ايلەمىشدر، او دېر كە : « كىند تصرفاتى تحصيلى او صورتلە آبارىلما لىدۇر كە اونىڭ وېرىدىكلىرى، قوممونىزم خلاصەلرى ايلە علاقەدار اولاراق تصرفاتنىڭ متشكىل صورتدە احياىى خصوصىدا فرقەنىڭ جدو جەھد استناد گاهىنى تشكىل ايدە بىلسىن . »

بوڭكا استناد ايدەرك دىيە يىلەرك كە :

« كەندىلى جوانلار مەكتىپى مەشكەل تەصرفات آبارماق باجاريغىلە سوسىيالىزم جەمئىيەت قارىشاينى كەندىلىر يېتىلدۈرۈلۈپتۇر. »

كەندىلى جوانلار مەكتىپىنىڭ ايمىدىكى خالدا تەبىئىي شەرتلەر، اونى بىز بوقارىدا قىد ايله دېگەن مەقسەدە دوغرو، ھەموار يولدا بىر مەيە قويمايىر. آلت و ادوات، بنا، خصوصى معلم قومەسىنىڭ ئادىللىقى و سائە و سائە ھەمان مەكتەپلەر اچىپ بويۇك ئىنگىللەر تۈرەتۈر. جەمئىيەت بۇ قەدەر اھمىيەت اولان بىر موسسەيە لېئە بۇ قەدەردە قىمەت و ىرەك كەندىلىر.

بۇ بارەدە 8 يىلغى فرە قورولتايى آشاغىدا كى سوزلارنى قىد ايله مەشە: « كەندىلىر آراسىدا آبارىلان تەشۋىقات، اولارنىڭ جەمئىيەت مەشەلەرىدىن كەندىلىر اولمايلاق آغرانومى اقتصادياتلا سىقى رەبەدە اولمايدۇر. خەلق مەعارف قومەسارلىقى تەرىقىدىن مەھەلە و ادارە اولىنان كەندىلىر تەصرفات تەھسىلى اورغانلارنى، خەلق تەربىيە قومەسارلىقىنىڭ تەصرفات اورغانلارنى دېگەنچە سىقى رەبەدە اولمايدۇر. »

سولەنن اورغانلار ايله بىرلى تەشكىلاتلارنىڭ بۇ مەكتەپلەر اھمىيەت و ىرەكلىرى لازىم كەندىلىرىنى قورولتايى بۇ جور قىد ايتەدە بۇ او موسسە و تەشكىلاتلاردان اوقۇر قولى كومەكلەر گۈرەيىر. خصوصى بىرلى بۇدجە داخلى اولان مەصرفات چوقۇق، لېئە و ىرەكلىرىدىن، آلات و ادوات كى جەھەتلىرى بۇ مەكتەپلەر قىتلىق چەكەمەكە و بۇ يۈزدە بۇنىڭ ئالدىنى ایشلارنىڭ بىر چوڭىنى بىرە يېتىرمەكەدۇر.

كەندىلى جوانلار مەكتىپى لەنن قومەسومول تەشكىلاتىنىڭ تەشۋىقات مەيدانچە مەشەدۇر. اولارنىڭ مەشەلەلىرىدە داشىمالىدۇر. قومەسومول تەشكىلاتلارنىڭ بۇ رەبەرلىكى قوتلىمەيدۇر، عىن زاماندا بۇ موسسە رەبەدە سىنىڭ كەندىلىر بۇنلارلا ساقلامالى و بۇنلاردان بويۇك ياردەملەر گۈرەيىدۇر.

آشاغىدا سەيدىمىز بۇتون احتىاجلاردا عەندە اولان موسسە و تەشكىلاتلارنىڭ تەربىيە جەلپ ايتەيدۇر:

1. بنا مەشەسى. بۇ، بىز كەندىلى جوانلار مەكتەپلەردە كەندىلى يارالى بىرەر؛ بۇتون تەشكىلات تەلىم و تەربىيە ایشلارنىڭ سەرتىنى ئاسانلىق ساقلاماقتۇر.

2. زراعت ىرى و تەجىزاتى. بو مەكتەپلەرگە ياقىنىدا باغ، بوستان، اكىن ىرلىرى، حيوان و آخورلارى اولمىلىدۇر. بونلار مەمكىن اولدىغى قدر مدنى اصوللار ايله آبارماقدان اوتىرى آلات و ادوات ايله تەجىز ايدىلمەيدۇر.
 3. اعمالاتخانى و تەجىزاتى. بو صنعتخانى مەكتەپ نەزدىدە قىسمى اولاراق لازىمدۇر. كەندىلەرگە تەصرفات آلترىشى لازىم گەلدەيدۇر. تەمبىر اىتمەك، ىرى گەلدەيدۇر. يىگى آلات و ادوات قايرماق مەكتەپ حوالە ايدىلمەيدۇر. بو ھەم مەكتەپى عادەتاً مەنفعەتلىرىمەك، ھەمدە كەندىلىرى بو مەركەز اطرافىدا توپلاماق جەھەتەن مەھەمەدۇر.
 4. بەداغۇزى گۈج. بوراسىدا اىمەدىكى جوانلار مەكتەپىنىڭ اڭ بارالى ىرىدۇر. او، مەكتەپلەرگە اڭ زىادە صنعت مەكتەپى اولماسى لازىم گەلدەيدۇر شەيە يوقىدۇر. حالبو كە اىمەدىكى حالدا بزم اورالارا تەبىئى اىلدىگىز مەملىرى غەمۇمى درس مەملىرىدۇر. اڭ يىقىشىسىدا تەصرفات تەمبىلى آبارايله جەك قوتلردۇر. صنعتخانى و زراعت اىشلىرىنى بىر مەتخەس كىي ادارە ايدەمەك تەبىەجىلردن ھەلە او مەكتەپلەرمەن محرومدۇر. بوراسى بونون ھەكومەت اورغانلارنى دوشۇندىرمەلى، و احتىاجى ازالە اىچىن وارگۈجلەر صرف اولىنمىلىدۇر.
 5. كەندىلەر ايله مەكتەپ علاقەسى. كەند اھالىسى بو موسسەنىڭ اھمىيىتى، مقصدىنى بىلمەيدۇر. بو مەكتەپ تەمبىلە كەلە اىچىنە كىرمەلى، كەلەنىڭ استادگامى اولمالى، تەصرفاتى مەمبى رەبىرلىگىنى آبارمىلىدۇر. بونىڭ اىچىن تىز-تىز كەلەيە داقلاد، ھەق ھەساب وىرمەككە اوز مقصدىنى مەكتەپ كەندىلەرە آشكار اىتمەيدۇر.
- و داھا بىر چوق احتىاجلاردا واردىر كە بونلارگە قاباغىندا، اونلار اىكنەجى موقع اشغال ايدىرلەر. ھەر احتىاجى ازالەيە، عائد اولان موسسەلەر چالشمىلىدۇر. اونونمايلىدۇر كە اولكەمىزگە بىش يىللەك تەصرفات پلانى اىچىندە اڭ مەھەم ىرى كەند تەصرفاتى دوتماقدا، بونىڭدا شاھ دامارىنى مدنى اصولدا زراعت تەشكىل اىتمەككەدۇر. كەندلى جوانلار مەكتەپى ايسە بو اصولكە اڭ جانلى رەبىرىدۇر.

بونگلا برابر اعتراف ایتلمی در که کندلی جوانلار مکتبی نځ احتیاجلارینا خصوصیه یرلی اورغانلار آز اهمیت ویریرلر. بو مکتبلر 2 ییلدن بریدر که قضالرده دوام ایدیر. حالبو که هیچ بر طرفده قضا اورغانلاری اوزلرینه عائد اولان وظیفه لری گورمک ایچین هله ده قطعی، عملی بر بلان و بر اولچو گوتورمه مشلر در.

غوس پروگرامینا کیچمک حاضری

خزام

کوهنه تدریس سیستمی داهال ویرمه ییر. حیات غوس پروگرامینا کیچمه بی طلب ایدیر. یگی قوریلش و یگی ایده ئالک طلبینی نظره آلان آذربایجان 8 ینجی فرقه قورولتایی دا کتله مکتبارینده غوس پروگرامینا کیچمک طرفینده دوردی.

بر قسمی اوتیش اولان (1927 - 1928) ینجی تدریس ایلینده قرار حیانا کیچه ییلمه به جکسه ده (1928 - 1929) ینجی ایلده بوتون بر درجه لی مکتبلرده بو پروگرام اساس اولمالیدر.

ایمیدیکی حالدا، آرتق غوس پروگرامی نځ حیانا کیچیریلمه سی ایچین اویغون وال ویریشلی سایلان بوللار و حاضرقلار اوزرینده مباحثه کیتلمی به داغوقلاری بو مسئله جدی اولاراق مشغول ایتمه لیدر.

بو ایشده موقوف رأی صاحبی اولانلارک فکریته گوره کتله وی مکتبلرک حاضرلاریندا غوس پروگرامینا هر طرفلی گیچمه لی؛ ضعیفلرینده ایشه پروگرام داکی ماته ربالار اشیا درسی موضوعی اولاراق تطبیق ایدیلمه لیدر. پروگرامی بز بو شکله حیانا کیچیرمکله معلم لری هیچ بر چتینلکه معروض ایلشمش اولمایاجاق، عین زماندا اونلاری ایشه قاریشدیرماقلا حاضرلق ایچین کنیش بر آدیم آتیلماقدیر. آنجاق حاضرلق ایشی بونگلا یینه ییلمز؛ داهای اطرافلی و داهای درین جدو جهلدرده لازمدر.

اونو تما مالیدر که اسکئی پروگراملاری ادارهیه کافی کلن علم واستعداد
 بیه لری غوس پروگرامی نك ییغی طلبلری قارشیسیندا جاهل و غبی
 سایملیر و تازه دن طلبه لك ایله مهیه مجبوردر. کورک نه کبی حاضرلقلار
 کر کدر :

غوس پروگرامیندا کی زبده و جتین طلبلری اوج نوعه آیرماق اولار.
 (a) مجلدده کی ماته ریاللاری طبیعی و حیاتی علاقه ایله تصنیف
 ایله مک ممکن اولان برلرده فنلری موضوع و یارم موضوعلار و
 داها خیردا ماتیولره ییدیرمک (b) موضوع و موضوع شعبه لینه مارقسیم
 وله نیزم پروبله ملرینی ییدیرمک (F) موضوعلاری آقتیو-زحمت مه تودیه
 آپارماق.

اولکی طلبی عمله کتیرمک ایچین معلمده بر چوق ملکله لازمدر.
 ماته ریاللاری احاطه اینده جک قدر کنیش موضوعلار سیجه یلمک؛ ماته ریاللار
 آراسیندا طبیعی و حیاتی علاقه لری تعین ایله مه بی باجارماق؛ ممکن اولدیقجا
 فرصت دوشدبکجه درسلی بو ماته ریاللار بریتدیرمک و بویه بویه ...
 بر چوق یارادیجیقلار، تعمیم و تجریدلر کوسترمک کر کدر.

بو سیستمی یاراتماق ایچون غوس پروگرامی کرک ایضاحات یاراغیندا و
 کر کسه متینده بر چوق بوللار کوسترمش، اما ساده جه کوسترمش ... و تصنیف
 ایله مک. بر چوق برلرده تصنیف خطلری تابماق ایچون معلملرک بونیدا بویوک
 بو کلرده بو کله مشدر.

خصوصیه درسلی بری کلدبکجه موضوعه ییدیرمک مسئله سینده، معلم
 تمام مستقل اولمالی. درس ایله ماته ریاللارک علاقه سینی تعینده بو صنعتکار اوزی
 بر طاقم عالمیکلر گوسترمه ییلیدر. دوغریدر، سوک غوس پروگرامی درسلی
 مستقل اوقوتما یا مانع دکل، آنجاق فرصت تاپیلدیقجا محلی ماته ریالی درسلی
 ایله علاقه لیدیرمه مک قصورینی دا عفو ایتمه ییر.

دیمک که بو سوک طلبی عمله کتیرمکده معلملرک بویوک ملکه قازا-
 نملاری هر حالدا لازم گوریلیر. یوقاریدان بری سایدیقم طلبلری عمله کتیرمک
 چوق جتین یعنی حاضرلق ایسته بن مسئله لردن بریسیدر.

و کشفی شرف بيلمه مک کبی مانلر قاباقدان دورديتدان سوگرا نه قوميله قس تصنيفي؟ نيجه محيط تدقيق و تحليلي و نيجه ابتدائي تدريس و تربيه ده يگي قانون و قاعده لر کشفی اومولاييله.

دوفاق که ايجلرينده صنعتی سون و اونا جان و کوکلدن يابيشان معلملر تاييلسين. اونلاردا بو تصنيفی ابدیه ييلمز، چونکه سحردهن آقشاما قدر درسار، قروژوقلار و سائر ايشلر ايله مشغول اولديني ايجين بو جور معلملر آسوده و قتلری آزدر. خصوصيله مسلك عاشقی صنعتکارلار و قتلری هيچ يوقدر.

اونلار مطالعه ايدیه ييلمه بيرلر، يگي ادبياتدان خبرلری اولماير، محيطی تدقيقه، تحليله، الدمه اينديکلی ماتهرياللاری تصنيفه و سائره يه و قتلری تاييلماير. تک حيات و ايو ايشلری و سائره و سائره ده کنه بو مانلردن ساييلمايدير.

اوندان سوگرا بو معلملر محيطده اوزلريندن و حافظه ايله محاکمه لریندن باشقا هيچ بر کومکچی يوقدی. اولکه شناساق يوقلامالنی يوق، غزته لر، محللر ايله مرافلانمايرلار، محللرده غزته يوق. ادبيات قحط. محلی ايسه قورلار يگي ايشه واقف دکل. به قولله قنولرده آيری پروگراملار مسئله لری حل ايديلير. به ته خيقيقولار و مهتود بويرولاری دا اونلار نه تحصيل وقتي کومک ايله مشلر و نه ده سوگرا دان ايديرلر.

بو قدر انککلر قاباغيندا البته اونلاردان محيط و شرائطه اويغون اولان موضوع ايشلری اوماقدا دوغری دکل، بونگلا برابرمحيطي کورمه يه، ماتهرياللاری تصنيفه بزم معلملر مزده آز کوچ اولديني دا آشکاردر.

اما ايمديکی قوميله قس غروبلاری بو قدر انککلر ايله برابر او بری مکتبلرده کی درجه داشلاريندان واسکی مکتبلردن کريده درلرمي؟ اصلا. بلکه کرک تربيه و کرک تدريسجه هاميسيندان اياريده درلر. اونلارک طلبه لری ديری، آزاد، حياتی و عين زماندا سوادلی و فعالدرلار، اونلارک تدريس و تربيه لرینده انقلاب روحی وار. بو قدر مزيتلرک او غروبلاردا توبلانماسينا سوليدیکم انککلر مانع اولمامشدر.

بۇ يىلگى تەدرىس ئالبە كىچىن يىلگىندىن دە مەرقىدەر. تەننەف خەسەسەندە مەرتەرلەر آرتەسەدر. يىگى مەكتەپ مەجموعەسى نىڭ 12 يىنجى نۇمروسىندە، قومەلەقس مەلمى طرفىندەن يازىلان و زاقانلاداكى قومەلەقس ايشلرىنى كوستىزىن مەقالە بۇ ترقىيى كوزە چارەدەرمەقەدەر. ەر چەند بۇ عەمومى بىر شىي ائبات ايتەمەر، اما عەمومى ترقىيە بە علامەت اولايەلەر.

ەر خالدا مەلمەلرۇ بۇ احتىياجى آلتىنا قەلەن چىز كىلەر چەكىلەلمى و بونۇ ازالەسى اىچىن اساسلى تەدبىرلەر كوتورىلەلەدر. خلاصە اولاراق دىمەلىك كە مەلمەلرۇ آشاغىداكى شىلەر قەطىي احتىاجلارى وار.

(a) علمى و فەنى تەننەفلەردە چوق ايشلەمەيە (b) حىياتى تەننەفلەردە تەننەفلە و تەننەفلەردە مەرتەر قازانماغا (f) مەلمى مەرتەرىياللارنى ياقشى اوكرنەمەيە (d) مەلمى مەرتەرىياللارنى اوكرتەنجى واسطەلەرە (z) مەلمەلەردە دىرس بۇكلەرى نىڭ آزالماسىنا (e) خاللارنى نىڭ اوپغون كىچەمەسەنە (e) مەلمەك صەنەتەنە مەلمى اولماسىنا « بۇ ك مەم شەرتەر. » (b) مەلمەلەچىلەكە (d) قوللەقتىوى ايشلەمەيە (HC) ايشە واقفەلەكە و واقفانە رەبەرلەكلەرە و بويەلە... بويەلە... بۇ احتىاجلارنى ازالەدە اصلا كىچەكمەلى.

اىكەنجى طەلبە كىچەك: موزوع و اونۇ خەسەلەرنى ايشلەر كەن مەرتەرىياللار مارقس و لەنىن طرفىندەن حىيات و مەبەشتە، زەمەت، استەخسالاتا و سائەرىە عائد اولماق اوزەرە سولەنەن و قوئىلان تارىخى و اقصادى قانۇنلارنى يەدەرمەك مەسئەلىسىدە قومەلەقس موزوعلارنى ايشلەر كەن مەمچە بىر دوتەلەدر.

ەر اىستەرومەنت، استەخسال آلتەرى فابرىقالار، ايش كونلەرى و ساعەلەرى... خاسلى اقصادى قورەلەش و مەرفەداتى بىرر وتىرە كەبى نەظرە آلتىمالى. ستاتىك و دىنامىك خالدا تەننەفلە ايدەلمەلى و بۇكونۇ خەسەسەلەرنە نەظرلەر چاب اولىنەلى.

بۇ صورەتلە اوشاقلار تەننەفلە قورەلەشەنە و طەبىئەتە بىر مەرتەرىياللىست و مارقىسىست كەبى باقماغا عابت ايتەلمەلى، اوزى نىڭ مەدەنىت و علم واسطەسىلە طەبىئەت مەبارزى بىر مەخلوق اولدەنەنە اعتقاد ايدەلمەلى. نەهايت انسانداكى يارادىچىلەنەنە اقتەدارىنى قانۇنالى و گەجەكمە كى مەبارزەلە رولىنى، مەدەنى مەبارزەلە خەشەنەنە قازانمايدەر.

موھوماتى كىچ قاقالاردان چىقارماق، تىللىككىن اونلارى قورتارماق، انقلابچىلىق اونلارا يىدىرىمك، انسانىتى اونلارا سودىرىمك، حياتا شعورلى ياناشمايا اونلارى آلىشىدىرىماق، پراقتىق فلسفەبى اونلارا قندىرىماق و بويلەجە او كوچوك انسانلارى سوسىيالىزم فردى حالينا كىتىرىمك ايچىن بو واسطەلەرە مراحىت مەجبورىدر. عىن زماندا شعورلى بر زحمت كىش اولماقدا كىنە غوس پروگرامىندا كى ماته: يالالارا بويلەجە شعورلى ياناشماقدان آسلىدر.

بو طلبلىرى يىرنە يىتىرىمك چوق چالاشماغا باغلىدر. مارقىسىزم و لەنىنىزمە اولان مەھم قانونلارا مەلىملىك بر كىرە واقىب اولمالارى لازىمدر. سوگرا بو قانونلارى يىلىك قومىلەقسلىردە ايشلەتمەيە كفايت ايتىمىز، اونلارى ئەلەمەتارلاشدىرىماق اوشاق يىسىقولوژىسىنىڭ قبول ايدەجكى بر سادەلىكە ايندىرىمك موضوعلاردا، يارىم موضوعلاردا ماتىولردە اونلارى اريدەرك اوشاقلارا ھىضم ايتىدىرىمك اېستەور.

بو ايسە ھىچ اولمازسا اورتا درجەدە علمە. و يارادىچىلغا، دوزوملى تجربە و قوتلى سەيە مەتتاج اولان ايشلردندىر.

مەلىملىرى بو جەھەتلەرە حاضىرلاماغا ايمىدىن باشلامالى، غوس پروگرامىنا كېچمك ايچىن بو حاضرنى گوزلەمەلى. بر چوق حاضرنىدا كىلەجكە ترك ايلەمەلى ضرر يوقدر، قوى ايمىدىكى حالدا قومىلەقسلىردە سويلەنن پروبلەملەرە آز رعايت اولىنىسن و ياخوددا اولىنماسىن. اما احتىياج حس ايدىلىسن، اما مەكتىلردە بو خصوصىدابر وشاق اولدىغى و دولدىرىلماق ايچىن چالاشىلماق كر كىكى دوىولسىن. كىچ، تىز بر يىل، ايكى يىل سوگرا بو نقصاندا ازالە ايدىلەيلەجىكدىر.

اوپىنچى طلبە كىچەك: موضوعلارى اوشاقلار آقنىو اولاراق ايشلەملىدرلر. ھر موضوع حتى ھر ماتىوۋە اوشاقلارنىڭ كىرىشمەسى، مستقل (يعنى مەلىمك قاتارغا سىندىن آزاد) اولاراق ايشلەمەلىرى، اوز باشلارنى تىنىف، اوز باشلارنىا علت و قانونلار تاپماق و سائىرە و سائىرە.... كىبى ايشلر بو آقنىولكىرى تىشكىل اېتمەلىدر.

غوس پروگرامى طرفىندىن بو سوڭ طلب (تكلىف) قىطى اولاراق قويلىر.

بو پروگرام حیانا کیچمه دن اول ییله بزم مکتبلرده بو جور آقتیولکلره ال آتلمشدر. اما تکلیفی اطرافلی صورتده حیانا کیچیرمک ایچین گنه حاضران لازمدر.

موضوعلاردان اوشاقلاری جسمانی نه رهژی صرفیله ایشله تن بر طاقم ایشلر، چیقارماق مهارتی ده معلمره ویریلملی، بودا کنه آقتیولکک ایسته کلریندندر. البته بو ایشلردن اوتری غایت بسیط آلتلرده کرک اولاجاقدیر، بونلاردا حاضرلانی.

بوراسینی دا قید ایدمک که بو آلتلر بسیط و غایت آز خرجه عمله کتیریلملی. بویوک آلتلر، مثلا خیشلار و کوتانلار ایله کوریله سی قدر آغر و مصرفلی ایشلره هله لکده I درجه لی مکتبلرده یاناشماق کرک دکل یوقسا غوس پروگرامی نك حیانا کیچیریلمه سینه بودا بر انکل تشکیل ایدر.

یوقاریدان بری ویریلن تفصیلات خلاصه اولینسا بو جور تکلیفلر چیقار:

(a) معلملره محیط ماته ریالینی سه چیب قوه پله قس حالینا قویاجاق مهارت قازاندیرمالی (b) موضوعلارک کرک اولان یرلرینده فنلری کرک اولان یرلرینده مارقس و له نین یمره نسپلرینی تطبیق ایله یه جک قدرتی مکتب ایشجیلرینه ویرملی. (T) موضوعلاری آقتیو اولاراق اوشاقلارا ایشله تمه نك یوللاری اونلارا گوستریلملی (d) بو طلبلری یرینه یتیرمک ایچین شرائط حاضرلامالی.

ایمدی بو تکلیفاری حیانا کیچیرمک ایچین مراجعت ایدیلمه سی لازم کل واسطه لردن دانیشاق.

دالی وار.

تدریس و تربیه قسمی

کیچید دورینده په داغوژی

شولکین

«کیچن نومره ننگ دالی»

IV

نظریات ایله عملیات آراسیندا کی اوجوروم قالدیرلاراق، بو ایکی ضد ساحه عین وتیرم ننگ جہتی مٹابه سینده دونیلیر. بدیعیات دا بویله جه در. سوک و قتلرمدک بدیعیات بزم عمومی حیاتمزا قاریشمامشدی، یالکز حاکم لک ایدن عالی صنفک نصیبی اولمشدی. مختلف سنالرده بایلمش اولره، زینتلی پارقلارا، ایو مخافتینا آنجاق کبارلار عالمینک یوقاری طبقه لرینی تشکیل ایدن اعیال نلار مالک ایدیلر. صنعتکارلارک یاراتدینگی ائرلر، موسیقی، شعر اونلارک حیات تیندان آیریلماز بر حصه ایدی، بونگلا برابر بدیعیات محدود دائریمی قاپلا بیردی. همان دائرمدک خارجینه چیقیدقدا، یعنی اعیانلارک ایوینی براقوب، کوچیه گلدیگده، منظره بوسوتون دکیشیردی. کاسب، یوگسز، روحسز کوچه بوتون چرکین لکلری ایله قارشیکزدا دوریردی. یوقسول شکلینده یاشایان بوزوق، کتد ايسه، انسانا باشقا حس ویریردی. او، تام وحشیلک حالی اوزره یاشاردی. کتله حیاتیندا بدیعیاتا اصلا موقع ویریلمه مشدی. فنا قوقولی، یاری قارائاق، زیییلی، سوغوق، بوزوق بادواللارک؛ انسانی ترک ایدن آرامسز زحمتلرک؛ وحشی صورتده کبجیریلن حیاتک بدیعیات محیطی ایله هیچده علاقسی یوق ایدی. بدیعی ائرلر ایله حادثه لرک کتله آراسیندا بردن بره کورنیمه سی، بو محیطده دالغا و قجی بر تصادفه اوقشاییردی.

بەدىيات مطلق كەلەن آيرى دوتىلمىشى. او، زىمەت قارىشماز، اوينى باقىشلاشدىرماس و موزون حالا كىتىرمىدى، كەلەنك زىمەت بەدىياتدان، كىبار عالمىك بەدىياتى زىمەتدن اوزاق ايدى. ايمىدى ايسە ايش باشقادر. بەدىيات حياتا يىتىلمەكەدر و اونك مطلقا آيرىلماز حصەسىنى عملە كىتىرەجىكەر. يىڭى تىكىلەن شەرلەر، كىدار بلان اوزرە ياپىلىر، ئەسەتەك شىكللەرە سالىنىر. مىسكىلارنىڭ ايجرىسى، مىخقات، لباس، زىمەت آرتىق درجەدە كوزالمىشىر. فابرىقالاردا كورپەلەن ايشلار رادىيو آلتىندا اجرا ايتەك قىدىنەدرلەر. بو اولما باجاق ظەن ايدىلمەسىن. اىلك تەجرىبەلەر بايىلماقدادەر، تەكرار بەدىيات زىمەت قارىشچاق و بشرىك كوردىكى ايشلەر، حصولىنا چالشمىقى آسانلار، كوزللىكلەر بونى طلب ايدىر. عمومىتەلە ايشە كى ضدنىلەر رفع ايدىلمەكە، ماكىتەك كوپى آھىكدار اولماقدا، زاوودلارنىڭ كورولتى، باغرىتىسى نازكەشمەدە، حاصلى ھەر ىردە موسىقى اوستون كەلەرك تشكىل اىلەمەكەدر.

ايمىدى يە قدر موسىقى، صىخە، بەدىلەر باخود اىزى قالەش خاظرەلەر؛ ظەلمى، آجلىقى، تضىقى، خىسەلەكلىرى، سىقىلمەش شىخىنى اخطار ايتەمدە ايدى- سەدە، بوندان سو كرا بەدىيات مىليونلارلا بشرىك اىتەھسالىنى حياتى قوربلىشىنى، مبارزەسىنى ىزد ايتىرەجىكەر. بو ايشلەرە دىخى يوز قوبىلمەشىدر.

فقط قورولش ساحةسىندە كورپەلەن ايشلارنى تەبى داھادا آرتاچاقدەر. ھەمان دىنامىك ھرىكت بەدىياتدا نقش باغلىباراق، اونك شىكارىنى معىن قىلاچاقدەر. بىز بو ايشە باقلاشمىشقىق. بو ساحةدە چوقۇقلارى دىخى ھازىرلامالىق.

V.

كىتەلە كىت- كىدە قوربلىش ايشلرىندە ترقى ايدىر، بو ايسە بدن زىمەت اىلە بەدىياتى بو وقە قدر آيىران بوتون مانەلرى اورتادان قالدىرىر. كىتە حياتى زىمەتلى اوزى كوزللىشىر، اوزى بدائع تىرىيەخانەسى، اوزى علمى و اىختصاصى منبع ھالىنا كىبرىر.

بىر طرفدن مەكتەپدە قوربلىشچا، مقصدىيە كىتەلىكچە اوزكە شىكل آلىر. اىمەلىكى مەكتەپ اوز نىزدىندە مەدانچا، قلوب دوزاتىر؛ چوقۇغاك عائەدە و

مەكتەپ خازىنىدە كوردېكى ایشلىرى قورۇر، چوقۇق قرائىتخانىلىرى تەشكىل ایدىر، پروپاگاندا ياپىر.

اوشاقلاردا آرتق اولكى شەكلدە باشامبىرلار، مەكتەپ زىادە فابرىقا و سائر استىصال مەبلەرىندە چالیشىرلار، اورا يا دوام اونلارنى تەربىيە ایدىر، مەكتەپ اوزىدە بو ایشلار كىنىش صورتدە كومەك اىلەيىر. شەمەك كە بو مۇسسەلر اوزى بر نوع تەربىيە ایدىر و بورادا كى ایشچىلار تەربىيەچى وظيفەسىنى كور-مەيە باشلايىر. كەمەكە ايسە بو مۇسسەلر ایلە ایشچىلار تەماملە بر تەربىيە خانە و پەداۋوق اولاجاقلار.

اوشاقلار، كەمەكە استىصال مۇسسەلەرنە ایشلەيۇب سو كرا كىتخانىلەر، كىنولار، قابوللار كەمەكە، بورالاردا مطالە ایلە مشغول اولاجاقلار، بورا مامورلارنى دا آيرىجا پەداۋوق وظيفەسى آباراجاقلار. بو پەداۋوقلار اوشاقلارنى باشى اوستىنى كەمەكە، اونلارنى سىقماياجان، بو اوشاقلاردا اولكى كىي دگل، قولە قىيولر عملە كىرەمەكە، بويوكلى، و كوچوكلى چالشاقلار. بوتون بو پەداۋوق قىيولر، ايمەكە مەكتەپ و مەملەكەت سىيادتان چىكىلۇب آيرى شەكلدە مەكتەپلەر، تەربىيە خانەلەر، مەلم و مەخسەر عملە كەمەكە كوسترەمەكەدر.

VI

اسكى آتالارنى اوشاقلارغا عائد بروبەلمى بوزبۇلۇب كىمەدەدر. اسكى وقتدە آتالار باشقا تەللەر يوریدىرلەر. اونلار، چوقۇقلارنى دوزگون انكشاف ایشەسىنە مانع اولاجاق بر چوق شىلەر ياپىرلار. چوقۇقلارنى دائىما كرىيە چىكوب، كەمەكە، ياناشدېرىدلار، چىلىلارنى، بىزك فەكرى ایلە كەرنى آياقلارنى بازمالارلا ياراشىقدان چىقارلار، ياخود انسانى كوچوكلەندن باشلاراق قەسە سالۇب قارلار عملە كىرەمەكە، سەمى اولاراق بوبومەنى آكلەنەمەكە، مەكە آتالاردا كەچ فەكر و كەمە عادتەرلە چوقۇقلارنى بوزىرلار. عقل صاحبلرى اولان بر چوق مەنن شەخسلەر، چوقۇقلارنى تەربىيەلەر چوقۇقلارنى رەق ایدىمەسى فەكرتە دوشوب، بو ساحەدە بويوك نەزەرلەر تەرتىب ایشەدە ایدىلەر. اونلار، بىزنىك نەشونما بولماسىنى فەيداسىز سايىر و

طبیعی بو بومہ نك علیہ نہ چالیشیر دیلار. فقط هیچ بر شیتہ باقمیاریاق جوان نسل بو بومہ مدہ ایلر یلمہ مدہ ایدی. زیرا، تاریخ و طبیعتك بر آندا اولسا، کر یلمہ مہسی ممکن دکل. اولہ لك اہ آرامسز مبارزہ یاپیلردی. لاكن همان مبارزہ ایدمده بورژوازی جمعیتندہ اولاجاقدیر. چونکہ گلہ جكدن محروم اولان بورژوازی باشماق ایچون چالیشمادا، ووریشمادادر. بزم مسعود گلہ جكمز واردر. بو گونکی قنالقلاری، بو گونك یوقسوالغینی بن آدیملابوب کیچمہ دہ يك. چوجوقلارمزلا بر لكده بویوبیرك، ایلر یلمہ بیرك. انكشافمزدا هیچ بر قوفلیقت موقع اشغال ایدمہ میر. بو وضعیتی بز سنہار، بشرك بویوك بر تاریخی كلوب کیچدیكدن سوکرا قازانایلدك، بزم بویوممز طبیعی در. بو كئلہ وی حادثہ در. نشوونما ایدن چوجوقلار اك ای یاردمچی مز، دوستمز اولاجاقدیر. بو جهت گوزہ چارپمادادر. زیرا، چوجوقلارلا معلمك علاقہ سی گون - گونه دیكیشوب باشقا سحیہ كسب ایدیر. بونی مكیلمر مزہ كلن اجنبیلر ییلہ اعتراف ایدیرلر. بو حادثہ نی بز اوزمز آچیق جاسینا گوریرك. طلبہ لمز اخلاقجا یكہ لمش، معلومانلاری آرتمش، اولار بویوكلرلہ بویوك کی دلرلر. بوتون علاقہ لرینده سادہ لك، صافلق گورینییر. چوجوقلارمز بویوكلر ایچون داها «یشك دالینا دوشن، بویروق اجرا ایدن» چوجوغی عوض ایتہ یه جك. بونلار بویوكلرك دوشونجه لی، قانان یولداشلاری در. معلملرك اولارا اولان علاقہ لر کئده سادہ لك و صمیمیلکی حاوی در. بو ایشلرہ البته بز بردن برہ چاتمادق. بونلاری بز، معلملر ایلہ چوجوقلار ك آرا- سیندا ایلرلرہ تورہ ن آغیر قونفاقئلر، یاپیلان مبارزملر نتیجہ سینده قازاندق. ایدمده چوجوقلار عمومی اولان قوریلش ایشلرینہ خدمت گوسترمہ دہ. چالیشمادادلار. اولار اوز غزتہ لرینده بر برلرینی تقید ایدیرلر، قابریقا، زاوود غزتہ لرینده یازیرلار، كند ایچون غزتہ وریرلر، بو گورنمہ مش بر منظرہ در. بو یالگنر بزده موجود اولان و مطلق خصوصیتلرمزی تشکیل ایدن جہتلردر. بونلار ك امکان بولماسی، بویوكلرلہ چوجوقلار ك آراسیندان اوچوروملار ك قالدیر یلماسینا باغلی ایدی. بو ایش ایدمده عملہ گلش. بویوكلہ کوچوك ال بر لكده ایشلہ یوب ایلر یلمہ بیر. بونلار ك انكشافینی سیز، كارخانا وزاوددہ، كوچہ دہ

اجتماعى مىسكىنلار دە، كىندە، غائەلە دە مشاهدە ايدىرسىڭىز. بويۇك و كوچۇك تام مەناسىلە باشقالاشمىشلار. ايمىدى علاقەلەر باشقادر. بو، دوغرىدان دوغرى يا گورىنمەش بر شىئى در. آرازمىزدا كەنە آتا ايله اوشاقلارى هله موجود ايسە دە، لاکىن بوزىلوب، گىتمەك اوزرە درلر. جالاشمالى كە، ايجرىبىزدن بو فائىقلاردا قالدیرىلا- راق، تىز دفع اولسىنلار. زىرا، بوتون سرتلىكلر و كو بودلقلار حیاتمىزدا هیچ دە موقع دوتمامالى در. چوچوق محیطى داها صمیمىلىشمەش، بو كىلىشمەش، ايمان، اعتقاد آرتمىشدر. بوندان يىلە جزالتىدىمەك، قورقۇتماق كىبى اويغۇنسىزلىقلار. رىقارمىزى لىكەلە مەمەلى در. يالگىز الدە ایتىمىش اولدىنمىزىگى لىكلىرى محكملىشىرمەلىك.

سوسىيالىزم تربيەسى يوللارى

شامىلى س.

شورا اصولىندا تربيە مۇسسەلىرىنىڭ قورىلىشى

برولە تارىيات دىقتاتوراسى دورىندە بو صىفك ارادەسى ايله سوسىالىزمك تەلى قوبىلىر. دوات صنایىنى پىلاپلاشىدىرماق، كىندە تصرفتىدا ئەلە قىزىق قوۋەسىنى تىطىق ایتىمك و شەر ايله كىند آراسىدا-كى مىحصولات علاقەسىنى قوۋۇپراتىقلىشىدىرماق كىبى بر سىرا اقصادى اصوللار اوز دالىسىنجا سوسىالىت تربيەسىندە فردلرگى حاضىرلانماسى ايجۇندە اىندىدن مەىن مەتودلار و مەىن تربيە تشكىلاتلارى سىستەمى عملە كىتىرىلمەسىنى آرتق جەدى بر غنادلە طلب ایتىمىش اولىر. اىندى اولە بر وقت گلوب یتىشمىشدر كە بز آرتق غائەلە تربيەسى ايله جمعیىت تربيەسى آراسىندا اسكىدن برى دوام ایتىمكە اولان ضدىتى برىنچى نوبە دە آزالقاندان قالدیرماق و برى- دىگىرىنى تەقىب ایدىن ىگى بر تربيە شىكەسى عملە كىتىرماق مجبوریتىندەك؛ بونك ايجىندە تربيە موسسەلىرى بوتون شورا قورىلىشىنىڭ عضوى بر پارچاسى حساب اولىنمىلىدر.

سود امن چوچوقلارگى قبول ایدىلىدىكلىرى اىلك تربيە ستاسىونى ياسلىلاردان باشلانیر و بو يىللەدن چوچوق آرتق سوسىالىست تربيەسى دائىرىسىدە داخل

اولمیش اولیر، ایلک اجتماعی باقیش و ایلک شعورلی مشاهده بورادان باشلانیر. بوموال ایله مکتبه قادار اولان بوتون تربیه موسسه‌لری، چوجوق باغچالاری، چوجوق ایولری و سائر... کله‌جکده کی سوسیالیزم جمعیتینک فعال فردلرینی حاضرلاماغا مشغول اولرلار. لاپ آشاغی پبللده چالیشان موسسه و یاخود تربیه اورغانی چوجوقلارک فردی تمایللرینی سوسیالیست قوریلشی روحیندا تربیه ایدهرک عائله دگل، جمعیت عضوی بیتدیرمکه چالیشیرلار. اوبری تربیه موسسه‌لری‌ده کنه بویله‌جه زنجیرکی بر- برینه باغلانوب بوتون اجتماعی ساحه‌یی احاطه‌ایدیر. اسکی عائله‌نه غوئیزمی مه‌شچان پسیقولوژیسی کو کیندن سارسایلمش اولیر. بویله‌لکه ممکن قادار بوگونکی وضعیتیز داخلینده عائله تربیه‌سی ایله مکتب تربیه‌سی آراسیندا اویغونسزلق و ضدیت تورمه‌ییر، بالعکس برینجی‌سی ایکنینجی‌سینه خدمت‌ایدیر. شورا اصولیندا هر برتشکیلات معین درجه‌ده تربیه‌چی‌در. شورالار، فرقه، قومسومول، پونه‌ر، قلوب، تیاترو ایندیکی قوریلشدا نام کتله‌نی تربیه ایدن و اوندکی اجتماعی میللری انکشاف ایتدیرن بر واسطه‌در. له‌نین همیشه کتله‌نی تربیه ایتمک ایشینی اگ مهم وظیفه‌لردن برسی حساب ایتمشدر. بزده تربیه موسسه‌لری قولله‌قتیو زحمت، یارادیجیلینا و قومونستک پسیقولوژیسینه آرتق درجه‌ده اهمیت ویرمه‌لی و بو اساسلاردا اوشاقلاری تربیه ایتمه‌یه چالیشمالیدر.

قولله‌قتیو زحمت

قومونست تربیه‌سی حقیقده قرپسقایا بویله دیر: «-سوسیالیزم بزم ایچون غایه دگل واسطه‌در، غایه اسه قولله‌قتیو زحمت‌در». بونا علاوه ایتمک لازمدر که سوسیالیزم قولله‌قتیو چالیشمانک اجتماعی بر شکلی‌در. ظاهرأ قولله‌قتیو بزم حالیندا بولنان زحمت، فردی زحمتک ضدی کبی گورنسه‌ده حقیقت‌ده بویله دگل‌در. فردی ایشی قولله‌قتیو زحمتی تشکیل ایدن عنصرلردن عبارت‌در. ایشک بو جهت ته‌خیقانک ترقی‌سی و امکک کنیش صورت‌ده بولینماسی ایله داهادا مرکب‌لشمه‌یه باشلاییر. مدنی بر جمعیت‌ده هیچ بر فرد اوز چالیشماسی سایه- سینده کمدینک بوتون احتیاجلارینی تأمین ایده یلمز. دیگر طرفدن استحصال

ایدیلن هر بر شی بر - برلرینه ایش علاقەسی ایله باغلانمش اولان بر جوق شخصلارک زحمت محصولی در.

دیملک اساس اعتباریله، سوزک قابا معناسیندا، قولله قتیویزم انسانلارک شعورلی ویا شورسز نەمسەمگە مەجبور اولدیقلاری زحمت شرائطی در. چونکە استحصال فعالیتی بونی طلب ایدیر. حالبوکه زحمت مکتبی و سوسیالیست تریبەسی بو قولله قتیویزمی شعورلی اولاراق چوجوقلارک روحلاریندا و عقللرینده غایەلندیرمەلی در، مکتب، عمومی استحصال باجاریفی ایله متناسب صورتده بویومەلی در. سوسیالیست تریبەسینده کی اساس نقطەلردن بریسی ده بودر. قولله قتیو چالیشارکن اڭ چتین ایشلارک نە قدر آسانلاشدیغینی اوشاقلارا کوجوک حیاتی ایشلرده، وظیفەلرده اثبات ایتەمەلی در. مکتب داخیلیندا، آیودە، باغجەدە مەیین بر ایشی اولجە تڭ، تڭ و سوڭرا ایسە برلکدە آشیرماقلا بسیط صورتده قولله قتیویزمک نمونەسینی اوشاقلارک قاباغیندا نمایش ایتدیرمک شورا مکتبینک وظیفەسیدر.

شورا مکتبی، بالڭر بو شعوری ویرمکله اکتفا ایدەمەیه چکی دە آیدیندر؛ بو موسسە بونون تدریس و تریبە ایشلرینی قولله قتیوی شکلدە آبارماییدا اونوتامالی، بویەلکله شعوری یاواش - یاواش مەلکە حالینا کتیرمەلیدر. شعورلی قولله قتیویزم مەلکەسی یڭکی مکتبلمزک ابدی شعاری اولمالیدر.

یارادیجیلق

سوسیالیست تریبەسی اصولیندا ییلمک یاراتماق ایچیندر. بونی شورالار اولکە-سینده بو گون آرتق تیلشەرک صنایع و کند تصرفاتی تەایللرینە گیرمکده اولان مکتبلردە اثبات ایدیر. یاواش - یاواش بزدە سقولاستیق مکتب عوضینده گنج کولبی مکتبلری، کند تصرفاتی تەخنیقولملاری، قابزاوچلار و صنایع مکتبلری ییشمکده در. شورا زحمت مکتبی جوجوغا بر شی برلیدن حص ایتدیرمگە چالشمالی در، اودا مکتبده تعلیم ایدیلن علملرک اساس و منشأ اعتباریله تجربەدن کوتوریلەمەسی در. اگر اوشاقلار یارادیجیلغک بو اینجە سنیرینی یاقشی تانیماسالار و گوزل بللەمەلر او وقت اونلارا سوسیالیست تریبەسینده

چوقۇقلار آدى وىرمەك اولماز. يارادايلىك ايچون مەيىمۇزىدە كى شىلرۇڭ آراسىندا كى مەنسەبەتى و اونلارۇڭ ھەر رەسىمىنى ياقشى كۆرە يىلمەلى دىر. مەيىمۇ، طەبىئە آچىق كۆزلە باقمىغا آلىشمالى دىر. چوقۇقدا مەمكەتتەسزلىق دۇيغۇسىنى بويۇتمەمەلى و ىرى گەيىكچە اونۇڭ اوزىنىدە ايشە جەلپ اىتمەلى دىر. قۇي اوشاق خىردا پارا جەتەي حەتەلەرۇڭ تۈرەمەسىنى آرتماستىنى و ياخۇد بوق اولماستىنى مەشھەدە ايدوب گۈرسون. بۇكى تەشەببۇلرۇڭ تەيىجەسى ياقشى اولار. قۇي، اوشاق اطرافىندا كى لزۇملى آلتلرۇڭ و لزۇملى شىلرۇڭ كۈچۈك مۇدە- المرىنى يامەق ھۈسەنە دۈشسۈن. قۇي اوشاق يىلىسەنكە ھەمىشە بىر شى اوبرىندىن ئەمەلە گەيىرلىز. مەلم و مەيىدە چوقۇقدا كى يارادىچىلىق استەدەدىنۇڭ نەجۈر انكەشەف ايتەيىكىنى دۇقلە اوگرنەسەن. حەقىقى شۇرا مەكتەپنىڭ و حەقىقى سۇسەيالىست تەيىسەينۇڭ بىرەنجى سەفتى يارادان و جەتەي آيىق كۆزلە ياناشان مەتەتلى. زەمەت سۈن انسانلار تەيىرمەكدە. مەرقەش دىدەيىكى كەيى بىز گەركە يالگۇز دۇنيانى اوگرنەن دۇگلە، غەيىن زەماندا اونى (دۇنيانى) انسانلارۇڭ تەرقەبىسى وسەدەتەي يولىندا دۇكەشە يەيەن فەردلەر تەيشەيدەرك. بىز گەركە ئەلم ايلە زەمەنى يارادىچىلىق ايچون بىرلەشەيدەرك، چۈنكە ئەلم ياراتماڭ قانۇنلارنىنى اوگەيدەرسە زەمەتدە بۇ ياراتماڭ مەتەج اولدەيى ئەنەرزەيىنى و قۇتى وىرەيىر. سۇسەيالىست تەيىسەينۇڭدە آنا خەتەي بۇندەيەن غەبارتەدە.

قۇمۇمۇنەستەك احوال رۇجەيەسى

مەم مەسئەلەردەن بىرەيىدە چوقۇقلاردا قۇمۇمۇنەستەك احوال رۇجەيەسىنى تەيىسە ايتەمەكدە. مەكتەپلەر ايچەيىسەندە قۇمۇمۇنەستەك تەيىسە فورمال بىر مەتەدا اگلاشەلمەمەلى دىر. بىز ھەيىچ ۈقت چوقۇقلارۇڭ رۇجەجەدى و قسەۈتلى انتظامە تەبەي ابدەيىلمەستىنى بۇ تەزلىكلە تەلپ ايتەمەكە خەتلى دۇگلە. بىز اونلاردا غۇمۇمىلەك و اجتەمەي ياشەيش تەيىسەينى بەدەاغۇزى بىر اوستادلىق ايلە نەمەسەتەمەلىك. سىز دۇقت ايدەيىگەز، چوقۇقلاردا فەطراتا مەشەرك بەمەكە، مەشەرك جەلشەمەغا و مەشەرك بولىنەمەغا ھۈس وادەرد. بۇ ھۈسەندەن استەفادە ايتەمەك لازەمدە. بەضا مەكتەپ ايچون

گوریلەمەسی لازم گان ایشلری ایمەجیلک (субботник) اصولی ایله گوردیرمک داها گوزل اولور.

اوشاقلار بر برینک گوزی اوکینده داها جلد ایشلەمگە وکندی هنرینی گوستەرمگە چالیشیرلار. حتی بریسی اوز عهده سینده اولان ایشی چاپوق قورتارینجا تیز گریده قالمش بولدایشینا یاردیما قوشار، بویله لکله چوجوقلاردا خسته بئلك دگل، عمومی ایشی گوتورمک و بر - برینه کومکچی اولماق روحی بسلەنمش اولور. بورادا معلمک اوزی ده نمونه اولماق لازم کلیر. معلم کندیس - مبالغه اولماسین - طبقی بر قومونست طبیعتلی آدام اولماغا چالیشمالی در. چونکه چوجوقلار معلمک سویله دیکلرینی بر حکمت و سار - سیلماز بر حقیقت کبی قبول ایتمکله برابر اونلار معلمک اوز حرکت و رفتاریندا دقت ایدیرلر.

بونا گورەده معلم اوز حرکتی ایله چوجوقلاردا بشیمانلق و نا امیدلک دوغورماغا چالیشمالی در، چوجوقلاردا اجتماعی ایشه فداکارلق و کندی حیاتی جمعیّت اوغریندا، اسیرگە مەمک اخلاقی بسلەمەلی در. چوجوغی قورقوتما - مالی؛ بعض چوجوقلار یارانشلاریندا فداکار و هر شیدن برسین و اقراط درجه ده احتیاط ایتمین اراده لی بر تبپ اولورلار؛ شورا مکتبینی تمثیل ایدن تریبە موسسەسی و اورادا چالیشان معلم قومونستلک احوال روحیە سینی قوری، بوش سلیقه ده و راهب تمیزلیکینده دگل، بالعکس ایشده، مبارزەده و طبیعتە قارشى انسانلاری قورماقدا اساسلاندیرمالی در. بو ساعت قومونست تریبەسی بر طرفدن علمی قومونیزم نظریە سینه اساسلاندینی کبی دیگر طرفدن ده انقلابی پرولەتاریاتک قورقماز و اوسانماز اراده سینه و اونک گوجینه اساسلانش در.

1 درجەلی مکتەباردە اولکە شناسلق ایشلری.

ا. سعید اوف.

بو ساءت زحمت مکتیبنک قارشى سیندا دوران مسئلەلردن برى و اڭ مهمى اولکە شناسلق در. بو ایشىڭ 1 درجەلی مکتباردە مقصد و غایەسى اولکە یە عائد یڭى فنى اختراعالار ایتەڭ دگل. آتجاق اولکە نك ایشلری ایلە بەداغوزى علاقهسى اولوب یڭى غوس پروگراملاری، ایلە ایشلەین مکتبارك و عصرمزدە بو کسەلمکدە اولان یڭى نسلک بەض مهم احتیاج و طلبلرینى اودە یەیلەجک بر طاقم نقطەلری اوگرتەڭ و معین ایتەڭ در.

معلوم اولدیغینا گورە زحمت مکتیبنک یڭى پروگراملاری اساس جەتی ایلە محلی ماتەریاللار اوزریندە قوریلیر. یڭى مکتبک آقنبو زحمت مەتودلارینى تامامیلە جاتا تطبیق ایتەڭ ایچون قونقرەت (معین) ماتەریاللار لازم در. بو مەتود مکتیبنى بوتون قوللەقتیوی ایلە برابر محلی حیانتک یڭى تصرفات و مدنى ایشلریندە جدی اشتراکە سوق ایدیر. زحمت مکتیبنى حیات مکتیبنى در. بو زحمت مکتیبنى ایچون اونڭ اوز مجبیطى - بر تدقیق صحنەسى و قوہ سینی اورایە تطبیق ایدەجک بر عاملدر. زحمت مکتیبنک بوتون خصوصیتلری اونڭ اولکە شناسلق ایشلریندە نە درجەدە اشتراک ایدەجکینى آچیق - آچیقینا میدانا قوییر.

اگر بز مشهور پیداغوقلارڭ اسکى دن سولەدیکلری «یاقیندان اوزاغا معلومدان مەجولە» «معیندن مەجرەدە» فکەرلرینى دە نظره کتیرسەڭ اولکە شناسلق بیرەنسینە نە قدر اویغون اولدیغینى گورمش اولارق، اولکە شناسلق ایشلرینک مەشبت جەتلری اثباتا احتیاجی اولمايان حقیقتدر. اودرکە مسئلەنک بوراسیندان دائىمق داها یرسز اولدیغیندان بو بارەدە گوریلەجک ایشلری بر قیسا پلان شکلیندە گوسترمەڭ ایستەردیم. مکتبک اولکە شناسلق ایشلری باشقا ایشلریندە اولدیغى کبى معین بر نظام ایلە آباریلوب تصادفى حالدان قاجمالى و پراکنەلکدن اوزاقلاشمالى.. مکتبک تدقیق عاملی اوز محیطینک حیاتی در.

اجتماعى حياتىڭ مىجرىك نقتەسى انسانلارنىڭ زىمىت فەالىتى و اجتماعى استىصالاندىر. اودىركە اولكە شناسلىق ايشلىرىندە بىرىنچى نوبەدە استىصالات دورمالىدىر، مىجلى اولكەيە مەين اختصاصى دائىرسىندە چالشان بىر عالم كوزىلە باقمالمالدىر. وھايىلەدە بىر اسكى مىدىتى او كىرەمىك استىبىن تارىخ شناس (Археологи) كوزىلەدە باقمالمالى.. اولكەيە بلونسكى دىدىكى كىي دورمىڭ انقلابى انسانلارنىڭ كوزىلە باقماق لازىمىدۇر. بونلار اولكەدە قولىرىنى صرف ايدەجىكلىرى كىزلى نقتەلەر آرا بىرلار. بوندىن سوڭرا اولكە شناسلىق ايشلىرىندە آتچاق مەين حاللارى مىدانان چىقارماقلا، قولە قىبالار توپلايىپ موزىلر دوزلىمىكە قالمالمالدىر؛ اولكەشناسلىق ايشى اجتماعى فائىلى بىر مقصد بىر غايە تەقىب اىتمەلىدىر. بويە كە الدە ايدىلمىش ھىر بىر ماتەريال واسطەسىلە ھەين مىجلىك استىقادەسى اىچون تىصرفايندا سووارما و غىر ايشلىرىندە بىر تائىر براقالمالدىر. بورادا عمدە اىكى مقصد وار. 1) انسان حيات و زىمىتىنىڭ طىبەتلىك علاقىسىنى او كىرەمىك، و 2) انسان حيات و زىمىتىنىڭ اجتماعى شىرطلار اىلە علاقىسىنى او كىرەمىك. اولكە شناسلىق ايشىنە بىر پلان تىرتىب اىتمىك اىچون مىجلى طىبەت او كىرنىلىدىكى زمان بىرلى اھالىنىڭ استىصالى زىمىتى اىلە صىقى صورتدە علاقىلەندىرەمىك لازىمىدۇر كە بودا، استىصالى اولكە - شناسلىق اساسى طىبەتلىك موافق اولىر.

1 - مىجلىك جىغرافىيەلىك وضعىتى: كورپىنىشى، داغلار، دوشلر، درەلەر، اوچوروملار دوزلىكلەر، اوتاراق و اكىن بىرلىرىنىڭ بولىكىسى، بوللار، كىدىلر آراسىندا كىي بوللارنىڭ اوزونلىقى، مىجلىك جىغرافىيەلىك وضعىتىنە و كورپىنىشىنە كورە اقلىمى خصوصىتىلىرى.

2 - توپىرغاڭ طىبەتى زىنگىنلىكى: مىجلىك زەئولوزى قوربىلىشى.. داغ مىدىللىرى اونلارنىڭ جىنسى و نوعى. تىكىنىتىيە ياناجاغا توپىراغى قولىندىرەمىك و غىرىلرپىرە عاندى اولانلار... مىجلى اھالىنىڭ و استىصالاتنىڭ بونلاردان استىقادەسى.

3 - اقلىم: روزكار و ھوانىڭ مىنصرارى، اىلىك فىللىرى و اونلارنىڭ ھەين مىجلىدە خصوصىتى. اقلىم اولچىن مىجلىك شىرطلرى اوزىرىندە ھوانى تەبىئىن اىتمىك، (مىللا: كوكلكلر، بولونلار و غىر واسطەلەرلە) ھوانىڭ مىجلى تىصرفات نوعلىرىندە

اهمىتى، سەنەك فەسلىرىگە كۆرە ئىشلەش بولمىسى (قالبندارى) بولمىسى، اقلېمك بو ويا دېگەر تەصرفات نوعى تشكىلىنە و اھالىنك صحتىنە تاثيرى، روزكارك قومەسەندەن استفادە ايتەك و غەيرلىرى.

4 - سووارما ئىشلىرى: چاپلار، قاينامالار، آرخلار و اونلار ك مەقدارى (اقلېمەلە علاقەدار اولاراق) اونلار ك بولمىسى و ھانكى جەھەتلەر آقماسى (جەغرافىيە) وضعىتە علاقەدار اولاراق سووارما ئىشلىرى ك اكين يرلىرى ك بولمىسى، بو ويا دېگەر مدنى يىتەكلەر ك ھەمەن مەھدەلە انكشافىنا، صنایەك تشكىلىنە، بوللار ك و نەقليات ئىشلىرى ك قورۇلىش و تەقسىمەنە اھالىنك مەنطقەلەردە يرلەشمەسەنە تاثيرى، سولار ك بر مەركەز و نەقليات واسطەلىرى اولماسى، عادى ايجەمەلى سولار و مەدەن سولارى.

5 - توپراق: توپراغ ك نۇعلىرى و خاسىيەتلىرى، جەغرافىيە وضعىتىنە و سووارما ئىشلىرىگە كۆرە تەقسىمى، نەجە ئىشلەنەلمەسە، جوربە جور توپراغ ك تەصرفات يارارلىقى، توپراغ ك مەھسۇلدەرلىغىنى آرتىران اصول و واسطەلەر.

6 - يىتەكلەر: مەھم يىتەكلەر و اونلار ك خەسۇسىيەتلىرى، بو يىتەكلەر نۇعلىرى ك جەغرافىيە وضعىت اقلېم سو و توپراق علاقەسىنە نەسبەتەن جەھەت و تەقسىمى، بەزى نۇع يىتەكلەر ك برىرەلە مەبارزەسى. . . يىتەكلەر ك توپراغا اولان تاثيرى، مەھەك مەشھور جەنس اوت و آغاچلار، فائەدەلى و ضررلى يىتەكلەر؛ اولەكە ك مەھم مدنى يىتەكلەر و اونلار ك قورۇلىش و جەھەت، اكين يرلىرى، چاپىرلار و اونلار ك نەسلى، جەھەت، اونلار ك يوقاردا كۆستەربەن شەرتلەردەن آسايى اولماسى، چاپىرلاردا، مەھەلى تەصرفات ك استفادەسى، چاپىرلار ك مەھسۇلدەرلىقى (مەنلا: مەشە چەمەلەر، باغلار و غەيرلىرى..)، كەمەت و كەيفىيەت جەھەتەندە مەھەلى مدنى يىتەكلەر و اون ك نەمەقداردا اكەلمەسە بوجەھەدە استفادەك يوكەلىشى سووارما نۇعلىرى.

7 - جەھەتلەر كەلىمە: اولەكەدە باشابان جەھەتلەر ك فائەدەلى و ضررلىرى، اونلار ك نەسلى جەھەتلەر... و جەھەتلەر ك جەھەتەندە كەلى باشقا جەھەتلەر ك بىرلەشەنە خەسۇسىيەتلىرى، مەھەلە مدنى جەھەتلەر ك مەھم نۇعلىرى، اونلار ك قورۇلىشى، جەھەتلەر ك مەھەلەندە استفادەلەر: آوچىلىق، بالەچىلىق و غەيرلىرى.. اولەكەدە مەھەلەلەر ك اونلار ك نۇعى و فائەدەلىرى. (قوشلار و جەھەتلەردە بورايا داخەلەرلىرى)

بوقايدا ذكر اولينان مسئلەلرگە ھامىيىنى مەكتەپ ئوگرىمەلى. شەھەرزىكە بولماكاندىن خارىج بىر ايشىدۇر. بورادا بىز بىر-بىرلەھە علاقىسى اولمايان موضوعلار اوزرىندە ايشلەمەك، ماتەرياللار ايلە آرتىق بولكەنەمەك ايجون مەضوعلارگەانتخاب-بىنداجوق دقتلى اولاراقك مراقلى واولكە تصرفاتىنا ك فائىدەلى بىرارى انتخاب ايتىمەلىك. ايشك منتظم صورتدە گىتمەسى ايجون ھەر بىر موضوعكە انتخابىندا مەھلك استىھالى نظردە دوتىمالىدۇر. شەھەرزىكە-آبرى-آبرى غروبلاركە معلوماتى نظردە دوتىمالىدۇر. بولسەھە آشاغىدا آبرىجا سويلەنلەجىكدۇر. بورادامەھلى اھالىنىك مراقىنى طلب و احتياجىنى دا نظردە دوتىمالىدۇر. طىبەككە محافظەسى مسئلەھە دقت. ايتسەك گورەرككە بولك اوزى حلى لازم گلن بولوك بىر ايشىدۇر. بورادا كىلەنك طىبەككە محافظەسىنە قارشى بولوك بىر آكلامامازلىق واردۇر. اونلاردا ھىمىشە طىبەتى و حشيانە مەھو ايتىمكە بىر خواھىش حەكم فرمادۇر. بول منفى حاللارى آنتچاق استىھالى اولكە شناساق واسطەسىلە كىلەلە آكلانماق و دوشوندىرىمك مەمكن دۇر. بورادا «مەندىن سولگرا قىامت...» كىبى اسكى نظرىەنى كىلەنك ذەنىندىن بىر دىفەككە سىلەمەلىدۇر و اونلارى طىبەتى محافظە ايتىمكە آلىشىدىرمالى و تىرىلەندىرىمەلى. قىطعى صورتدە استىھالى اولكە شناسلىقك اجتماعى-فائىدەلى ايشلەلدە سىقى علاقىسى وار. مەكتەپ اولكەنى تىدقىق ايتىدىكى زمان مەھلى ادارەلر و اھالى طرفىندىن جوربەجور تاپشىرىقلاردا آلاراق مەىن و قىلردە اجرا ايدوب مەھسوباتلار، سىرگىلر واسطەسىلەدە اونك يىكونلارى ايلە تاپشىرىقچىلارى آشنا ايدىر. (مىثال: جوربەجور احصائى معلوماتلارگە توپلانماسى سولارما ايشلرنىك ئوزرىندە مەھسەدلر آبارماق و غىرلرى) توپلانان ماتەرياللارگە بىر پاراسىنى غىزىتەلرە حەكومت اورغانى و ژورناللاردا كوندىرىمك اولار.

بورادا سووارما ایشلرینک وضعیتیندن، یوللارک، ایل یاردیم قومیتلرینک، محلی قویراتیفلرک، شورالارک حالیندان بحثلر آچیلمالیدر. اونلارک نقصان یرلری گوستریلرک اصلاح یوللاری قید اولینمالیدر.

محللرده اولکه موزملری دوزلمکله برابر اولکه نك اقتصادی وظیفه لرینی ده چیزماق آرتق اهمیتلی در. مکتبه اولکه شناسلق ایشلرینک ماته رباللاری اوزرینده لازمی قدر دایاندیقدان سوگرا بر نیجه سوزده هانکی اصول و یوللارلا یو ماته رباللاری الده ایتمک و او گرنمک لازم اولدییغنی گوسترمک ممکن در. حیات و تجربه نك گوستردیکینه و مطبوعاتدا آرا سیرا قید اولنان نظریه لرله گوره یوللار، منظم مشاهدلر، تدقیق و تنزهلر اولمالیدر. توپلانمش ماته رباللار بر سیستمه (نظاما) سالیناراق بر یگون وورماق ایچون قولله قسیلار دوزلمک، لازمی خبرلری غزیتلرده درج ایتمک و ممکن اولان زحمت پروسه سلیریندن بورادا گیش صورتده استفاده ایتمک، بو اصول و یوللارک اڭ جانلی چیز گیلری زحمت مکتبه منسوب اولان حرکت و فعالیت (Динамичность) اولمالیدر. بوتون اولکه شناسلق ایشلری اولیندن آخرینا قدر مداوملرک فعال صورتده ایشلمه سی اوزرینده قوریلمالیدر. استحصالی اولکه شناسلق مهم یری، عامللری مشاهده محلینده آیری - آیری حادثه لر ایله تدقیق ایتمک و یری گلینجه زحمت پروسه سلیرینه چویرمک در. استحصالی اولکه شناسلق بویوک بر قیمتی و اهمیتی داها وارکه اودا طبیعت و انسانلارک حیاتیندا عصرلرجه کؤک سالمش، حیاتمزک طلیندن اوزاق بر پارا حاللاری معین ادوب میدانا چیقارتدیقدان سوگرا اونک دگیشلمه سی یولیندا چالیشماسی و اونا تأثیر یاماسی در. گوستریلن یوللار و اصوللار ایله تورمین ایشلر، (استحصالی تنزهلر و تدقیقلر) اجتماعی فائده لی ایشلر حالینا گلمش اولور. بو ایسه بویوک موفقیت در. او زمان مکتب اولکه حیاتی ایله یاشیاراق اونک مراقبتا، اونک طلب و احتیاجینا جواب ویرمش اولاجاق. او زمان کتله مکتبی گوزلجه آ گلابوب دوشونه جک، اونا یاردیما قوشاجاق. بودا مکتب و کتله ایچون بویوک بر سعادتدر. یونا نائل اولماق ایچون هر بر مکتب جدی جهد ایله چالیشمالیدر. بورادا بر سوز داها

قالیرکه اودا چوجوقلارک آیری - آیری غروبلاردا معلوماتلارینک مختلف سوبه اولماسی در، ظنمجه بورادا براو قدر چیتنک گورنمه‌لیدر. موضوع - مزک اولینده گوستردک که «یاقیندان اوزاغ» «معلوماتان مجهوله» «ساده‌دن مرکبه» «معیندن مجرد» بو اساس غوس پروگرامینا گیرمش. بونا هر زماندا استاد ایتمه‌لیدر. شبه‌سز اینجی غروپدا عائله‌دن، مکتبدن برینجی ایشلری معلمک رهبرلکی آلتیندا چوجوغک طلب و احتیاجینا اگ یاقین اولان محلی حیاتک آیری - آیری ساده حادثه‌لری اوزرینده مادی مشاهده‌لردن باشلاماق اولار. (مثلاً: جوربه جور محلی یمک و خورک شیلری، پالتارلار ایولر و روزکارلار باره‌سینده).

II اینجی‌ده، کئنده کی آیری - آیری زحمت نوعلری و اونلارک اصول و موفقیتی اوزرینده مشاهده‌لر، و زحمت نوعلرینک بعضلرینده چوجوقلارک بلاواسطه اشتراکی، (باییز، قیش، یاز ایشلری، خیردا صنعتلر) محلی قاعده و اصوللار گوره کئدک تصرفاتیندا مهم یتکی و حیوانلارک حیاتی تی تدقیق ایتمک، (مال قارایا، قوشلار باقماق، باغ و بوستان ایشلری گورمک)، تصرفاتدا اهمیتی اولان طبیعی حادثه‌لری اوزون مدت مشاهده ایتمک. (روزکارلاری، قارلاری، یاغیشلاری مشاهده و تدقیق اتاسیندا او گرندیگی ایشلری حیاتا تطبیق ایتمک، دیوار غزیته‌سینه مخبر صفیله معلوماتلار ویرمک).

III اینجی‌ده یوقاریدا گوستریلن ایشلر داها گنیش‌لهرک بر پارا جغرافی معلوماتلاردا علاوه اولینیر. بورادا تدقیق و تنزهلر پلان اوزره گیتمک، معین رسمی معلوماتلار توپلاماق، دییاغراملار چیزماق، قولله‌قییالار دوزلمک، بعضی طبیعی حادثه‌لرک حصه‌لرینی او گرنمک، آیری. تصرفات نوعلری ایله (مشترک شورا و فردی تصرفاتلارلا) آشنا اولماق، منتظم بر حال ایله کیدیر. طبیعی 4 نجی و 5 نجی‌لرده بو ایش داها مرکب شکلره دوشهرک همان دائره و رایونک بوتون حیاتی احاطه ایتمه‌لیدر و اوچ اساسی سیبلر بری - بریله سیقی علاقه‌ده‌دلر. 1) اجتماعی - اقتصادی 2) استحصالی - تیخیک 3) طبیعی شرطلر. بونک ایچوند بونلارک شه‌ماسینی چیزاق:

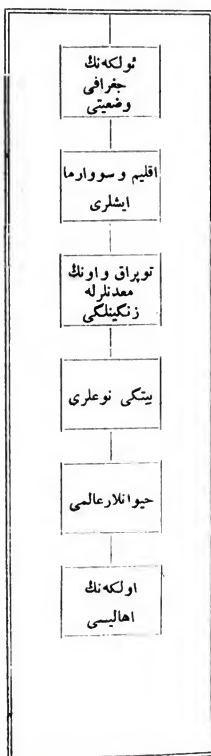
مكتب استحصالي اولكه شناسلق ايشينه عائد شهنامهسى

(كندتصرفات استحصالات: حصهسى در)

انسانلارڭ استحصالي زحمت فعاليتى

كند تصرفات استحصاليك شكللى و اونك شرطلىرى

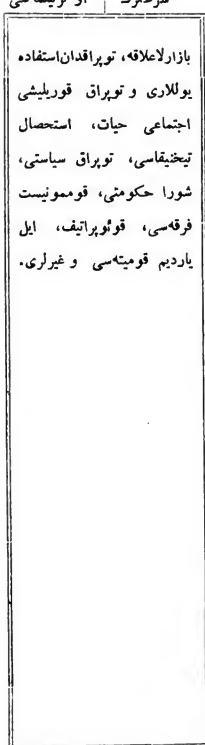
طبيعى شرطلارڭ اوكرنيلمهسى

استحصالي شرطلارڭ اوكرنيلمهسى

اجتماعى شرطلارڭ اوكرنيلمهسى

ئولكه نڭ استحصال قوهسىنى يوكسلىتمك

اولكه شناسلق

رضابگلي ف.

حال حاضر دا آذربايجاندا جريان ايدين پيداغوزى فكر ك انكسوك موضوع-
لار كندان برى ده اولكه شناسلق در. بونا گورمه مكنب پروگراملارنى نك
هاميسيندا اولكه شناسلقا عائد ماترياللار اولماليدر.

بو مقصدله خلق معارف قوميسارلغينك باش اجتماعى تربيه دائيره سى طرفيندن
سوك ايكنى ييل ظرفينده آديملار آتيلوب وخصوصاً برينجى درجه مكنبلردن
اوترى تشينلر ايديلمش ايسه ده، بونلارك هاميسينى كفايتسز سايرق. بزه
بوموضوع اهميتلى ودگرلى اولديغى ايچين، پيداغوزى مجموعهلر نه كچيريلمه لى،
بورادا آراشديريلمالى دركه، بوتون معلملرمز اوقوسونلار، ياقيندان تاناش اولسون
لار و اولكه شناسلق نهدن عبارت اولديغى ومكنبده نه كى مقصد تعقيب
ابتديگى دوشونه يلسينلر وانك نهايت اولكه شناس تمايلينى حاوى اولان پرو-
گراملارى دا اوقويا و آنلايا يلسينلر.

اولكه شناسلقك برينجى وظيفه سى اولكه نى اطرافلى اوگرنمكدرد.
اولكه توپراغيندا و اولكه حدوديندا بولينان و تورمين بوتون شينلرك و
حادثه لرك جمه سى ياواش - ياواش اطرافلىجا اوگرنيلمه ليدر.
ايكنىجى وظيفه - معين بر محلك بوتون حادثه لرينى و شينلرينى
اطرافلى اوگرنمكدرد.

اولكه شناسلقك اوچنچى وظيفه سى ده بر محله كى حادثه لرى و شينلرى
تصنيف ايديجى غروبلار اوزرينه حسابا آلماقدر.
اولكه شناسلق منطقى فعاليت ساحه سى ده بونلاردان عبارت اولماليدر:
(1 مشاهده (2 تصنيف، (3 تعين و (4 تركيب (ايندوقسيا).
اولكه شناسلقك اساس مضمونى مملكتمى و دائرلرينى تانيماقدر و بويه
ايشى ده دوزگون و فنى اساس اوزرينه قورمالى و آبارماليدر.
اولكه شناسلق ايچين چوق آدام لازم در. يالگى عالملك جالشمالارى

کفایت ایتمز. بو یولدا تدقیقچی نڭده فعالیت ساحەسی وسعتلی و دبیدیکجە گنیشدر. مەماکتەمزده کی مکتبەر دخی بو ایشە جلب ایدیامە لیدرلەر.
«اولکە شناسلق» کلمەسی همیشه دوزگون و اولدینی کبی آگلاشیلما - دینی ایچین، بو ایشده بر چوق پوزغونلقلار و قارما - قاریشیقلاز عملە کلیر .

چوق وقت اولەده اولورکە وطن شناسقلا اولکە شناسلق فرقتە واریلما ییر، بری اوربیسینک عینی کبی قبول ایدیلیر. حالوکە بونلار هم معناجا و همده مەتودجا بر - بریدن آیری و باشقا - باشقا شیلردرلر. وطن شناسلق تملیمک ایلک ایکی یلینده مکتبده اوگرەدیلن غایت سیق دائرەلی بر درس درکە، بونک بوتون حادئەلرینە آنجاق سطحی صورتده یاناشیلیر. اولکە شناسلق لق ایشە، اولکە نڭ اجتماعی-تصرفات یاشاییشینی سیستەماتیق و شعورلی صورتده اوگرەتمکدن عبارتدر. درینجە سینە تدقیق یاپماق بونک (اولکە شناسلق) خاصەلرینددر.

فکری و دقتی جلب ایدن اهمیتلی مسئلەلردن بری-ده. اولکە شناسلق مستقل درس اولوب اولماماسی مسئلەسیدر.

اولکە شناسلق درس دگلدر. اویرلی ماتەریالی تشکیل (اورغانیزاسیا) ایتمک ایچین بر مەتوددر. اویرلی اولکە ماتەریالی اوزرینده آپاریلان تەلیم و تریبە ایشینده گوستریجی، عمومی بر پرینسیپدر.
لاکن فی و مکتب اولکە شناسلقی نڭ وظیفە و مقصدلری-ده باشقا - باشقادر؛ چونکە -وگکی، مکتبده معین مقصدلری تعقیب ایدن یداغوزی بر اصولدر.

مکتب اولکە شناسلقی نڭ جوربەجور موضوعلاری واردر. لاکن بوموضوع لارک هامیسیندادا هم تصرفات همده اجتماعی تمایل اولمالیدر.

بو اوغوردا ایشی دوزگون آبارماق و همده معلملرک و شاگردلرک امکلری ضایع اولماماق ایچین، مرکزی اولکە شناسلقی لق تشکیلاتلار بلا سیقی رابطه قورماق لازم کلیر. اولکە شناسلق نقطە نظریندن یاناشماق ایچین ایشک

مەتودىق جەتتى داھا اهمىيەتلى در. اولكه شناسلقا عائد ماتەرياللار مضمونىدا! اهمىيەتلى اولمالىدلار. مەكتەپ كىچىلەكك اولكه شناسلقا عائد ماتەرياللار كمەدارى ر حدارى دە تەيىن ايدىلمەلى و كوسترىلمەلىدر.

برىنجى و ايكىنجى درجە مەكتەپلەردە كى اولكه شناسلق ايشى نك معنا و مضمونى مەين برك حقيقىدن آلىنمىلىدر.

برىنجى درجە مەكتەپلەردە اولكه شناسلق قومبەقسى وارسا، او زمان ايكىنجى درجە مەكتەپلەرك قومبەقس موضوعلارى تقرىبا بونلار اولمالىدلار: «تصرفات شوراسى»، «زاوود» والخ و آشاغا طبقە نك بوتون مدنى قوملرىنى آالمىدر. دورمە مخصوص اولان بويلە بر قاراقەردە خاصە اولجە ديدىكجە ضەيف صورتدە مشاهدە اولىنىردى. حالبو كە اھالى نك معارف و مدىتجە يوكلمەسى تەامىلە اولكه نك اطرافلى صورتدە او كرىلمە سىنە باغلىدر.

بورادا ماتەريالك غروپلاشدىرىلمەسەندە و تەھلىلىندە (آ ناليز) سوزە چارپاجاق قادار آيدىن بر حد واردر.

استەر شاگردلرك، استەرسە معلملرك اولكه شناسلقا عائد ايشلرىنى درىن لشدىرىمك و معلوماتلارنى آرتتىرماق مقصدىلە خلق معارف قومىسارلى نك مەين آباراتلارى طرفىندىن تىيىق موضوعلارى شامل، لزوملى ادبيات نك نشر ايدىلمە سىنى داھا برلى و مقصدە داھا موافق ساياردىق، بويلە ادبيات ميداندا اولارسا، شەھەسز كە مەكتەپدە چالیشان معلملەردە ھەمان ادبيات واسطەسىلە مەكتەپ ايشىنە و تەلىمىنە لازم اولان بر چوق قايدالى اساس پىزىنسىلەردىن استفادە ايدە يەلەرلر. اولكه شناسلق اوزرىندە بايلان و آبارىلان تدقيقات كىلەبى شامل اولمالى و كىلە ايجرىسەنە سوقولمالى.

اولكه شناسلق رهبرى (يوقلامالى)

ج.ج.

شورا مەكتى زحمت مەكتى اولدىغىندان مەھىتدە كى طيعىنى، اھالى بى، اونلارك مشغلەلرىنى حاصلى اولكە بى ياقىندان باشلاياراق اوزاغادوغرو او كرىمك اوزرە دائرەسىنى كىلەمەلىدر.

بو ایشی عمله کتیرمک ایچین اولکه شناسلما عائد مهم معلوماتی او کرته جک بر رهبرک (یوقلامالغک) الدم بولینماسی کر کدر. اولکه شناسلق یوقلامالغی شورا روسیه سینه ساییسز مقداردا ترتیب ایدیلمش، آتجاق آذربایجانک هیچ بر قضاسی ایچین بویله بر دستور کتایجاسی هله باغلانماشدر.

بو یوقلامالغک عمله کتیرلمه سی ایچین، ایمدیکی حالدا الدم ماته ریالدا چوقدر. مرکزی ستاتیسئقا اداره سینده احصائی بر چوق معلوماتلار وار. ندقیق و تتبع جمعیتی بر چوق ماته ریاللار بیغمش، علمی قومیسونلار، خصوصیه توبراق قومیسارلغی نلک قومیسونلاری آذربایجانک مختلف ثروت، محصول و وارداتلارینا دائر کلینلی وثیقلر الدم ایله مشلدر.

«آذربایجان اقتصادی جغرافیاسی» آدیندا کتابدا گنه بو جهته بویوک کومسکلر ایلمه ییله ر. بونلاردان باشقا روسیه ده کی یوقلامالقلار، تورک و روس دیلینده چیقان ژورناللاردا بو خصوصدا آرایش گورمز.

بو ایشه برینجی نوبه ده قضا اینسپه قورلاری، مه تود بوبرولاری و مرکرده دولتی علمی شورا باشلامالیدر. اینکجی نوبه ده زراعت مکتبلیری، به ته ختیقوملار و په داغوزی فاقولته لری ایشه کومک ویرمیلدر. معارف خادملری اتقاقی نلک مدنی - معارف بولمه سی که بو خصوصدا یاردمدا بولینمالیدر. اولکه شناسلق یوقلامالاریندا روسیه ده کی خطالری ایتمه مک ایچین عمومی آذربایجانی معین شرطلر دائره سینده رایونلارا بولمه لیدر. هر رایون آیریجا نظره آلتیناراق ایش گوربلمه لیدر.

یوقلامالغک فائده سی. معاملرمز کندی او کره نیب دائره، قضا و عمومی آذربایجانا کیچدی کده یعنی چوققلارا گئیش معلومات ویرمک لازم کلدیکده چتینلکله تصادف ایدیرلر.

معارف قومیسارلغی طرفیندن ایدیلن تقیش، قضالرک حتا اورتا مکتبلیرینده ییله آذربایجان ثروتینی بامبوق ایله بالیقدان عبارت ییلندیکنی گوستردی. بو حادثه ده گنه یوقلامالغا قارشو حس اولینان احتیاجی گوسترمکده در. کله جک ییل غوس بروغرامینی مکتبلرده حیانا کیچیرمک مسئله سی ده

بوگون اورتایا آتلمشدر. بو مسئله، اولکه شناسلق یوقلامالغی نئ اھمیتینی بر قات داھا آرتیریر.

بو یوقلامالغ عمومی آذربایجان و قضا مقیاسیندا ماتهریالاری حاوی اولمالیدر. ایش کتابی شکلینده یازیلمالی، ساده دیلده، خریطه‌لی، محلی و دیباغراملی اولمالی. ایچینده مه‌تودیق کؤسترشلرده بولینمالیدر:

سیق - سیق قویلماسی لازم گلن خصوصی و مکمل مقاله‌لرده بوتون ماتهریال‌دان و اونک آیریجه - آیریجه فصل‌لریندن مختلف تصادفلرده و شرایط داخلینده نه جور استفاده اولینماسی کرک اولدیفینی. کؤستمه‌لی‌در. بویله‌که معلم، نتیجه‌ده محصولداراغینا گوره اکین یرلری نئ تقسیماتینی، مختلف فابریقا-لارک استحصالات قوم‌لرینی، اهالی نئ مملکتلرده و محله‌ده کی تقسیماتینی و بوکی سایر استخباردا کی ماتهریال‌لاردان وقتلی وقتینده تدریس ایشی گیدیشتک موافق تصادفلرنده استفاده ایدم بیلسن. ینده همین استخباردا کی ماتهریال‌لارک قومیه قسار و فلر ایچین نه جور استعمال ایدیلیمه‌سینی، اونلاردان نه کی اھمیتلی، اجتماعی و ریاضی مسئله‌لر ترتیب ایتک ممکن اولدیفینی گؤسترمک اولار و الخ.

استخباردا کی حاضر ماتهریالک ایشنامه‌سی (اعمالی) و استفاده‌سی ایچین، ایستمر معلمه یول و استقامت گؤستریجی و ایستمر متباقی جهانشناسلق ایشینی سربست آباریجی و اجتماعی فعالیتیه سوق ایدیجی سفارشار ویریلیمه‌لی‌در. بو سفارشار، استخباردا کی جدوللر واسطه‌سیله، یاخود ویریلن معلومات آراسیندا و یاخود کتابک آخرنیدا ویریله‌یلەر.

استخباردا کی ماتهریال آراسیندا ویریلن سفارشارلر مختصر اولوب، همین ماتهریال‌دان استفاده ایدیلیمه‌سینی آسانلاشدیریر، کتابک نپايتینده ویریلن سفارشارلر، گئیش بر شکل آلوب معلمک استخباردا کی ماتهریال‌دان نه طریقه استفاده - لثمه‌سینی گؤستریر.

اولکه شناسلق یوقلامالغی نه قدر موافق بیر طرزده ترتیب اولینسادا، جاری اولکه ماتهریالینی تعقیب ایدم بیلیمه‌یجکی بللی‌در.

بونا گورده و لایته، قضایه و دائره به مخصوص اولکه شناسلغک جاری ماته‌ریالینی نه جور و هارادان آلامق ممکن اولماسینی دا همین استخباردا گوسترمه‌لی‌در. بو بارده حکومت طرفیندن مرکزده طبع اولنان کندتصر- فات زورنالاری قیمتلی‌در.

بوندان باشقا معلملر ایچینده آیریجا یوقلاماق برامقاک کر کدر. حتی معلملر ایچین ترتیب ایدیلن یوقلاماق چوققلار گکینه استاد ایتمه‌لیدر. اولکه شناسلق یوقلامالغی ایچین نوبده آشایدا کی ماته‌ریالاری گوسترمک اولار.

1 - یرلی دائره و قضا خریطه‌لری.

2 - حجمی اوچ باپراقدان فضله اولم‌ایان کیچیک کتابلاردان قوریلمش کتبخانه.

بو کتابلارک هر برینده معین و محلی حیاتدان کوتوریلش موضوع شرح اولینیر: مثلا، «بزم اولکه‌نک کند تصرفاتی»، (باخود «بزم کنده»، «توپراق آلتیندا کی مقدارتمز و اوندن استفادلمک یوللاری»، «بزم اولکه‌ده کی فابریق و زاوودلار»، «اولکه‌ده اوقتایر انقلاب»، «اولکه‌ده وطنداش محاربه‌سی» بو کتابلاردا حکایه‌لر و آز مقداردا رقم‌لر، متعلملری اولکه‌شناسلق و اجتماعی ایشلره سوق ایدن کیچیک مقداردا سفارش‌لر داخل اولور.

3 - بیرنجی نوبده بو کتبخانه به III ینجی ییله مخصوص حساب کتابی داخل اولور.

4 - ولایت و قضانک طبیعت، تصرفات و اجتماعی حیاتینا مخصوص اساسی مسئله‌لری آیدینلاشدیران کیچیک استخبار کتابچاسی دا بو کتبخانه‌ده بولینمالی.

بو کتابدا بسط ستاتیستیقی معلومات و یریلیمک ایله برابر، استخباردا کی ماته‌ریالاردان نه‌جور استفاده ایچین کتابچایا مختصر سوالار و تابشریق‌لار سیاهیلری درج اولینیر.

5 - مکتب پروگرامینی اولکه‌شناسلق ماته‌ریالی ایله دولدیرماق ایچین محلی غزنه‌نده استفاده اولینیر.

بونک ایچین معارف شعبه‌سی، یاخود مه‌تود بویروسی تشبئی ایله، محلی غزته، معارف ایشلری، گوشه‌لر ایچین بیر تعین ایدیر و بورادا مکتبک معین موسملرده آباریلاجاق ایشینی ملاحظه ایده‌رک، «بیر کندجینگ ایلرله‌مش تصرفاتی»، «مجلده کی شورا تصرفاتی» کیی موضوعلار تصویر و تحلیل اولتیر، ستاتستیک بیوروسیندان، مالیه شعبه‌سیندن و سایر اداره و موسسه‌لردن توپلانمش محلی کند تصرفاتینا مخصوص رقمی معلومات سیستم اوزره محلی غزته‌ده درج اولتیر، بونکلا مکتب و معارف ایشینه بویوک کومک ویریلیر.

6 - سوک سوز اولاراق، قید ایتلمی‌در، که مکتبلری اولکه شناسلق ماته‌ریالی ایله دویدیرماق ایچین، تدریس کتابلارینا جدی صورتده دقت ایتلمی‌در. همین کتابلاردا فی‌الحقیقه محلی ماته‌ریال ویرمک ممکن اولماسادا اونلاردا کی حکایه‌لره علاوه اولاراق، سربست محلی موضوعلار گوسترملیدر: مثلا، «مجلده کی صنایع نباتلاری»، «جمعیتمزک اساسی مشغله‌لری» کیی و الخ.

دیوار غزته‌سی تجربه‌لریندن

«نوووروسیقدی ده ۱ نومرولی مکتبه»

1925 ینجی ییلک یانواریندا بانا برینجی غروپدا دیوار غزته‌سی ویرمک ممکن اولمشدی. بونا اوشاقلارک اصراری و له‌نینک وفاتی مناسبتیه باشلامشقد.

ایلك دفعه غزته‌نک آدینی مذاکره ایده‌رک «برینجی‌جک» قویقد، سوکرا مقاله‌لر یازیلماغا باشلادی. بر اوشاق، «له‌نین اولدی. شورا»، ایکینجیسی «له‌نین سیمبیرسقدی آنادان اولدی»، اوچنجی ییر قیز ایسه، «بویودو گیم زمان من‌ده له‌نین کیی چالیشاجیم» یازدی. بو یازیلارک قوته بریسینه جور به‌جور رسملرده چیزدیلار. هارادان ایسه له‌نینک بویوک و کوچوک بر رسمینی‌ده تاپوب کتیردیلر. بن‌ده یازیلاردا باقوب دوزلتم، دوزلمش مقاله‌لری ورقه‌لر اوزرینه قویه ایله‌دیلر، غزته‌یی ترتیب ایله‌مک مذاکره‌سی باشلاندى. باشدا

«برىنجى چىك» آدى يازىلمايماي ورنىكەنمەيە، آلتدا كۈچۈك، اونىڭ آلتىندادا بويۇك رىسم ياشىدىرىلۇپ، يانلارنىڭ ماقالە ورقەلىرى غىلاۋە ايدىلمەيە قارار وىرىلدى. تەحرىر ھېتى غىزەبىي حاضىرلادى؛ غىزە بىر بويۇك كاغىز طبقەسى اوزرىندە ايدى.

فىورال كەلدى، كەنە غىزە حەقىقەتە دانىشېق باشلادى. بو دىفە «قىش» دائىر ماقالەلەر قىبول ايدىلمە چىك اولدى. ماقالە ياغمور كىيى باغماقدا ايدى، اوشاقلارنىڭ ھامىسى يازمىشى، ھامىسىدا رىسملى ايدى. قىش مەنظرەسىنى بەھىسى كاغىزدا پامبۇق و قىلورىت بوتاس دوزى سېۋىك طەبىئىي ھالدا كىتىرمىشى. بوتون ماقالەلەر «سوغوماسىنلار دىيە» قىبول اولتۇپ كەنە طبقە كاغىزدا ياشىدىرىلدى.

بوندان سوڭرا ھەر آي ايشىمىزى مەزكەرە ايلەمەك، موضوع سەچمەك ياشىدىرىماق و غىزە چىقارماق اولدى؛ برىنجى غىروبىيە يىلە كىچىرىك، غىزەدە شەبە زاد اولمادى، آندىچاق آخىر و قىتلەردە ماقالەلەردە تونۇق واردى.

اىكەنچى غىروپا گەلدىكە، غىزە اوقتىباىر آيىندان تەكرار چىقماغا باشلادى؛ آدەبىيەت «اوقتىباىرچى» قويدى. سېنىيەدە آڭلاتىدۇ. بو دىفە تەحرىر ھېتى ماقالە و رىسملىرى تەنقىد ايدەمەك سەچمەيە يۈز قويدى. بوستە قوتىسى شەبەسىدە آيرىلدى. اوشاقلارنىڭ بىر قىسمى رىسم چىكىمەككەن بىر قىسمىدا يازى يازماقدا نواز كىچىدىلەر، اما غىزەيە كەندە مەراق وار، ھەمدە برىنجى غىروپىدان داھا چوق، ايشلەر بوتون اوشاقلار آراسىندا بولىنمەش، يازانلار، چىزانلار، رىنكەنلەر، ياشىدىرغانلار، لوازىم تەدارىك ايدىنلەر... و سائىر مەتخەسسلەر ەملە گەلمەيە باشلادى. ھەۋادەت شەبەسىدە غىلاۋە ايدىلدى. ھەر آي مەھەم بىر ھەۋادەيە چوق بىر وىرىلدى. يەنۇر آيىندا لەنىن اھۋالاتىيە ايلە غىزە دولمىشى. برىنجى غىروپىدا كىيى يەنۇر ھەۋادەلەرى ايلە بوندا فرىق واردى. اورادا تەك جەملەلەردەن ەبارەت اولان ماقالەلەر، بورادا لەنىننىڭ تەرجىمە ھالى شەكىلەندە ايدى.

بو غىروپ اوشاقلارنىدا غىزەيە چوق ھوس اويانمىشى، ئوز ئوزلارنىە اوشاقلار توپلاناراق غىزەلەر چىقاربردىلار. اېولەردە غىزە نەشر ايدىلىرىدى. بىنم ئوز اوغلىمەك غىزەسى قراۋاننىڭ يەنىندەن اكسىك اولمايىردى. غىزەيە ساقلاماق

قوروماق خصوصیندادا اوشاقلارڭ قابلیتی آرتمشدی. تنقید و تصحیح قوملری جوق پارلامشدی.

اوجنچی غروپدا اوشاقلارڭ و بنم ایشم جوق اولدینغا گوره غزتهیه دیقابر آییندان باشلادق. بو دفعه تکلیف اولونان یوزلرجه آد بگنیلیمه دی، آخردا «قیزیل مکتبلی» آدی قبول ایدیلدی.

غزته ده باش مقاله حصهسی اولمالی ایسی. بورادا مهم خاطرملر، رهبرلکر وقی فکرلر یازیلماقادی. «حادثه لر» شعبهسی یرینه «بنیم حیاتمز» شعبهسی قوییلدی. بوستا قوتوسی شعبهسی گنه قالدی، غزته بو دفعه اڭ زباده غروپڭ اوز حیاتی ایشلرینه اهمیت ویرمچکدی. تریه مسئلهلری و کندی نی اداره ایشلری غزته ده مهم یر دوتا جاقدی.

غزتهیه مقاله یازانلار و رسم چکنلر لاپ آزالدی. اما 89 فائض طلبه کنه ده جوربه جور ایشلرده اشتراک ایدیردی. اوز اوزینه باقشی رسم چکنلر و مقاله یازانلار یتیشمشدی. شانخایک قاتونلار طرفیندن آلینماسی و اهالی نڭ شادلنی اوشاقلارادا تاثیر ایتدی. او آی، غزته ده همان وقه دن یازیلدی، و سوگرا «سیاسی شعبه» ده علاوه ایدیلدی. اوشاقلاردان سیاسی ایشلر ابله اوغراشانلاردا ظهوره کلمشدی، بر اوشاق بر مقاله کتیره رڭ قولاغما دیدی: «بوندا کی یازی سیاسی سردر، بن بونی دیله ییلمه یه جک بیر یردن ایشتمشم، غزتهیه ویرمک اولارمی؟»

یازی دا «گیزلی مکتوب» دان بحث ایدیردی.

اوجنچی غروپدا ییز 6 نومرولو غزته ویردک. ایچینده جوق اهمیتی شیلر واردی: موسمی اولاراق «بهار»؛ سیاسی اولاراق: «چین»، «بورژوازی نه ایسته ییر؟»، «فرانسادا»، بیوغرافی اولاراق «سته فسنون»، «فولتون»؛ غروپمزدان اولن «بر قزڭ بیوغرافیسی»؛ نه قسقورسیلاردان «قادینلار شعبهسی» «فده نوققا»، «باشه جقا»، «قایا دالیندا»؛ حق - حساب ایشیندن «بیزم غزته مز»، «اوجنچی غروپ»، «بنیم ایشتمز» انقلاب بایراملاریندان «21 یانوار» «لنین»، «9 یانوار»، «8 مارت»، «قادینلارڭ بین الملل گونی»، «قاباتق و ایمدی»، «مای بر».

قوبىلەقس مائەرباللازىلە علاقەدار اولاراق «شەر شوراسى ھېتى» بورادا قىسا بىر ماقالە و بىر چوق دىياگراملار واردى.

غزەتەڭ قوبىلەسىنى اوشاقلار ايدىردىلەر، آنجاق بو ايش بىم يانمدا گوربىلەمە لى ايدى. قالان ايشلرى بىن سز گوريردىلەر. مائەربال سەچكىسىندەدە اشتراك ايدىردىم، ھەر ماقالە گوزمەن كىچەمەلى ايدى، چوق واقتدا ماقالە پلانى وىرير-دم؛ چوق واقتدادا اوشاق يازاچاغى موضوعى سوبىلەبوب بىدن پلان ايستىردى؛ گوستىردىم. اما آرتق چوق خىردا ايشلەرە ال قاتمايىردىم.

اوشاقلارنى مستقل چالاشدىرماق، مەچىطە دقت ايتدىرمەك، گوردىكلىرىنى تەصفىف ايلەمەك، قرائت مېخانىقاسىنى دوزلىمەك خصوصىندا غزەتەڭ مەنفعىتى اولمىشى. يازىلمەش غزەتلەرى ايمىدەدە محافظە ايدىرمەك، تدرىس مائەربالى اولاراق بانا چوق ايش وىرير. اوشاقلارادا حق حساب وقىتىندە بو نومرولار ياردىم ايدىر.

د. تەرەتەس قلىبوويچ.

مەكتەپدە غزەتە ايلە ايشلەمەك.

«قازاقستان تەجرىبەلىرىدن»

مەكتەپ شوراسى ھەفتەدە ايگى ساعت روس دىلى حسايىنا غزەتەدە اوشاقلارنى ايشلەتمەيە قرار وىردى.

ابتدا، مەخلەدە چىقان غزەتلەر حقىندا اوشاقلار ايلە مەصاحبە آبارىلدى؛ آخىردا «يگى كەدە»ڭ شەبەلىرى تانىدىلدى. (a) باش ماقالە، (b) سوڭ تەلەرافلار، (c) ولايت خىبرلىرى (d) كەندەدە فرقە، مەدنى-حرث مەسىلەلىرى، (e) ولايتىمىزدە كەندە تەصرفاتىنى نە جور مەكەللەشدىرمەك گىر كەدر.

سوڭرا موضوعلار بايلاندى: «اولكەمىز» خصوصىندا ايشلەن غروپا، حيوا-ئات، زراعت، ولايتىڭ سانىيى، ولايتىمىزدە تەصرفاتى نە جور يوكسىلىمەك لازىمىر، ولايتىدە قوئوبەراسىون، كەند تەصرفاتى وىرگىسى موضوعلارنى وىرىلدى.

«كەند تەصرفاتى» خصوصىندا ايشلەن غروپا، اجرائىيە قومىتەسى خىبرلىرى،

كند تصرفاتي وبرگيسي، قوتوبه-رايون، فرقه و قومومول حركتلىرى، فقيرلر حقينده فرقه نك سىاستى، موضوعلارى حواله ايدىلدى.

موضوعلار غروپلار آراسىندا بولىندى، ايشچىلر مكتبك كيچن يىلكى زحمتلىرىدن استفادة ايدمىجكديلر، بيرده آزاد مطالاه ايچين ده معين گون و ساعت تعيين ايدىلمىشدى.

هر قرووزوق غزته يى اوقوياچاق، اوز موضوعى دائره سىنده راست گلدىكى فكىرلىرى اشاره ايدمىك مملكت تصديقنه (اىلك دملىده بونا لزوم وار) وبرمىجكدى. قبول اولىنان پارچا كسىلوب قوللوقا ياپىشدىريلاچاق ايدى؛ بعض چتين فكر و سوزلىرى آكلانماق ايچين مصاحبه ساعلىرى آيرىلمىشدى. آى آخرىندا قرووزوقلار توپلانان ماتهرياللارى سىسته مه سالوب داقلاد اىتمه لى و بىكى موضوعلار آلمالى ايدى.

اوشاقلار، اوز موضوعلارىنا عائد ايشلىرى ييتىردىكدن سوگرا، خارجى جهتلىرى ده غزته ده اوقويايله جكديلر. اىلك واقىتلاردا اوشاقلار ك اذيت چكمه سىنه باقمايلاق، مصاحبه لر و سائر واسطه لر ايله اونلارنى ايلريه لىتمك ممكن اولور، خصوصيله غزته يه صرف اولنان دقت و مراق ايله ده اونلاردا كى ترقى اولمىشه يىلىردى. غزته ده موضوع خارجينده كى جهتلىرى اوقومايا تشويق ايچين تىز-تىز اوشاقلار ايله مراملى مصاحبه لر ايدىلىردى. مثلا كند شوراسى نك ايشى و سىچكى حقيندا سوز آچىلىر، ايضاحات ويرىلىردى؛ سه چكى خصوصىندا غزته ده چىقان رسم و قارىقاتورلار اونلاردا گوستىرىلىردى. سوگرا دا غزته ده بو كى خبر و رسملىر هانكى شعبة ده گوره ييله جكلىرى اونلاردا سوبله نىردى. بو صورته ياواش ياواش اونلار ك مراحلىرىنى موضوع خارجينده اولان ايشلرده جلب ايدىر. جوق وقتده موضوع خارجينده اوشاقلار ك نظرلارنى جلب ايدن جهتلىر، ايكنجى دفته موضوع بايلايشى وقتينده ايشه يارايىردى.

مىلا ايكنجى موضوع دونومىنده اوشاقلار اوزلىرى كند تصرفات ويرگىسىنى اورتادان قالدىروب سه چكى موضوعىنى اونك يرينه قويدىلار، آبرى بر غروپ دا، كند شوراسى سه چكىسى ايله كند تصرفاتىنى بو كىستىمك موضوعىنى اورتابه

آندی. بیر نیجه آی سوکرا روسیه ايله قایتالیست حکومتلر مناسباتی و جین حادثه لرده اوشاقلار طرفندن اعمالی طلب اولنان موضوعلار ایچینده ایدی. بونلارک هامیسی موضوع خارجینده اوشاقلارک او قودیقلا ری پارچالار دولایسیله میدانا آتلمشدی.

سوڭ زىمانلاردا بۇ ايش اوشاقلارڭ غزىمە مرقاقلارنى آرتىردى، صنفە جوربە جور غزتەرگورنىمە باشلادى، حتا براودا بىلە اوقونىردى؛ جتىن اولديغىندىن براقىلدى، ابل آخرىندا برلى غزتەبە 10 دانە اوشاق آبونە اولمشدى.

غزتە ايلە ايشلەمك تىجەسىندە، مكنبدە، قوللوقلاردا دىنا قدر اولكە ماتەر- يالى توپلاندى كە ھىچ بىر درس كئايندا امثالنى ناپماق ممكن دگل. اجتماع- عبات درسلىرىدە كە بربرىندن آيرىلمايان خصوصىلە سوڭ واقتلاردا چوق علاقەلى اولان اولكە ماتەريالى وكنند تصرفاتىلە سىقى صورتدە علاقەلندى.

غزەتە يەنە ئىشلەمەننىڭ مەكتەپ ئوشاقلىرىنىڭ ئىنكشافىيەت، چوق قاندىمىسى، ئولدى، ئورنىدىن يىر چوق سولالارغا قايتاردىقلارنى جاۋابلار، داقلاڭلارنىڭ سۈڭىنىدا بىرەنە دەمكى دائىشىقلا، قارار ۋاقتىدا ئېدىلدى ئىككىلىرى بونى ئاتىدى.

چينده انگيزلر اسكېلگى قايتارماغا جالېشېر، شورالار اتفاقي محكملىنىڭ دىئاداكى بوتون ھۆكۈمىتىر پىرولەتار ادارىسىگە كېچىر، شىرق اولكەلىرى شورالار اتفاقينى دوستىر، چۈنكى ئۇ قولۇنىچى دىگىل، اېستە اوشاقلار طرفىدىن بۇرۇ- تېلىن فېكرلىر... بۇ اوشاقلار شېر دىگىل، آئۇل اوشاقلاردىر، غزەتكە نە اولدىغىنى بىلەن كەنجىلىك بالالاردىر.

آخر واقتلاردا «يېڭى كند» غزەت سىنى اوشاقلار تىقىدە باشلامشەلار، دىير-
دىلەر كە: «او اولكە نك كند تصرفاتى، وير كىسى حقيقتا يازير، اما كند تصرفات-
تى نك يو كىسلە سىنى كوسترمەيير. بو خصوصدا اونا مقاله يازماق گر كىر.»

غزەتەن ئۆزلۈك گوردېكلرى مۇقىمى سوغارلارى اوشاقلار بوتون آئول
اهالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ، فېكرىيە دۇشدىلەر. باقۇڭز اوشاقلار قوغلانغاندا بىر تەلپە
نە جور دانىشىدۇ: - «غزەتنىڭ قازاق ئۆلىگەن اوتىرى جوق اهمىيىتى وار،
اونىڭلا كەندە تەسۋىراتىنى بو كەستەمەك يوللارى اوگرىنلەر، سىياسى و مدنى ترقى

ممکن اولور. حالبوکه آنوللاردا 75 ایوه بر غزته دوشمیر. اونلاری غزته یاناشدیرماق لازمدیر. قرائت قروژوفلاری تعین ایتمه‌لی، آنول اهاالیسینه تیز-تیز غزته اوقومالی».

اوشاقلار گنه بو واسطه ایله محکم بیسیقولوژبسینادا نفوذ ایدمه‌یلمشدیلر. آنول قازاقلاری آراسیندا ایشله‌مک مەتودی خصوصیندا بزم اوشاقلار بویه تکلیفده بولیندیلار:

— «غزته بردن بره چین حادثه‌سینی اوقوماق قازاق کئدچیلرینی جلب ایتمز، قاجیرار. آقشام قیمیزی ایچوب صحبت اگلدیدیکلری زمان اونلارک یاتینا کیتمه‌لی، بر مدت دیکله‌مه‌لی، سوگرادا محله‌کی وقعه‌لردن، حادثه‌لردن صحبت آچمالی. اوغورلق ایدنلرک حبس و جزالریندن دانیشمالی، غزته ویرگی، تصرفات مسئله‌لریندن اونلارا اوقومالی، آخر وقلرده‌ده چین، انکتره حادثه‌رینه کیچمه‌لی».

بیر نیچه اوشاقدان، اونلارا، سوادسزقلارینی لغو خصوصیندا کومک ایتمه‌یی تکلیفده بولیندی، قومسومول اوشاقلارک سواد اوگرتمک خصوصیندا کدچیلر آراسیندا ایشله‌مه‌لرینی موافق گوردی، حاصلی اوشاقلار، غزته‌ده ایشله‌مکله هم انکشافجا، هم‌ده خلقه یاناشماق جهتیندن بر ییل ایچینده بویوک ترقی گوستردیلر. البته تجربه آرتدیقجا مەتود گوزلشدیکجه، غزتله مکمل‌لشدیکجه فائده داها چوق اولاجاقدیر.

ی دره‌بشەر

اجتماعیات ایشلری

«شمالی قافقاسیا تجربه‌لریندن»

اوللری بزم تاپشیریقلارمز صرف شکلی کیدیردی. موضوع گوستریلیر، کتابلا گوریه‌جک ایشلردن ایسه، لیته‌راتورا سوبله‌نیردی، بودا بزم قولله‌قتیولره مستقل ایش شکلینده تاپشیریقلارمزدان عبارت ایدی. او وقتکی ایشلردن مثلا «کند ایله شهرک علاقەسی» تاپشیریقی آلاق:

عبانى وثيقلەمە استاد ايدن ايتەراتورا چوق آزدي. بونگلا برابر كىتابدان تاپشیرىقلاردا گە آز فائىدە ویرمەدی.

بۇزىدى كىتاب تاپشیرىغىندان باشقا، دىياگرام، ال ایشلرى و صەتت و سائە و سائە... دە گىدیردی. بونلاری عملە گىتىرمەك خصوصىدا اوشاقلار چوق فعال گورىنىرلر.

حکومت ياغ زاوودىنى تەدقیق

6 نەجى غروپ يىغىنچاغىندا ئەقسقورسىا مسئلەسى قالدیریلدی، اجراسى ایچون پلان قوریلدی، مەخلف دیسسیپلینلرک معلملى دقت اولیماسى لازم گلن مەم جەتلىرى عمومى صورتدە گوستردیلر. (۹) ایکینجى دفعە غروپ اجلاسىندا شەئەما ترتیب ایدیلدی.

شەئەما یارم موضوعلار اوزرىنە ترتیب اولیندی. هر قوللەقتیو خصوصى بر ایش گوتورەرك قایىنەتە گىردى، ایش پلانى قورمايا و ایشلرى عضولر آراسىندا بابلامايا باشلايدىلار، ایش گوتورن عضولر آرتق اوز باشلارنا ایشلەیردیلر؛ يالگىز بعضى يوقلامالار ایچىن معلمە مراجعت ایدیردیلر.

بو ئەقسقورسىادا، طلبەلر استىحصال ساحەسىندە، بر چوق حیاتی شیلەر دقت ایلمەش و بر چوق یىلگىلر کسب ایتمشدیلر. ئەقسقورساتلاردان برىسى یازیردی: «ایشچیلر ایکی قىسمدر: قوالیفىقاسیالى. قوالیفىقاسىاسىز، اولكى 22 عدددر، اوزلرىدە مەخلف ایشلر گورىرلر. میخانیک، چیلینگیر، ماکینىست (۹) بوتون فەلەلرک ایشى مسئولىتیدر؛ آنچاق اڭ جىنى یشیرىچىلرک ایشیدر. اولار دائەما سس کوى و بوغ ایچىندە درلر. قاجەغار (قازانچى) نڭ ایشى بونلاردان چوق آساندر. او یانغىلار، قازانڭ بوغىنا، و بوتونلگىنە دقت ایدیر.»

اوزگە بر طلبە ایسە بویلە یازیر: - «ماکینەلرک کومك ایلمەسینە باقمایارق گە زاووددا ایشلر چىندەر؛ اماگە ال ایلمە ياغ تدارك ایدنلرک زحمتلرىندن بورادا ایشلەنلرگى بونگولدر. کىدە ال ایلمە ياغ تداركى ائاسىندە يولداشلار کومك ایلمەدیکم وقت چکىدیکم اذیت يادىمىدادر. بورادا منگەلرک اوچ

دېقەدە چىقاردىقلارى باغى بىز 65 دېقە زىھىت چىكىدىكىن سوڭرا الدە
ايدەردىك؛ سوڭرا بورادا داھا چوق فائىز باغ چىقىرى. ايشە ماڭىناڭ فائىدەسى
آيرى بىر ايشەدە بويە يىانات وىرىلمەشدى:

«توربا دىكىن قاندىلار چوق يازىمىز گىلدى. اول پول اوزرىندە، مەھش
توزلار ايجىندە اوتورىر، هوا جىراني، سوغوقلار كوكس گىرەك ايشەلەيرلەر،
بو آروادلار آيرى يىرە نىل اىتمەك اولمازى» دىكە، «بىنا يوقدەر» جوا-
يىنى وىردىلەر.

ايشىچىلار ايشلەرنە، درجەلەرنە، صەختلەرنە، ماڭەلەك استىھالى فائىدەسىنە و
سانەيە دىت ايتىدىكىرنى كوستىرىر، چوق پارچەلارمىزدا وار. آنىچاق اورادا
اڭ كوزل دىت ايدىلىپ اساسلى شىلەر قىد ايدىلن جەت قومونىست و قومومول
اوزكەرى اولمىشەر؛ بو بارەدە بىر داقلا دىچى دىير كە:

«بو اوزكار، فىزىكى كوكە، شىھى فەيە و داقلا دىكى واسطەلەر ايلە
رەھبەرلەكە بولىنىرلار؛ يىغىنچاق باباق؛ داقلا دىرەك، غىزە و ژورنال كىتروپ
اوقوتماق يولىلا كىند اوزەرىندە شەفەك ايدىرلەر. زاووددا بونلار واسطەسىلە قرائت
خانە، قىزىل كوشە آچىلمىشەر. قرائتخانەدە 172 نەسخە كىتاب، غىزە و ژورنال
وار. موپىر كوشەسىدە كە بورادادىر. فەلەلەك قوتوپە راتىف، يوقتور، و دراما
قروژوقلار و اردەر.»

اوشاقلار طرفىندىن زاوود قومىتەسى و قاتتوردا تىدق ايدىلمىشەر، وىردىكىرى
مەلوماتدان اونلارەك، ايشە مەھ جەنلەرنە نەفوز ايدە يىلدىكىرى آڭلاشلىر.

خام مەتالار شەبەسىنى تىدق ايدىر كىن اوشاقلار، مەم خاسە طرفىنە مەدە
قوتتور بىتىكىرى نەك كىندىلەردىن اوتىرى نە درجەدە مەھىتىلى اولدىغىنا دىت يىتەر-
مىشلىر، زاوود خام مالى خىصوصىلە كىندىن و بەض تىصادقەردە ايسە حكومت
تجارەتخانەلەردىن تدارك ايدىرمىش، اوشاقلاردان بىرىسى يازىردى:

«بىز قاباغىمىزدا كىندىلەك كىندىكى كۆنە باقان توخومى نەك كىفەتتى تەيىن ايدىلدى.
مەختەف درجەدە آرائى اولان اور كوكۇلەردىن (رەشوتقارلاردان) توخوم كىچىرىلەر
ھەر اور كوكۇ قاباغىندا كى سىنىدە مەھسولەك ايجىندە بولغان شىلەر قالىر. توپراقلار

داشلار، قابوقلار و سائرلر... سوڭرا سىنىلردە كى قالىقلارى تەيىن ايدىرلر. اڭ اول زىيل (قابوق، توبراق و سائرە) نظره آيىنر؛ سوڭرا اوزگە توخوملار (اوت توخومى و سائرە) حساباگوتورىلر. بو توخوم ايجىندە كى اجىبى مادەلر سبىلە چوق آشاغى قىمە قبول ايدىلدى. بز اورادا «تصرفات درنگى» واسطەسىلە كىدىلرە، يىنگىلىرى بجرەك و محصول چىقارماق خصوصىدا تائىر اىتمە يە قرار وىردىك.

سياحتچىلر ماكىنا شەبەسى اىلە، استحصاڭ مركب جەتلىرىندە چوق مراقلى شىلرە دقت اىتمىشلىرىدى؛ فەلەرك جىانى آراشدىرىلمىش، وقت بودجەسى تەيىن ايدىلمىشلىرى. اوز حەقىسابلارىندا اوشاقلار زىمەك ئىرەشمەسى خصوصىدا اشارتلىر اىلەمىشلىرى، ايشە دوامى بو جورگوستىرىدىلر.

1923 - 24 يىنجى يىلدە خىتەلقدان 598، غىرسز 294

1924 - 25..... » » 907، » » 76

1925 - 26..... » » 213، » » 14

بو ئەقسقورسىيى، اىكى هفتە ايجىندە تمام اىتمىشلىرى. سوڭرا حەقىساب وىرىلمىشلىرى. حەقىسابدا، رىسملر، دىياگراملار، شەئەلار، زاوودك مودەلى، جوربەجور قوللە كىيىنلار، و سايرە... گوستىرىلمىشلىرى. بوتون غروپك ايشىندىن غروپ طلبەلرى ھامىسى، قوللە كىيى ايشلىرىدىن عضولرك بوتونى، نەبەت شەخسى ايشلىرىدىن ھر ايش يىھەسى مراقلىرىدى، حەقىساب نىجەسىندە قزانىلاچاق نىجەلر بو صورتلە ھامىنى لقلە تىردى.

حەقىساب واقىندە، بر چوق تىسمەلر عملە كىدىكى، رابطەسزلىكلر، مىدانە چىقىدى، آڭلاشلىدى كە، بويلە بر ئەقسقورسىيادان اوتىرى اىكى هفتە چوق آزلق ايدىر. بو خصوصدا مەكتەپ قومىيىنىڭ نظردىكى جلب ايدىلدى. سوڭرا، ئەقسقورسىيەك وىردىكى ماتەرياللار دائىرەسىندە ادبىيات ايشلىرى باشلادى و دالىنچاداكىدىك اوزى تىدقىق ايدىلەجىكىدى. بو تىدقىقتان سوڭرا يىخت ايدەجىك.

قضا بولمه سی *

مکتب لهر میزده «یازی» ایشیک تصحیحی

باکو، معلم: جانبکلی آغا کریم

بو کون کی مکتب لهر میزده مباحثه لی مسئله لردن یری ده. «یازی» ایشیک تصحیحی در. بو مسئله اولدوقجا مهم و پک مراقلی در.

بو مسئله: غزیمه لرده، مجموعه لرده و په داغوزی قورسلاردا نه قادارمذا کرم اولونموش سادا، افسوسلر اولسونکه ینه اسکسی سی کبی هر معلم طرفدن نوزی ایسته دیگی قاعده ایله اجرا اولونور.

اگر یز مکتب لهر میزیک هره سیندن یرره دفتر آلوب تدقیق ایده رسه ک نه اینکه مکتب لهر سایي، حتی بیر مکتبه بیله آیری - آیری بیر قاج اصوللارا تصادف ایده ریز. و بعضا او یله معلم لرده کورهریز که: بیچاره نه ایده جگنی بیلمه دیگندن بو کون بویه، صباح او یله. باشقا - باشقا اصوللارا ال آتیر.

یز بیلیرز که، عمومیتجه طایفه نیک بوراقدیغی باکیشلار اوج قسم اولابیلیر: I - کلمه یا کیشلیغی در. بیله که: دیلمیزده موجود بیر چوق عرب و فارس کلمه لهرنی غلط یازیرلار. مثلا: «محاط» کلمه سیننی (مهاط، مهات، محات، موحات، موهاط) کبی یازیرلار.

II - جمله یا کیشلیغی در. هانسیکی یازاجاغی جمله یی دوز گون یر طرزده قورماغی باجارما یورلار.

III - نوز آنادیلینده کلمه لهری سهو و یا حود کلمه لار ایچهر سیندن حرف لهر بورا قیرلار. مثلا: (یا لگز، بالغیز، یالیز یا قیز، یا لقوز) کبی یر قاج شکل لرده یازیرلار. ایمدی همین باکیشلاری تصحیح ایتک ایچون هر معلم نوزینه بیر اصول انتخاب ایتش اولدوغوندان، مکتب لهر میزده یازی درس لری په ک فنا و قازما قاربشقی یر صورتده که چیر گیدیر و نتیجه دهده بیرنجی درجه لی مکتبی بیتیرن

(*) قضا بولمه سینده کی مقاله لره عینی ایله بر اقلیمشدر.

يىر طلبه دوغرو يازماق دان و ئوز فكرينى يازوب ميدانه قويماقدان عاجز قالير. بودا باشليجا يازى ايشينىڭ دوزگون يىر صورتده آباريلماستىندان ايلرى گلسه گرگدر.

زيرا بونىڭ قارشوسىنى آلماق و بويله نظامسزلىق لارى آرادان قالديرماق اڭ مهم وظيفه لر مژدن يىرى اولمالى و جدى تشبثات سابه سينده عمومى يىر اصلاحات يابمالى يىز. خصوصا معارف قوميسارلىقى يىكانه يىر اصول انتخاب ايتىمك ايله، اوزاق كند مكتبله ريندن باشلا ياراق مر كزده كى مكتبله ره وارنيجا تصحيح ايشىنى عمومى يىر قاعديه گه تيرمه لى در. يوقسا حال حاضرده مكتبله رميزده ايشله ديلهن 7 - 8 جوره ياراماز اصول لار ايله هيچده موفقيت قازانماق اولماز. و اولدوقچادا يازى ايشله رميز آقسا ياجا قدر.

بو وقته ده ك ايشله ديلن بو متعدد اصول لارا گه لى بى كده مختصرده اولمىش اولسا، نمونه اولماق اوزره يىر قاچىنى يازوب گوسترمىگى منفعدن خالى كورمه يورهم.

I - طلبه نىڭ يازدىغىنى تصحيح ايدىن معلم ياڭلىش يازىلمىش يىر كلمه نىڭ اوستىندىن قىرمىزى مر كب ايله (X) و باخود (==) بويله جىزىق لار چىكمه ك ايله كفايت له نىر.

II - ياڭلىش كلمه نىڭ اوستىندىن (==) همىن جىزگى چە كدىگىن سو گرا، اوستىندىن دوغروسونو يازىر.

III - معلم ياڭلىش يازىلمىش كلمه لهرى، دوزگون قورولمايىش جمله لهرى آراسىندىن حرف لهر بورا قىلمىش سوزلهرى و ئوز شىكلنده يازىلمايىش حرف لهرى باشدان باشلا يوب آخزه كى يىره ر - يىره ر چو جوغىڭ قارا مر كب ايله يازدىغىنىڭ اوستىندىن قىرمىزى مر كب ايله دوغروسىنى يازوب تصحيح ايدىر.

IV - آلتىندىن (==) بويله يىر جىزىق چە كهره ك آشاغىدىن يىگى سطر دىن يىر دفعه دوغروسىنى يازىر و سطر اوزونى يىر قاچ دفعه يازماستىنى طلبه يه تاپشىرىر.

V - اويله لهرى ده وار كه : غلط يازىلمىش كلمه نىڭ بولۇندوغى جمله نىڭ

آلتدان (====) قوشا چیزیق چه کوب، جمله یی تمایله یگی سطرزدن یازیر و طلبه به یازدیریر.

VI - بعضا معلم غلط یازیلان کلمه نیک آلتدان (====) همین چیزیقی، آنا دیلی کلمه لریدن یا گلیش شکلده یازیلانلاریک آلتندان (——) بو تهک چیزیقی و دوزگون قورولمایان جمله نیک آلتندان دخی، (~~~~~) بویله چه کیر. هانسیکی تدریس سنه سی ایتداسننده بو چیزیقلاریک اهمیتی بارده معلم ئوز طلبه لهریه معلومات ویرمش. بونیلده طلبه لهر یالکز غلط و سهو یازدیقلارینی گورورلهرسه فقط ناصل یازیلجاغینی ینه ییلمه یورلهر. ینه معلمیک گوستهرمه سینه محتاج قالیرلار.

VII - بیر جوق معلم لهرده طلبه نیک یازدیغی یا گلیشلیقلاری و سهولری عمومی و خصوصی دیه ایکی بهر آیریر «چونکه جوق وقت اولور، بیر عرب کلمه سینی بتون بیر غروبک طلبه لهری آئیرتله غلط یازیرلار. بوکا گورده بویله غلطلره عمومی و بیرایکی طلبه طرفندن سهو یازیلانلارادا خصوصی غلط دیه قید ایدیرلهر». و تصحیح ایتدیگی زمان ئوز جیب دفتر جه سینه بیرر - بیرر قید ایدیر. و بازی درسی زمانی، دفترلری پایلاندان سوکرا تهک - تهک لوحده یازوب، سهولری گوسته ریر.

VIII - بعض معلم لهرده ئوزلهرنه بویله بیر اصول قبول ایتمیشلهر. اودا بودر: یازی درسی زمانی معلم کندی درسینی اوپله مهارت ایله آباریر که، اصلا طلبه به غلط یازماغا امکان بوراقمایر.

بیله که: معلمیک فکر بنجه طلبه نیک غلط و سهو یازایله جه کی کلمه لهری طلبه یازمازدان اول لوحده یازوب گوسته ریر. و عین زماندا اسقامیلار آراسیندا گزه رده مشاهده ایتدیگی یا گلیشلیقلاری فی الفور طلبه به گوسته ریر و اوراداجادا طلبه نیک ئوزینه تصحیح ایتدیریر. و بونلردان علاوه بعضاً اوپله اصوللارادا تصادف اولونور که: بی چاره طلبه، ئوز یازدیغی قیرمزی مرکب آراسیندا آقاروب تابا ییلمه یور.

ایمده بن یوقاریدان بهری سایا گه لدیکیم بو اصوللاریک یاقشیلغینی، قنایینی

و نه كىي تىيجهلەر وىرەجەگى، اثبات ايتەمەزدن اول، معارف قومىسارلىغىنىڭ و معام آرقاداشلار بىلەن ئىشلىرىنىڭ دىققىتىنى بۇرۇن جاپا ايدەمەك، غەزىپە و مجموعهلەردە كەندى فەكرلەرنى و نەقشە نەزەرلەرنى يازۇپ كۆستەرمەلەرنى آرزۇ ايدەمەك.

بر درجەلى مکتەپلەرگە تورک دىلىنىڭ پروگرامما دوز گەلمەسى
و تورک کتابلارى جەمىيە

ساليان، معلم: كۆسكۆن

برىنچى سىنىپلارنىڭ دىل ماتەرىياللىرى جەمىيەسىنىڭ باقچاق اولۇرساق - چوقۇق
اويۇنچاقنى تەشكىل ايتەمەككە لازىمى و جىيانى ايتەنلەن ماتەرىياللىرى وىرەمەيىر.
مىللا: (اوشۇدۇم ھا اوشۇدۇم) بۇرادا دۇغۇرۇد دىنلەشكە كە بۇكە - جىيانىدۇر،
زىرا بۇيەك جىيانى بىر مىللە، اوشاغىڭ بۇزۇشمەسىندىن، سۇغۇق تاتىرىدىن تىرە -
مەسىندىن گۇرۇلۇر. بۇنىڭ گۇرۇلدىكى كىيە چوقۇق اوزى خەس
ايدىر كە دۇغۇرۇدان - دۇغۇرۇپ سۇغۇقىدۇر. دىھا بۇنىڭ اىككىنچى دىفە بۇرۇرۇمدا
گۇستۇرشى لازىم دىگەندۇر. بۇنلاردىن باشقا جىيانى بىر مىللە وارسە اودا، يىگى
چىقان بىرىنچى كىتابىمىزنىڭ دوزگۇن دوزۇلمەسىدۇر. بۇيەككە: (b) خەرفى
كىچىك بىكىدن سۇگرا (a) خەرفى كىلىر. اويەك بىر وادىر كە (n) خەرفى
كىچىمەزدىن بىر كەلمە ويا جەملە دوزەلىر. زىرا مەناسىز جەملەلەرنى قۇرۇلۇشى،
چوقۇقلارنىڭ بىسىقۇلۇشىنى نەزەر آلىنمادان چىقان بىرىنچى كىتاب اوشاقلار
چىتىلىك كىتىرىر. مىللا: بىر جەمىيەدە (ə) بۇنىڭ ياندىكىندە (e) خەرفى
اۇگرمەدىلىر. خالىو كە بۇنلارنىڭ ھەر اىككىسى بىر بىرىنە اوقشادىقىندىن اوشاغىڭ
اوقۇماسى آغىرلاشۇر. دىمەك اولۇر كە بۇرادا بىسىقۇلۇشى و يىداغۇزى مىللە.
لرى اوتۇتۇر. بىسۇدىن مەركەب، ياوقۇدان اوزاغە، فەكرلىرى اوتۇدۇلۇر. بۇقە
رۇدا كۆستەردىككە: دىل، چوقۇقلارنىڭ اوزى كىتىردىكى بىر شەكىلدن سۇگرا
بۇقارى شەكلە دۇشۇر. خالىو كە بۇ - بۇل اوتۇدۇلمىشۇر. و بۇرۇدە بۇ بىرىنچى

کتابک اوزمه‌رینده پروگرام دوز کلمه‌بور. پروگرامدا سوبله‌نلیر که ماته‌ر-
باللاری ایضاح وقتبنده برلی شرائط و حیاتلا باغلاماق - مقایسه ابله‌مک لازیم
اولدینی ازنوتولمالی‌در) گویا، بوراداکئی ماته‌ریاللارک او قادار حیاتی و
برلی شرائطی دکلدر، مادامکه بیر ماته‌ریال حیاتی و برلی شرائطه اویغون
اولمایاجقدر، او زمان او ماته‌ریالی نه جور برلی شرائطه و حیاته اویدور-
ماق اولار؟
دالی وار

کندی - کندی - حاضرلما

قازاق، معلم: مصطفی علی زاده

حالحاضرده کد مکتبلرینک مقصدی فعال مثبت و یارادیجی شخصلر-
مکدر. اونا بناء مکتبلرمزی دار چر-چیوه ایجریسیندن چیقاروب گهنش
بیر ساحده آبارمالی‌در. بناء‌غلبه چوجوقلاری علمی معلوماتلار ایله تجهیز
ایتمکدن ماعدا اونلاری حیاتی ایشلر ایله تانیش و او قودقلاریندان حیاتدا
قولایجا ایشله‌ده بیله‌جک شخصلر یتورمه‌لی‌در. اولجه بو قاعده شخصلری یتو-
رمه ر برلرک اوزی معلوماتی، تجربه‌لی مثبت اولمانی الزمدر. اودرکه بو
بو آغیر وظیفه‌لر نوبه‌ده کند معلملرینک عهده‌سینه دوشور. زرا کندی
معلماری کدلی چوجوقلاری نوع به نوع واسطه‌لر ایله مکتبه جلب ایتمکدن
باشقا اونلارک ویردیگی درس‌لر ایله مراقلاندیره‌لی‌در. اودرکه خ. م.
قومسارلقی طرفندن بونا اهمیت ویریلیر. یای پداغوزی و باشقا متود
والخ ...

قورصلار آجماقیله معلملرینک ییلیگی سویه‌لرینی بوسلدیر. فقط بیله-
لیکه آرتق معلومات کسب ایتمک ممکن دگل. زرا بایک ایستی گوتلری
بیر او قدر درس‌لرک سریع صورتده گیتمه‌سینه مانع اولور، البته هر بیر
معلم من قورصا گیدیرم دییه بوش دورمالیدر. هر کس کندی کندی
حاضرلما‌لی‌در.

چونکه معلوم مسئله در که ییلگی کتابلاردادر، اودر که لازملی کتابلاری آلوب اوندان استفاده ایتمک هر بر معلمک عهده سنه دوشور. بورادا نه اینکه قورسی قورتارمیش معلملر حتی پیداغوزی تحقیق قورتارمیش معلملرده چالشمالی در. چونکه حیات کیتدیگجه ترقی ایدیر. لازمدر که حیاتیک گیدیشا- تیندان قالماق اونگله موازی اولاراق گیتمک.

بو بارده معارف شعبه لری بوش دورمايور، اودا چالیشور.

عین زماندا اتفاقدا همین مسئلهیه اهمیت ویریر.

بیر نیچه مکتبلر مشترکاً چالیشوب پیدا قوللوقتیفلر تشکیل ایدوبلر. بو ایسه لازملی و مشکل مسئله لری حل ایتمک بیردر ئورنک اولدیقى بللی در. بو بارده قازاق قزاسیندا آزا ایشلر گورولمه مشدر. قوللوقتیو واردر. فقط عمومیتله قوللوقتیفلرک آشغیداکى اشبالارا احتیاجی اولماقیله برابر نقصانلاری واردر. I لوازمات و میتود کتابلاری ایله قوللوقتیفلر تجهیز ایدیلمه یوبدر. II یگی زورناللاردان (معارف ایشچیسی و یگی مکتب زورنالینا قوللوقتلار حسرتدرلر) اودر که بو بارده لازمی اداره لر فکر ویره جک قوللوقتیفلری لازمی وسائطله تجهیز ایتمه لیدر که ایشاری داهادا گوزل صورتده گیتسون. دالی وار

فنى قىسىم

آدام يىن آر-لانىلار⁽¹⁾

آدام يىن لر!....

بو تورلو فرىاد آفرىقا يرلىرى آراسىندا متمادىا دىھىشت دوغورماقدادر. دائىما قادىنلار، چولوق چوچوقلار قورىنماقدا، درىلرى قارا حربىلەر، مبارزە اىچون تور و نىزە ابلە سلاھلانماقدادرلار. بونىگلا برابر ھەر وقت آدام يىن آرسلانلار بانداسىنىڭ كىتىردىكى آنى ئولوم، اونلارنىڭ يوردىنا سوقىلاراق جىمىتىڭ اىكى-اۈچ عضوىنى پارچالاماش اولمايىر.

دوتاق كە يرلىر آرسلانلارنىڭ كىندە اولان ھىجومىنى قارشىلاپراق آوا چىقىدىلار. حربىلەر كىندىڭ قىراغىندا كى كۈل-كۈسلار سوقىلاراق قولدورلارى قايايا قدر تەقىب ايدوب، اونلارنى كىشى بىر ھلقە اىچىنە آلدىلار. بىر چوق سەيدىن سوڭرا يىرتىجىلاردان بىرسى باشقالارىندىن آيرىلاراق، قورقوسۇز آو-چىلارنىڭ تەشكىل ايتىدىكلىرى جانلى ھلقەيە دوشدى. مغلوب حيوان يە ياتىدى. ماھر بىر آۈچىنىڭ آندىغى نىزە سۈيىر يىنە ايلىشىدى و آرسلانلارنىڭ بىرسى انسان قايتا ھرىص اولدىغى اىچون ئۆلدۈرىلدى.

دىشمىنى ئۆلدۈردىكى اىچون كىندىڭ ياپماقلا برابر يەدە قورقۇمايچىدە ياشايدىر، دائىم ايرىلار-اوزلارنى سورۇشورلار: كۈرەسەن بۇدقە كىم قوربان اولماق. چونكە اونلار ھىجوم ايدىنلر سىرست ياشاماقدا و سايلارى كۈندىن كۈنە آرتماقدادر. آدام يىن لر، شىرقى آفرىقانىڭ بىض دائىرلىرىدە، وىقتورىا كۈلىنىڭ ياقىن لىغىندا كى اوقانلاردا سوڭكى يىتمەن بىر دىھىشت ەملە كىتىرمەكەدرلر.

(1) روس دىلىدە «طبيعت صنعتخانه سىندە» آدىلى ژورنالدان اقتباس.

بو قئالغ قارشيسيني آلامقدان اونري تدبيرلر كوريلمگهدر.

اورادا يرلرلر دائمي بر قورقو ايچينده ياشايرلار، قارالقدار بايرا چيغماغا كيمسه حسازت ايدمير. بر آز قاباق اوزاق دائرلرلر برسينده بويله آدام مین آرسلانلار بانداسي اهالي به شدتلي تضيق ياپاراق برچوقلاريني پارچالامش، ساغ قالانلاريني دا قاجماغا مجبور ايمش. سانجی ياقين لغيندا محو ايديلنجيه قدر بر آرسلان 84 آدام پارچالامش، ديكر بريسي 40 آدام پنجهله - مش ايمش.

تعجب بوراسيدركه بو قدر دهشت دوغوران كندلر بوشالان حيوانلار، ير يوزبنده بولنان ديكر آرسلانلار اهيچه بگزه ميرلر. قاباقلاردا بونلارا تك-توك راست كليردي. فقط ايمدي بونلار اوزگه آرسلانلاري دا بواشه دادانديراراق بويوك سوروار تشكيل اتمكده و انسان ائينه هوسلري ده كيتديكجه آرتماقدادر.

بونلاري كلي مقداردا آولاييرلار. فقط بونا باقماياراق سابلاري گوندن-گونه آرتير. چونكه انسان قانينا سوساماق ارثي بر شكل آلمش و كيتديكجه نسلدن نسله اتقال ايدير. عموميتله آرسلان ياراديليشينده انسان ائينه حريص دكل. ماساللاردا دينلديكي كبي بو حيوانلار بادشاهي، عكسيتنه اولاراق انسان قارشيسيندا دائمي بر عاجزلك حس ايدير و انسان ايله يوز-يوز-كلنده عاجز و قورققدان باشقا بر شئي دكلدر. بوگيا گوره آرسلانلار تا اسكي زمانلاردان بري داها مساعد آولاري فولدبرمكله قناعت اتمشلر.

آرسلانلارلر آدام ييمهسي و آدام مین آرسلانلارلر عمله كلمهسي ايكي يول ايله اولاييله: I اولسونكه بر طاقم سيبلر دولاييله آهيل آرسلانلارلر ديشلري كورچامش، باشقا عضولري قوتدن دوشمش، بوگيا گوره وحشي حيوانلاري آولاماق اقتداريندان محروم قالمش. آجلاق اونلاري انسان يوردينا سوقولاراق ابو قوشلاري، اهلي حيوان آولاماغا مجبور ايمش، بورادا ايلك دفعه انسانا راست كلديكلريندن آدام ائينك لذتيني دادميشلار. سوكرالاردان انسان قانينا بر حرص، آدام ائينه بر هوس اويانمش. عاجز و تك اولاراق

آو دالینجا گیدن بو نوع آرسلانلاردان دا یاواش-یاواش سانجی دائرہ سیندہ کی رحمسز، جسور آرسلانلار پیدا اولمش. بونلار آرتق انسان آوینا تک کیتھ میر، سوریلہ هجوم ایدیرلر. هر حالدا آدام ییمہ آرسلانلارا آدام ائینہ اولان ارنی هوس ایلک دفعہ تصادفی اواراق عملہ کلمشدرد.

II ییلده ظن اولنا ییلہرک: کیچمشلرده مال قارایا طاعون خستہ لفی دو- شوب، بر چوق یابانی دوموز، آتیلوپ و سائر حیوانلار قیرمش، آرسلانلار آجلقدن ٹولمک قورقوسی قارشیسیندا قالینجا کندک سورولرینہ هجوم ایتک مجبوریتینی حس ایتمشار. بورادا انسانا راستلامشلار، اودا بونلارک شکاری اولمش.

ایشته ایلک بدبختلک بوجور باش ویرمش، بونک آرقاسینجا باشقا هجوملار باشلامش، وحشی لر چرغالمش، عادت نسلدن - نسلہ کیچمش و نہایت ایش بویویہرک بو کونکی شکلینی آلمش در. بو کون هر حالدا سانجی دائرہ- سیندہ کی آرسلانلارک چوقی آدام یین در. بو حال باشقا دائرہ لرده سرایت ایدوب یوز میللرجه مسافیه یایلمشدرد.

حال حاضر دا آفریقادا الک قورقولی محل مارونقا-پلاتو دینیان یردر. بوراسی اوتلی صحرادان، باتاقلقلاردان، وادیلردن، قاراناق کیچیلمز اورمانلاردان عبارتدر. اورادا کی داغئق، سیرک کندلر آراسیندا آرسلانلار تمامیلہ حکمراندر. او یرلرده همان هر آددیمدا ٹولوم وار. دهشتہ دوشمش یریلر اورالاردان ہب اوزاقلاشماقدا آرسلانلاردا اونلاری دابان-دابانہ تعقیب ایتمکدہ درلر. مدافعہ سز یریلر گوندن - گونه آزالماقدا، قورقودان آجیناجاق حال کیچیرمکدہ درلر.

آدام یین آرسلانلاری باشقلاریندان آیران اساسلی صفتلردن بریسی بودر: اونلار تعجب اولیناجاق قدر ساکندرلر. هیچ کوکرہ مزلر. انسانلارا یاناشماق اونلاری او قدر احتیاطلی یابمشدر کہ وارقلارینی سسرلیلہ ییلہ حس ایدیرمک ایستہ میرلر. اونلار او قدر اصولی و حیلہ کاردرلار کہ بریسینی ٹولدیرمک ایچون کونلرہ دولاشماق لازم.

آدام یین آرسلانلار کیچیلمز یرلرده گیرلہ نیر. بعضاً عقلہ کلمز حیلہ لرہ مراجعت ایدیرلر. مثلاً: قومبی دائرہ سیندہ الک زبانکار، الک مدہش آرسلانلاردان

برېسى يابانى فيل سوزوسىنە قوشىلمىش، اونى تەقىب اچون ياپىلان بوتون
يناقلار بوشىنا چىقمىشلىقىمىش. چونكى اونىڭ ايزى فىلمىزك ايرى، جەللىمە سىيانىر

ايتەرمىش. بونى دويان بر آوچى آرسلانك بو ياد جەمىتە قوشىلماستىن دان مراق
ايتىمىش و تەقىبە باشلامىشلىقىمىش. سوڭرادان آڭلاشمايىر كە فيل جەمىتى ايجىندە

باشبۇب انسان آلاماق داھا قولايدير: فيللىر يرلىرىك اكىنىنە كىرىدىكلىرى زمان تەك- تەك آداملار چىقاراق فيللىرى ئور كۆتمەكەن اوتىرى كۆس چاليرلار . ايشە آرسلان ايچون كۆس چالماقلا مېشغول و بى خېر آدامى آلاماق داھا آسان اولور.

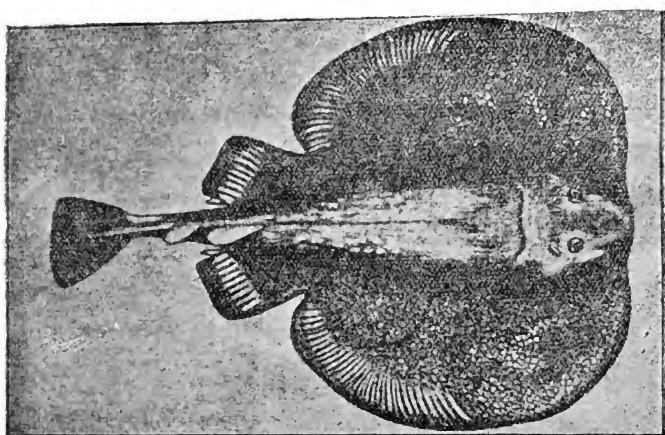
دىكر آرسلانلارلا مبارزە ايچون زەر اڭ كۆزل واسطەدر: حيوان يىن آرسلانى چوق دىفە اور كۆتەرىك قاچيرير و شكارىنا زەر قوبورلار. آداملار چكىلىدىكەن سوگرا آرسلان قايداراق تىكرار آوى يىدىكىدە زەرلەنير. آدام يىن آرسلانى بو اصول ايله محو ايتەك چوق جىنىدر. چونكە اونلار بو- راقىقلارى آوا ايكىنجى بىرە قايتماقچاق قدر عقللى درلار. بوندان باشقا زەرلەنمىش آودان دوشونجەلى بىر سورتە قاچيرلار.

بوتلارى محو ايتەكەن اوتىرى يايلى تله داھا دوغرى بىر واسطەدر. فقط نەدىنە يرلىر ايلەك دىفە بوندان استفادە ايتەكەن بوپون قاچيرىردىلار. بىر آز اول يان بورمىسى آرسلانلارلا دولو بىر دائىرەنىڭ قورقاق رېسىنە اھالى يى آرسلانلاردان مدافە ايچون يايلى تله وىرمىشدىلر. بىر نېچە آى اوندان استفادە ايتەكە جىسارت ايدەمدى. نھايت اوندان بورج آلاراق باشقا بىرە سىناق ايتىمىشدىلر. تەلە يايلىك دىفە آدام يىن آرسلاننىڭ دىشىسى دوشمىشدى. بونى كۆرن رېسى بىر قدر جىسارتلىدى و ھەمان تله سايەسىندە دائىرە- يىنى آرسلان- لاردان تىمىزلىدى.

آدام يىن آرسلانلارى بول اولان رايونلاردا آوچىلار اھالى يى يىرلىكدە مبارزە- تە تشويق ايدىرلر. ايشە آفرىقاننىڭ اورتاسىندا تىكرار اسكى موھومات ايله ترقىنىڭ مبارزەسى كىدىر. باقالم غالىت كىمدە قالاچاق. انساندامى، ياخود حيواندامى؟!

ایلیکتریک بالیق‌لاری (1)

دییرلرکه ایلیکتریک ایله معالجه اولینماق یالکز یگیرمینجی عصره مخصوصدر. حالبوکه اسکى دورك ادیلری یازمشلرکه تقریباً ایکی ییك سنه بوندان مقدم تومردوزینده قهرمان آتەرون فلج خستەلیغیندان ایلیکتریک ایله تداوی اولیناراق شفا تاجشدر. دوغرودر، او زمانلاردا انسانلار ایلیکتریک نه اولدیفینی بیلمیردیله. ایلیکتریک ماکیناسی حقیقدا تصوداری بیه یوقدی. فقط آتەرونك

(شکل-ل)

تداویسینده ایلیکتریک ماکینەسینك رولینی تورپیل بالیغی ایفا ایتەشدی. (شکل-ل) بو بالیق هند، آطلاس و سفید دگزینده یاشاییر، وجودی یاستی و گنیشدر. 1,25 متره بوی، 2,05 متره انی وار. بونی سائر بالیق‌لاردان تفرق ایدن انی اوزونلغی دگیل. بدنینده بولینان خصوصی بر اعضادرکه دائما ایلیکتریک بوراقیر. بو عضوی ایلیکتریک آبارانی آدلانديریرلار. آباراتك قوریلیشی بویله در:

(1) ماخذل: پروفەسور ژوردان و ناتورالیست واسیلوفسکی.

بالىڭ درىسىڭ ئالتىندا، باشىڭ ھەر ايىكى طرفىندە كىشى بر طبقە وارد. اوزاقدان آرى شائىنا اوقشاير، آلتى گوشەلى حجىرەلر يىشاغىندان عابىرتىر. بالىڭ بويوك كوچوكلىكى ايله مقىدارى د كىشىرە بويوكلرە 400 چاتىر. دىيرلر كە بولار وظيفە وشكللرىنى د كىشىدىمىش عضلە حجىرەلر پىن باشقا بر شى دكل. بولارڭ ايجىندە عصارە بەگىزەن شفاف بر مايع وار. اگر تورپىلك ايلكتىرىق آپاراتىنا بر مقىتل اوزاتوب، دىكر اوحىنا اون شام قوتىندە بولان بر ايلكتىرىق لامپاسى جالاساق، آيدىن رنگلە يانماغا باشلاىر. اگر بالىنى الكزمە آلساكر، ايلكتىرىق جريانى وجودىگىزدا آنى بر تىترەتمە حصولە كىتىرە.

ايشتە تورپىلك ئوزىنى دوشىن لردن محافظە و آوا ھجوم ايجون بويلە مكمەل بر سلاجى وار؛ اوردىك بويدا حيوانلارى ايلكتىرىق جريانىلە ھمان ئولدىرىر. تورپىل ايلكتىرىقلە بويوك حيوانلارى تىلف ايدە يىلمىرسەدە وجودلارىندا اويلە بر چاخشاما عملە كىتىرىر كە بر داھا اوڭا توقونماغا چىارت ايدە مىرلر. فقط تورپىل ايلكتىرىق جريانىنى متادىا حصولە كىتىرە يىلەوير، بر قاج قوتلى ضربەدن سوگرا يورلىرىر. ايلكتىرىق ئاثيرى آزالىر، بر آز سوگرا دا تەامىلە كسىلىر. ئوزىنى توبلاماق و ايلكتىرىق احتياطي يىغماق ايجون بر قدر استراحتە احتياجى وارد.

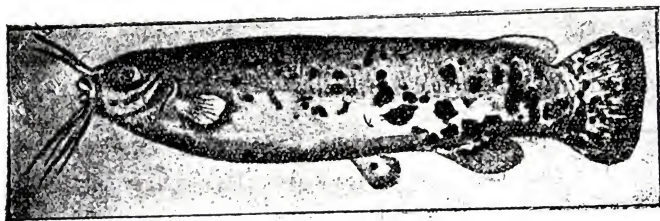
* *

نىلە و سائر آمەرىقا نھرىلىندە درىسى سىغالى، وجودى گودك فقط قوتلى بر باق باشاير. بوگا «ايلكتىرىق سومى» آدىنى وبرمىشلر. چونكە بودا توپىل كىي ايلكتىرىقلىدر. آوا ايلكتىرىقلە ھجوم ايدىر. (شكل-م) اتى چوق لذتلىدر، فقط بر ايار بونٹ آوينا چوق كوگولسز كىدىرلر. بو تورلو سلاح اوللارى انسانلاردان دا مدافە ايدىر.

* *

مصاحبە مىزى ايلكتىرىق بالىقلارىڭ باشايشجا الكرافىسى ساپلان ايلكتىرىقلى (اوغور) ايله يىتىرمك ايشتە يىرك. (شكل-ق) بوگاڭ چوق جنوبى آمەرىقا نھرىلىندە تصادف اولتىر. اوزونلغى 1,5 مەترە، وزنى تقريباً 15-12 كىلوگرام قىزىرە

اوغورلڭ اڭ چوق سودىگى بىرە دىيى لىلى چايلار، باتاقىلاردر، اوغور بورادا بوتون گونىنى موركوله مكلە كىچىرەر. هر يارىم دىققەدن باشىنى سودان چىقاروب نفس آير. گورنىر كە غلصمەسى ابلە سودان آلدىغى هوا كىنايت ايتمەير. ايشە بو صفت اونى باشقا بالقلاردان آيرىر.

(شكل-م)

قاش قارارىنچا اوغور دىرچەلەنەر، اوق كىي بوزىر. خردا بالقلارى، قراپلرى ايلكتريقلە يەرك آولايىر. تورپىل كىي آوا توقونماسى شرط دگىل. يانىندان كىچن حيوانلاراجريان بوراقىنچا زواللى لار اە بوشىر، قارنى بوقارى چورپلرلر، آج گوزلى اوغور ايتەدىگىنى سربىنچە آولايىر. اوغور كوچوك بالقلارى ايلكتريق آپاراتىندا حاضرلادىغى ايلكتريق جريانىلە ئولدىرەر. بوجريان بويوك حيوانلارادا تائىر ايدە يلىر. مثلاً: انورالست بابون يازىر كە.

«بىگىچە سودان چىقارلمش بر اوغورى دىشلرلە دوتان بىرىشك دىشتلە باغراق بوتون قوتىلە كنارا سىجرادى. بو وقە ايلكتريقلى اوغورى يالاين كوپكك دە باشىنا گلەشدر.»

قايىلەد نقل ايدىر كە:

«آياقلارمى چرملەبوب سورنىام نهرىنك ساهلىندە سودا گزىردم. بردن باجاقلارمك آراسىندان سىوچىنوب كىچن اوغوردان اويلە بر ضربە آلدەم كە يىلدىرىملە وورولمشم كىي سوبا قاباشدم. سوك قوتىي تويلايلاق نهرك كنارىندا كىي آغاچلاردان بىرىنىك كوكنى زورلا دوتا يىلدم. باجاقلارم ايكى دىققە قدر غلج اولمش كىي حر كىسنى قالدى.»

يىرلىق اىلەكترىقلىق اوغورلار قارشى نەرت بىلەن بىرلەر. اۇنىڭ ھەقىقەتەن افسانەلەر
اۋىدېر، دھشتلەر سۈپەت بىلەر. كېمە اۋنى دوتماغا ھىسارت اېتمەيەر. اوغورلار
بولىدىغى سۈيا كېرەمەكەن بىلە چىكىنلەر.

بەئزى يىرلىق اوغورلار بولىدىغى باتاقلىقلاردا كېچەك مەجبۇرىيەتتە قالدىقلىرى
زىمان سۈيىك دېيىنە. باتان اوغورلار كېچەكلىرى يردن اوزاقلاشۇرماق اېچۇن
اورا قاقچا سۈرر قوغورلار ۋ ھاي كۈي سالۇب سۈيى اوزۇن قامىش
چۈيۈقلارلا وورۇرلار. بۇ جۈر كېچەكلەر ۋەقەتتە بەئزى آت وازۇن قۇلاق
لار اوغورلار اىلەكتىرىق جىرانيئا تاب كىنەرە بۇب سۈيا يېقىلەر ۋ بوغىلەر. سىيا
آ. قۇم بۇلۇد ئۇز «يىڭى دىنيانك ئەقۋاتۇرى طرفلارنى سىياحت» آدلى كىتاپتا
اوغورلارلا مېارزە مەنظرەسىنى بۈيە تەسۋىر اېدەر:

«بىز قلاۋۇزلارمىز اىلخىدان اۋتۇزا قەدر ۋەشى آت ۋ اىشك آيىرۇب
اۋنلارنى باتاقلىقا كېرەمەكە مەجبۇر ايتىلەر. يىرلىق طرفىندن قالدىرىلان ھاي كۈي
سۈيىك دېيىنە. باتان بالقلارنى راحىتىز ايتىدىگىندىن ھىۋانلارنى اۋستىنە ھىجۇما
باشلايدۇلار.

ھەندىلەر اوغورلارنى كۈرۈنچە اللرىندە قامىش چۈيۈقلار ۋە نىزە ايلە باتاقلىقنىڭ
اۋرافىندا ھەلەنمەكە باشلايدۇلار، يىرلاردىن بىر نېچەسى سۈيىك اۋزىنە اۋزانان
داللا دىرماشۇدۇلار. بىر طاقم ۋەشى سىلەر چىقارماقلا بىرەر چۈيۈق ايلە
سۈرۈنك باتاقلىقدان چىقماستىن مانع اولۇردۇلار. اوغورلار دىشمن اۋزىنە چۈق
جىسارتلە سالدۇرىدۇلار. اۋىلە ظىن ايدىرىلەر كە غالىبىت دائىما اۋنلار ايلەدر.
اىلەك اىلەكتىرىق ضەربەسىنى دادان آتلا رىيخىرائاق كىرى قاچماغا باشلايدۇلار.
قۇرۇقدان ياللارنى دېم دىك دۈرۈش، كۈزلىرى ھەقەن چىقىش، اۋتە-بىرىيە
بۇيلىنىدۇلار. يىرلىق اۋزۇن چۈيۈقلار ايلە تەكرار كىرى قايتاردۇلار.

اىككى دىقە كىچەك مەشىدى. آتلاردان بىرىسى اىمەكە باشلادى. 1,75 مەترە اۋزۇن
لەيندا بىر اوغور قۇل ۋ باجاقلىرىنىڭ آراسىندا اۋزاناراق، زواللى ھىۋانى
اىلەكتىرىق ايلە بۇشتا وورۇردى. آت سۈيا يېقىلۇب بوغىلدى. بۇ زىمان دىگەر
آتلا ايلە اوغورلار آراسىندا مېارزە كىدىردى.

يۇمۇرتادان چىقان اوغورنىڭ انكشافىدا ھەلە شېھەلەيدىر. بۇيەلە ئىدېرلەر كە
يۇمۇرتادان چىقان اوغور ئاناسىنا اوقشامىر. بىر قاچ دۈفە تېلەلشەركە دىرىسىنى
دېگىشەر، تەقريباً بىر سەندەن سۇڭرا ايرى اوغور شەكلىنى آلىر.

بۇنلارنىڭ خاسىتى اوگرنىڭ اىچۇن آقوارىومدا ياشايان ايلەكترىقلى اوغور
لارنىڭ طرزى مەشىنىنى تەدقىق ايتىڭ كەيدىر. آقوارىومدا ياشايانلاردان بىللى
اولور كە بۇنلار چۇقۇ يىرتىچىدلار. اۆزىنىڭ ياشادىنى بىردە باشقاسىنىڭ بولىنماسىنا
ھېچ راضى اولماز. اگەر اۇنىڭ بولىندىنى آقوارىومدا باشقا بىر بالى سالىسلا
ھەمان ھەجۇم ايدەركە آولايىر. آ و دوتماڭا اوقدر ھەسلىدەر كە شايدە آقوارىومدا
سالىنغان بالى جانىنى قورتارماق اىچۇن سۇدان سىچراسا اوغوردا اۇنى اىزلەيەركە
آتېلۇب ھودا دوتىر.

چاى و باتاققلاردا نظرا آقوارىوم كىي دار مەھىطەدە بۇيەلە سىرېست، جلد
ھەركەندە بولىنغان بالى البتە داھا كىش مەھىطەدە فەالىتىنى بىر قات داھا آرتىراجاقدىر.
دوغرىداندا اوغورلار نەر و باتاققلاردا چۇق سىرەتلى بوزىرلر.

كوزمىڭ خاسەلەرىندىن بىرىسى (1)

كوزىڭ كوزە كوزە ھەم رول اوينايان بىر خاسەيە مەلەكەيدىر. بۇ خاسەيە
«كوز كوزە عىطالى (инерция) سى» آدىنى بىرەك اولار. ھادىئە بۇندان عىبارەتدۇر:

كوزە ئاثير ايدىن ھەر جىسم قىزىقە سىندە بىر مدت ($\frac{1}{8}$ ثانىە) قالىر.
بۇ مدت ايتىچىندە اصلى قالدىرىلسادا، كەندە جىسم كوز قاباغىندا كوزىنىر. و
ئە بۇ مدت ايتىچىندە آيرى جىسم اۇنىڭ بىرنە قوبىلسا كوز ايتىچىنى
كوزە بىلمىز. چۈنكى قىزىقە طەبەقىندە قالان اسكى جىسمنىڭ اىزى بۇ كە مانع
اولاز. اكر بۇ مدت ايتىچىندە اسكى جىسم تەكرار ئوز بىرنە قوبىلا بىلسە
كوز ايتىچىنىڭ قالدىرىلدىغىنى ھەس ايدە بىلمىز.

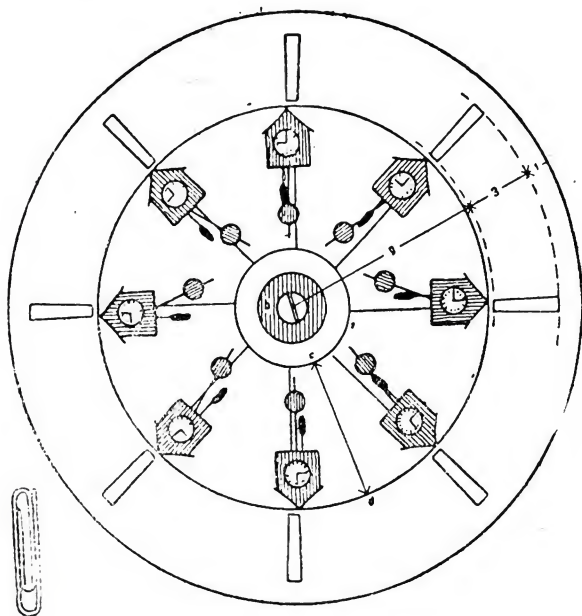
(1) روس دىلىدە «طبيعە مەتخانىسى» آدېدا ژورنالدا نەپاس.

بر جسمي ($\frac{1}{8}$ ثانيه) ايچينده کونوروب که قايتارماق و ياخود يرينه آيريسيني قويماق ممکن دکلسده همان تجربدي آشاغندا کي قاعده ايله گوسترمک اولار. مثلا: لامپاني يانديرب سونديرمک حادثه سيني کونوره ک. اکر لامپاني يانديروب سونديرمک حادثه سيني مساوي وقتلرده ياواش - ياواش ياساق اولجه يانان، سوگرادا سونن لامپاني کوره جگک، چونکه لامپاني يانديرماقلا سونديرمک آراسيندا اولان مدت ($\frac{1}{8}$ ثانيه) دن چوقدر. اکر بو مدتي آزالدوب لامپاني تيز - تيز يانديروب سونديرمک لامپا بزه متماذيا يانير کي کورينه جکدر. چونکه يانان لامپانک ايزي کوزمزه ($\frac{1}{8}$ ثانيه) قالدیغيندان و بو مدت ايچينده لامپا سونوب تکرار يانديغيندان يانان لامپانک ايزي بونا مانع اولاجاق و کوزمز لامپانک سونمه سيني گوره ييلمه به جکدر.

بوني باشقا تجربه ايله ده يوقلايا ييله رسکيز. بر دانه يانان کبريتي کونوروب قارالقدنا فيرلا سگيز ايشيقلی بر دائره گوره جکسکيز. چونکه دائره نڭ بوتون نقطه لری گوزک قزحيه طبقه سينده ايز بورا قير. بو حادثه يي بويله يوقلاماق داها اکلنجه ليدر. بر پارچا قارتونک بر يوزينه ققس، ديکر يوزينه ايسه قوش رسمي جکسکيز، سوگرا قارتونک ايکي اوجينا ايپ باغلايوب سرعتله هرلهمک لازمدر. بيله که گوز نوبه ايله قارتونک ايکي يوزينه ده کورسون. سز بورادا يالکيز بر رسم گوره جکسکيز. قوش ققس اوزرينده اوتورمش. گوزک بو خاصه سي انسانلارا چوقدان معلومدي. فقط سبيني ييلن يوق ايدي. يگرمنجي عصرده بلجيقا حکمت شناسلاريندان پلاتو حس ايزي نڭ قزحيه طبقه سينده نيچه مدت قالدیغيني آيدنلاشديريوب، بو حادثه نڭ سبيني ميدانا چيقاردی. پلاتونک بو تدقيقاتي سينه مانک اختراعيندا بک مهم رول اوينامشدر. اکر بر جسمک حرکت اناسيندا آلدیغي آبري - آبري وضعيتلری متعاقب بر صورتده رسم ايتسه ک، سوگرا همان وضعيتلری تيز - تيز گوز قاياغيندان کيچيرسه ک اونک حرکتده بولنديغيني ظن ايدهرک.

جانلى تىركك

ساعت رقاصىنىڭ يىللەنمك دورەسىنى (بىر رقاصىڭ بىر دۈمە كىدوب قايتما-
سىنا بىر دورىدىرىك). 8 حصە بولوب، اونىڭ يىللەنمك اتاسىندا آلدىنقى
مىخلىق وضعىتلىرى مىخاقب سورتىدە قارتوندىن بىر دائىرە رىسم ايدەك. ھەر
رىسمك اوزرىندە دار بىر دىلىك آچاق. (شىكل - 1) دائىرەنىڭ اورتاسىندا بىر

(شىكل - 1) جانلى تىركك.

مىسمار كىچىروب آرقا طرفدىن بىر اوجىنى چىقاروب ساغ المزدە دوتاق، اولە
بىر وضعىتدە كە دائىرەنىڭ رىسم اولان طرفى گوزكى، ە، اوبرى طرفى
ايسە تام بىزىم بوزمىزە دوغرى اولسون. a دىلىكىدىن گوزىك بىرىنى يوموب بىرە
باقاندا گوزكىدە كىي ساعتك رقاصى پەربەندىكولىار (عمود) كورونمەلىدر.
دائىرە بى بارماغىز ايلە ياواش - ياواش ھەركەت ايتدىرىمكە باشلايىق و دىلىكىدىن

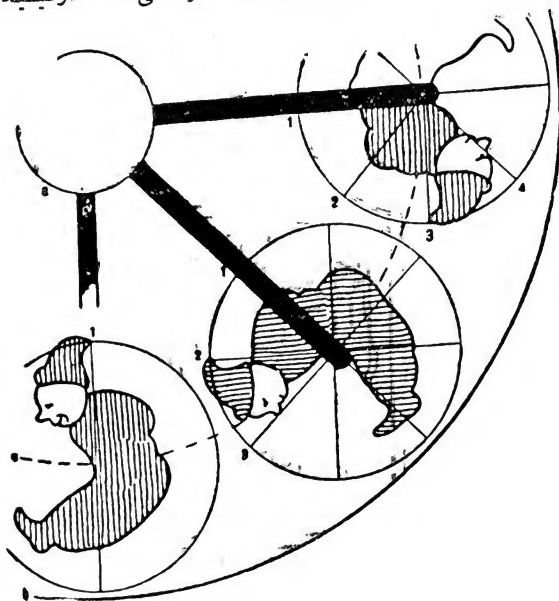
باقاق. كوزكى يە دوشمش ساعىڭ خيالنىڭ 4 دايكىندىن باقساق رفاىسى عمود بىر
 ۋەقەدە كۆرۈمچىك. ايكنىچى دايكىندىن بىر آز مائل، اوچىنچىدە - لاپ
 مائل سۈڭرا دورىنىچى رفاىسى ۋەقەنى آز مېللى كورىنەچىك ۋە بشىنچىدە
 اسكى ۋەقەدە يەنى عمود اولاجىقدىر. 5 ىنچىدن اعتباراً بو ۋەقەنىلر اولكىنىڭ
 عكسەنە اولاراق تىكۈر ابدەچىكدۇر.

ايمىدى دائىرىى بىكىن - بىكن دوندىرەك. گوزەز «كوزكو عطالتى» واسطە -
 سىلە ھەمان مىخلف ۋەقەنىلر بىرى - بىرىنىڭ داللىنچا كۆرۈمچىك ۋە كوزكىدە
 كى ساعى رفاىسىنى ايشلەين ساعى رفاىسى كىبى خىرگەنە ظن ايدەچىكدۇر -
 پلاتو جانلى تىكلەك آلتىندىن، كوزكو خياللىندىن قالان ايزىك نىچە مدت دوام
 ايتىدىكىنى تابماق ايجون استفادە اتمىشدر. اگر دائىرەنىڭ ھانىكى سرغىلە دوندىكىنى
 حسابلاماق مىمكن، اولسا، اىنگى باقىشك قومشو دايىكلردىن نە مدەدە كىچىدىكىنى
 بىلىمك اولار. بورادا دونمىك سرغى مىنظم، خىرگەت قاعدەسىلە اجرا ايدىلمەيدىر.
 بللەن رفاىسى ۋەقەنىە مساۋى پارچالاردا آبرىلان دىكلر بىر خىرگەتتى رىسم
 اتمىك اولار. بو زمان دائىرەدە خىرگەت بولىدىكى پارچا قىدر دىلك آخىمالايدىرە
 مىنلا: شەمنىخرف اوزرىندە خىرگەت ياپان بىر جانباىزى كوتورگىز. 2 ىنچى
 رىسم بىزە بويە بىر خىرگەتتى تىۋىر ايدىر. دائىرەنى قىطر ابلە سىكز حصەبە
 تقسىم ايدەك.

بىئەلىە جانباىزىك تىراپەتسىە اطرافىندا ياباچىقى تىم دوزىدە بىر - بىرىنى
 مىنقاب سىكز خىرگەت حصەسىنە بولمەلىيك. فرض ايدەك كە جانباىز بىرىنچى
 رىسمدە باشى آشاغى عمود دورمىشدر. ايكنىچى شىكلدە ھەمان جانباىزىك تىراپەتسىە
 اطرافىندا ياباچىقى تام دور خىرگەتنىڭ ⁸/₁ ىنى رىسم اىتمەلىيك. اوچىنچىدە

⁸/₂ تىنى دورىنىچىدە ⁸/₃ ۋە بويە... بويە بىر آلت باپماقدان اوتىرى قارتوندىن
 بىر دائىرە قايرىوب قىطر واسطەسىلە سىكز مساۋى حصەبە بولك. جانباىزىك
 تىراپەتسىە اطرافىندا بىر دورىدە كى خىرگەتنىدە سىكز مساۋى قىسمە پارچالايلاق.
 سۈڭرا بىرى - بىرىنى مىنقاب خىرگەتلىرى صىرە ابلە قىطرلىك آشاغى سىنا ياپىشدىراق.

او زمان سىكزىنچى بارچا بىرىنچىڭ آلدىنى وضعىنى تاقىناچاق يعنى تراپەتسىيە اطرافىندا كى تام دور قوتاراجىقىر.
اگر جانلى نىكرلك دە يابدىغىمىز كى گوزكى نىڭ قارشىسىدا دوروب

(شكىل - 2) جانناز شەبە منحرف اوزرىندە

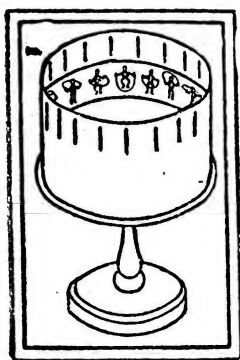
دائىرەنى حرىكتە ايتىدىرسەك، جاننازنىڭ تراپەتسىيە اطرافىندا جانلى كىنى متصل دوندىكىنى گوزەجىكك.

ستروبوئوسكوپ

كىچىمىشلردە بو تورلو اويونچاقلارلا فەناقىستى، سىقوپ يعنى «گوز آلدانماسى» آدىنى وېرەشدىلەر. فقط بونى علمدە ستروبوئوسكوپ آلداندىرېرلار. گوزدە كى عطالت خاسەسى اوزرىنە اساسلانېر. و ھەمان خاسەسى بو آلتە آيدىنلاشدىرېرلار. خورقەر بويىلە بر آلت يابىشدر. قارتوندىن بر بارابان آلوب اوزرىندە مساوى اوزاقلىقدا، مساوى ھىجىمدە دىلىكلەر آچمىشدر. بونلار باقمىغا يارايىر. (شكىل-3)
سوگرا بارابانى بر محور اوزرىنە تاقمىش. پارەماق واسطەسىلە حرىكتە ايتىدىرېلېر.

بارابانٹ ایچینہ ہر ہانکی بر متعاقب حرکتی تصویر ابدن بر لہ تا (شرید)
 یاشدیریلمشدر. بولہ تادا ایلہ آتلاماق حرکتی تصویر ایدیلمشدر.
 فقط بر شئی باددان چقمالیدر. دلیک نہ بویا. ایسہ، رسمده او مقداردا
 اولمالیدر. دائرہی حرکت ابدیروب دلیکلردن باقساگز رسمده کی آدامک
 ایلہ آتلا دینی گورہ جکسگز.

بو تورلو سترو بوسفوبی حاضرلاماق قولایدن. 28,6 ساتی مترہ قطرینده
 دگرمی بر تاختا آلوب، بویوک بر قانوشقبا اورتاسیدن میخلائگز. نازیک

(شکل-3)

قاتورندان 17 ساتی مترہ کشیش لکینده 110 - 95 ساتی مترہ اوزونلیغیندا
 بر شرید کسگز. بونک اوزرینہ کنارلاردان 10 و 14 ساتی مترہ اوزونلقندا
 دوران ایکی موازی خط چکسگز. بو خطرلرک آراسیندا بری - بریدن 7,5 ساتی
 مترہ اوزاقلندا دلیکلر آچماق لازمدر. دلیکلر 12 دانہ اولاجاقدنر. بولہ جہ
 حاضرلانش قارتون شریدی میشارلانش تاختایا یاشدیرماق و یا میخلاماق کرآدر.
 کنارلارینی بری - برینک اوزرینہ قوبوب یاشدیریدغان سوگرا اوستی
 آچیق بازبان الدہ ایدیلہ جکدر، بارابانک حرکت ایتہ سنی ایچون، قاعدہ سینه
 ووریلمش ماقارا b محوری اوزرینہ قوییلاراق a تاختاسینا یرلشدیریلیر.
 بارابان شہادت پارماغی ایلہ حرکت ایدیریلیر.